

RADNICE STAROMĚSTSKÁ V PRAZE

VÁCLAV VOJTÍŠEK

RADNICE STAROMĚSTSKÁ

V PRAZE

O JEJÍM VÝZNAMU A PAMÁTKÁCH

VYDÁNO S PODPOROU

MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY

S 16 OBR. PŘÍLOHAMI

V PRAZE 1923

NAKLADATEL A. B. ČERNÝ, KNIHKUPEC

SPOLEČNOSTI PŘÁTEL STAROŽITNOSTÍ ČESKÝCH V PRAZE

A KLUBU „ZA STAROU PRAHU“

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA

TISKL EMANUEL STIVÍN A SYN V PRAZE

Postavení úředníka archivu hlav. města Prahy způsobilo, že jsem plných 12 let průvodcem a vykladačem radnice staroměstské. Přicházely spolky i školy, celé výpravy z rozličných měst a krajů českých, přicházely hromadné návštěvy Čechů zahraničních, až z dálné Ameriky, a všichni se podívovali radnímu domu a rádi přijímali vysvětlení o jeho významu i slyšeli vypravování o jeho minulosti. Ale i cizinci s úctou na něj hleděli, ať do něho zavítali jednotlivě nebo ve skupinách, ať bratří slovanští nebo příslušníci jiných národů.

Výklady své jsem ovšem upravoval a pozměňoval podle toho, které jsem měl posluchačstvo, a snad nezapadla slova má bez účinku a nebyla marná, protože jsem byl často dotazován, kde se možno dočísti, co jsem přednášel, nebo i vyzván, abych napsal, co jsem vypravoval. Zejména po převratu, kdy se Praze vrátila čest hlavy obnoveného našeho státu, neobyčejně vzrostl proud návštěvníků radnice staroměstské a zesílil se jejich zájem ke všemu, o čem památná budova hovoří a co představuje, a já, který jsem nemusil v duchu svých slov nic měniti a směl jsem prostě opakovati to, co jsem ve starších dobách vykládal — mohu to s uspokojením říci — tím více jsem byl nutkán, abych napsal knížku o domě, jenž se mně samému stal milým a do něhož denně vstupuji s radostí a úctou.

Když jsem psal knížku o radnici staroměstské, ozvaly se mi vzpomínky na mnohé krásné chvíle, které mi byly odměnou, ať jsem konal úřední povinnost nebo dobrovolnou činnost poučnou a propagační. Nezapomenutelným je mi den 8. července 1918, kdy ve vrcholném napětí světové války redaktorem Hajšmanem přiveden byl uraquajský konsul ve

Vídni Eliseo Ricardo Gánez s chotí Chorvatkou, abych je provedl radnicí, a já je slyšel hovořiti s naprostou jistotou o kritickém stavu a blížícím se konci Rakouska; nezapomenutelnými jsou mi i ty okamžiky, kdy první legionáři, vracejíce se do vlasti, přišli se pokloniti i našemu domu radnímu, a byla-li nejslavnější chvíle, kdy první president republiky československé zavítal 14. října 1919 v radnici staroměstskou a prohlédl si její památky, nejdojemněji a nejvelebněji působila návštěva potomků našich exulantů z ciziny, když zářícím zrakem dívali se na místa posvátná a jejich mluvčí vzrušujícím hlasem vyjadřoval touhu, aby se mohli vrátiti do vlasti otců, které nezapomněli. A pro to vše, co jsem zažil, i pro to, že mne s radnicí poutá úřad, s nímž jsem srostl, skládal jsem knížku o ní s chutí a oddaností, ač mnohé jiné práce čekaly. Není vše nové, co v ní vypravuji, bylo těžko po velkých pracích, po Teigeho a Herainově Rynku staroměstském i po Teigových Základech starého místopisu pražského rozmnožiti materiál mimořádnými zisky, zvláště nejde-li o podrobnosti; avšak třebaš jsem užil všeho, co kdy o domě radním bylo napsáno, přec kniha přináší také výsledky mého vlastního studia a vlastních názorů. A proto doufám, že tato práce o radnici staroměstské, která chce vystihnouti její význam i objasniti její památky, nezůstane bez povšimnutí, zvláště že dosud nebylo takové knihy, a že bude přijata tak, jak je myšlena.

Radnice staroměstská by zasluhovala, aby o ní vznikla ještě veliká kniha, aby byla odkryta její plná památnost i její cena umělecká i aby vynikla všecka její důležitost historická. Má knížka jí nenahradí a nechce ani nahraditi, naopak spíše by si přála, aby k ní byla přípravou a dovedla pro ni vzbuditi porozumění a přízeň. Ale třebaš že nepovídám o radnici staroměstské posledního slova, přece jsem přesvědčen, že její dějiny sotva mohou býti podstatně změněny a obzvláštní objevy učiněny. V té jistotě jsem povinen i díky těm, kdo mi byli radou i skutkem pomocni, a jsou to nejvíce přátelé Dr. Karel Guth a Dr. Zdeněk Wirth.

V Praze koncem září 1922.

V. V.

RADNICE STAROMĚSTSKÁ V NAŠICH DĚJINÁCH.

Sláva i velikost šly Prahou, navštívily ji i bída a ponížení, štěstí i osud zlý snesly se v její zdi, ale povždy zůstávala místem k němuž vzhlížel národ s oddaností a láskou, s vírou i nadějí, byla středem, v nějž český duch snesl nejkrásnější plody a z něhož se rodily myšlenky zúrodnující život český. Byly doby, kdy Praha byla řízena a ovládána rukou cizí, avšak nikdy nebyla přervána odedávna utkaná pevná pouta, která vázala hlavu země se širými jejími lány, a svazky ty byly ještě tužší, když jednota tužeb, snah, nadšení a vůle naplnila hlavní město jako všechnu zemi. Ale i kraje moravské a slezské tíhly ku Praze, k přirozenému těžisku politickému, národnímu i osvětovému, nejlepší jejich synové soustřeďovali se v ní k práci a ze samého Slovenska, po věky odtrženého od státu českého přicházeli horliví a odříkaví vlastenci, aby v Praze oddali se dílu, jak jim kázalo vědomí jednoty národa. Praha vždycky drahá byla Čechům, a v projevech panovníků prv-ních rodů na trůně českém, ve vzpomínkách Husových za jeho chvílí nejtěžších, v mohutném válečném zpěvu bojovníků bo-žích, v srdečnosti zdobných básní humanistů, v teskné dojem-nosti písní exulantů, v tiché naději nezastrašených duší za násilí protireformace, ve zkazkách lidu a v jeho epithetech lásky, v nadšené touze a věrnosti těch, kdo křísili národ, v horoucnosti a podivu naší novodobé poesie a všeho umění jsou uloženy opravdové a hluboké city, jimiž je český národ spiat s městem krásy a působivé výmluvnosti, z něhož čekal a přijímal pomoc, posilu a povzbuzení, o němž věřil, i když

přišly těžké doby nebezpečností, útlaku a temna, že se naplní dnové a skutkem se stane dávné proroctví, že sláva jeho vzroste do hvězd nebeských...

Nad městem, v jehož obraze se zračí jeho minulost jako v kamenné kronice výrazného slova, zvedá se hrad, sídlo někdy královské a symbol nepromlčitelných práv, dnes znamení netušeného převratu a nového poměru moci státní k svobodnému a zveličenému městu, posvátná schránka starých tradic, odkaz dob a skvělá záruka pro časy budoucí. Převyšoval a povznášel se nade všechna místa města i veškerého obnoveného státu, ale těžko bylo by řadit jiné místo hned za něj, nežli vážné stavení dole ve městě, v srdci jeho, jiné sice povahy, které je výrazem jiných náležitostí, ale bylo nadáno takovou vahou a ctí, že byly doby, kdy se blížilo onomu slavnému sídlu nad jasnou řekou a soutěžilo s ním. Je to *dům radní staroměstský*, nyní shluk sjednocených budov, nescoucí zevně i uvnitř v starých i novějších síních sledy horlivé péče kolika staletí a hlásající zlatým nápisem „Praga caput regni“, „Praha hlava království“, starou slávu města i slávu svou. Odtud bylo spravováno úřady samosprávnými Staré město pražské, nejpřednější mezi městy pražskými, odtud jednotné úřady řídily spolčenou a rostoucí Prahu po spojení měst pražských r. 1784; tam se obracelo měšťanstvo ve všelikých potřebách a tam povždy vzbudilo ohlas, ať cokoliv rozechvělo mysl obyvatelstva. Avšak čím vroucnější a silnější byly vztahy mezi Prahou a všemi kraji českými, čím více se poznávalo, že osud hlavního města určuje osud země i státu, a zvláště tenkrát, kdy se čínorodé životní proudy odtud nesly v zemi požehnanou, aby ji probouzely a nadchly pro myšlenky svatého Mistra, i posilovaly ji, tím upřeněji se upíraly oči k tomuto místu, a v něm se často rozhodovalo i o věcech celé země, všeho státu, v něm se ozývalo, co jakkoliv zasáhlo v končiny české. Láska k městu, k národu, nadšení a obětavost, víra i poctivost řídily tu myšlení i činy, a třeba se to místo nechránilo ani poskvrnění neláskou, sobectvím, nepoctivostí i nemůžností, nic nemůže porušit úctu, jež naplňuje všechna pravá srdce česká.

Němečtí měšťané v době krále Jana založili radnici Starého města pražského, hledající v ní stupeň i prostředek k rozšíření samosprávy městské, a v hrdosti svého stavu vyzdobili ji a vystavěli i věž na znamení svobody a vyvýšenosti města, které se stavělo víc a více do popředí českých měst, požívajíc cti hlavního města království. Ale nebylo dlouho možno německému patriciátu, jenž bohatstvím, podnikavostí i mocí ovládal rostoucí a mohutnější živel český, aby se skolébával pokojným snem bezpečnosti a síly. Na dvéře domu radního, který ve vzmachu moci měšťanů viděl i potupu krále, a Vác-

lava IV. přijal jako vězně, zabušily brzy žádosti bezmocné dotud většiny obyvatelstva města, jež se hlásila o práva národnostní, avšak žila v těžkých poměrech sociálních a hospodářských. Snahy ty se spojily s voláním po opravě náboženské a mravní, již se Němci postavili na odpor, a v sebevědomí i staré bezohlednosti spolehli na pomoc lsti a úskoku. Tenkrát v dům radní staroměstský vstoupila světlá postava nadšeného kazatele M. Jana z Husince, jenž se už dříve platně přičinil o proniknutí jazyka českého v úřadech městských, a žádala od konšelů německých propuštění tří mláďenců zajatých pro odpor proti odpustkům svatokupecky hlásaným; tehdy kusé shromáždění mistrův a kněží k odsouzení článků Wiklefových bylo spíše předzvěstí pozdějších mnohých porad a hádek, jež byly v radnici konány v otázkách náboženských, za poměrů již zcela nových, nežli aby mohlo působiti vlivem na zadržení vývoje. První vzplanutí mysli lidu utlačovaného v citech a právech najednou smetlo nepřirozenou nadvládu Němců, a Praha se stala naráz nejen husitskou, nýbrž i ryze českou.

Tehdy Staré město pražské, přejímajíc dědictvím při Husovu, spojilo se s městem Novým v jednotu, první za hrozeb vyhubení národa kacírů a Čechů protrhlo rozpaky a nerozhodnost a postavilo se v čelo nadšeného boje „za vysvobození pravdy zákonu božího a obranu jazyka slovanského, zvláště českého“. V prvních dobách válek husitských, v nichž hlavní tíhu zápasu i vojenských a finančních břemen po plných 15 let nesla Praha, stala se skutkem jistá hegemonie Prahy, a ta ovládla většinu měst v zemi a zaujala místo v předu jejich spolku, obsadila i četné hrady královské a přinutila k závazkům mnohé šlechtice, ujavši se dokonce vykonávání některých práv panovnických. S tím vzrostl význam radnice spolčeného města pražského a stalo se z ní centrum, kde se sbíhaly myšlenky a zrálo úsilí i vůle, kde obec veliká, t. j. shromáždění všeho měšťanstva, rozhodovala v duchu demokratickém o správě i politice města, kde bylo rokováno o otázkách náboženských a o obraně víry, kde byly řešeny věci veřejné a konány sněmy zemské za účasti všech stavů království i porady s duchovenstvem a mistry, a činěna závažná snesení o běžích nejen v zemích českých, nýbrž i v končinách okolních. V radnici staroměstské zrodily se v těch letech nadšené manifesty, odůvodňující hájení i boj husitských Čechů. Manifest spojených obcí Starého i Nového města — bylo to 3. dubna 1420 — horlil slovy hoře a hořkosti proti církvi římské, že „papež a sbor kostnický, aby věrné vypleli z království, již mnohé lsti kovali jsou, a to pro nic pro jiné, než pro tu pravdu boží o přijímání těla i krve Kristovy pod obojí způsobou, a nepřátely naše při-

rozené, Němce okolní, všude k nespravedlivému boji provolali, kteříž třeba by žádné příčiny neměli, avšak na náš jazyk vždy se zlostní, a jako jsou našemu jazyku učinili v Rýnu, v Mišni, v Prusech a jej vyhnali, takéž nám míní učiniti a obsaditi místa vyhnanců“. A jako toto volání prosilo všech Čechů, aby rozpomenouce se na udatné obce své, staré Čechy, své vlasti milovníky horlivé, postavili se proti tomu zlému, proti kříži ve Vratislavi vyhlášenému, tak jiné provolání z 10. července 1420 obracelo se k republice benátské a vlastně do celého světa s dojemnými slovy: „Mezi všemi starostmi životního shonu, které rod lidský zahrnují a tlačí, jedna je nej-přednější, totiž starost vlasti, kterou právě nejušlechtlejší lidé vždy milovali a v čestném boji pro blaho její život svůj, majetek i těla kladli, a proto věru šťastni jsouce, po smrti si zachovávají světlou památku nehynoucího jména u potom-ních pokolení, kdežto naopak ti, kdo vlasti nedbají, pozbývají se jménem života a jsou bezectnými, psanci i odrodilci.“

Svornost mezi husity, osvědčená v dobách nebezpečství, dlouho se neudržela, a v zápasu stran náboženských šlo nejen o Prahu, nýbrž i o radnici staroměstskou. Jan Želivský, zmocniv se vlády ve městě v čele živlů radikálních, spojil r. 1421 obojí město, Staré i Nové, společnou správou, ale panoval podle své vůle nad obcí a duchovenstvem a vzbudil odpor ve straně protivné. Slovem rozhodčích ze šlechty a hejtmanů vojsk i novou volbou dostal se radní dům staro-městský zase směru střízlivějšímu, a ten se zbavil kněze Jana Želivského rázným činem, když bouřil lid. Pozvavše jej do radnice jako k poradě, dali jej konšelé 9. března 1422 stíti a s ním i devět předních jeho pomocníků z měšťanstva. Avšak krvavý skutek zvířil vášně lidu, který smetl vinníky, a v neustálých rozbrojích uklidnění přišlo na čas ve prospěch husitů konservativních přijetím Zikmunda Korybutoviče za správce země. Udržel se ovšem jen nedlouhý čas a po odchodu jeho z Čech v nových bouřích asi v lednu 1424 bylo zrušeno sloučení měst pražských, a radnice staroměstská vrá-tila se k prvotní působnosti. Za to mohla věrněji přilnouti k snahám po obnovení jednotné správy zemské, jako její význam zůstával beze změny v spleťtých a nestálých pomě-rech politických i náboženských, v nichž se vázky nakloňo-valy brzy na tu či na onu stranu husitskou. Spory ty byly ještě prostoupeny místními rozepřemi mezi Starým a Novým městem, kterých nedělilo jen různé stanovisko v běžích ve-řejných, nýbrž i nesnáze s rozdělením statků zkonfiskova-ných ústavům církevním a z jmění královského i žárlivostí z obapolných práv. Mnoho bylo asi jednáno na radnici staro-městské o všech těchto věcech, a nejen na válku bylo tu myšleno, nýbrž i na pokojné vyřízení rozporů. Avšak přes ob-

časná vyjasnění sváry a nechuti se vracely, a Staroměstským bylo nepochybně radostným uspokojením, mohli-li na konec učiniti vpád do Nového města, jež se zdráhalo podříditi nové vládě zemské, vybiti jeho radnici a zničiti privilegia i spoutati je dozorem, aby nemohlo přiněsti pomoc v rozhodném boji neústupné straně Táborů a Sirotků.

Po dlouhou řadu let trval v radnici staroměstské zvýšený ruch a shon, až do té chvíle, kdy v ní byly čteny 14. února 1437 dvě buly sboru basilejského, stvrzující jazykem českým kompaktáta a tím smír církve s českým národem. V řetězu událostí, vyvrcholených tímto velikým mravním vítězstvím, vcházely v dům radní osoby, na nichž ležela tíha řízení věcí, a nechyběly mezi nimi postavy nejskvělejší. Čeněk z Var-temberka, jehož korouhev po čas spolku s Pražany visela s věže radnice, Jan Žižka z Trocnova, Mikuláš z Husi, Prokop Holý, Mistr Jan Rokycana, Jakoubek ze Stříbra, Petr Payne řečený Engliš, Zikmund Korybutovič jsou vyvýšeni nade jmény těch mnohých, kteří se z konšel i z měšťanstva, z mistrů i kněží, ze šlechty i z bojovníků ztrácejí v počtu jiných, méně vzácných nebo bezejmenných, již jsou však vlastními tvůrci dějin. A víme, že se ani paní a dívky pražské r. 1421 neobávaly v radnici pozvednouti směle svůj hlas v zájmu pořádku a upokojení města, zmítaného ve zvíření obecném. A k těm všem přistupuje ještě postava jedna, statečný a hrdý Jan Roháč z Dubé, jenž se dal v nový nesmířitelný boj proti Zikmundovi Lucemburskému, když se po přijetí za krále znovu zpronevěřil slovu danému — byv přemožen na hradě Sioně a jatý do Prahy přiveden, na radnici staroměstskou do vězení byl vsazen a těžce mučen, až 9. září 1437 na rynku staroměstském před radním domem byl popraven, smrtí svou vyvoláváje nové mstitele.

Staré město pražské, které v bouřích husitských nabylo s ostatní Prahou významu duševního i mravního vůdce národa a upevnilo svůj vliv a moc, třebas že obnovou vyšší autority v zemi ztratilo počáteční svrchovanost postavení mezi stavy, zachovalo si práva a svobody, rozmnožené a utvrzené. Mělo prvenství ve stavu městském, který se povznesl na důležitého činitele v zemi vedle pánů a rytířů, jemu příslušelo vážné slovo na sněmích a v poselstvích i právo zastupovati všecken stav městský v nejvýznačnějších jednáních, a mezi ním a ostatními městy českými udrželo se těsnější spojení, že podkomoří královský, ministr pro věci měst, musil býti vybírán z jeho měšťanstva. Proto žila dále vážnost a slovnost radnice staroměstské, v níž se konal i sněm k volení krále Albrechta, jako po jeho smrti byly tu r. 1440 porady stavů o nového krále, a nezeslabila jich ani léta nových zmatků a bezvládí. Tehdy na radnici staroměstské na sněmích r. 1443

a 1444 byl sveden v disputacích prudký boj mezi mistry a kněžími strany pražské a mezi duchovními táborskými, kteří se drželi Mikuláše z Pelhřimova a Petra Payna, boj, jenž už tenkrát rozhodl při Tábořských a připravil jednak konečný jejich pád, jednak pomáhal k náboženskému i politickému sjednocení země české.

Ten cíl zdědil po Janovi Ptáčkovi z Pirkštejna mladý Jiří z Poděbrad. A když dobyl Prahy r. 1448 proti vlašným husitům pod mocí Menharta z Hradce, který město po jedenáct let svíral a bránil mu, aby projevilo vlastní přesvědčení, radostně přivítán, získal si oporu hlavního města ke spořádání stavu země. Staré město utvrdilo už v době, kdy byl Jiří „správcem a ředitelem měst pražských“ a potom „správcem pánů, zemanů, měst a obcí království českého kalichu příchýlných“, znovu zvláštnost svých práv, a nebylo náhodou, nýbrž projevem uznání skutečných i domnělých jeho předností, že se v radním domě staroměstském stala 2. března 1458 památná volba, o niž se především Pražané nejvíce zasadili. Král Jiří z Poděbrad přijat byl na trůn obecným plesáním, a starý kronikář zaznamenal, že v davech, které v napiatém očekávání rynek staroměstský vyplnily, „mnozí jsou plakali pro radost, že milý bůh vysvobodil je z toho, že jsou vyšli z moci německých králů, kteříž jsou myslili zle učiniti lidu českému, a zvláště těm, kteříž se přidrží čtení svatého“.

Ta událost znamená vrchol slávy radnice staroměstské. Král Jiří spolehl ve vládě na Prahu a stav městský, a z toho plynul neobyčejný prospěch Starému městu, slynoucímu ryzí českostí, jednotou víry a svornou věrností, o němž se panovník sám vyslovil, že je „vrchem i hlavou království a že je mnohých mučeníků krev okrašluje a krále i království od nepřátel obhajuje a brání“. Odtud posílené a zmohutnělé Staré město, jehož svobody v králi měly nejlepšího ochrance a rozmnožitele, uplatnilo význam radního domu vrchovatou měrou, že v něm zase sněmy byly konány za účasti krále i tří stavů země — r. 1462 král Jiří dal tam zajmouti na sněmu legáta papežského Fantina a uvězniti ve věži radniční — a ve věcech náboženských také byl zase potvrzen, že v něj byly položeny schůze konsistoře podobojí, obnovené r. 1465, která majíc v čele voleného arcibiskupa Jana Rokycanu obdržela k duchovním členům čtyři zástupce Pražanů. Tehdy obec staroměstská projevovala obzvláštní péči o dům radní a nešetřila na něj nákladů, a poctivosti místa nikdy se nedostalo větší oslavy, než když vstoupil v ně, s vděkem a potěšením vítán, muž, jemuž dávali jméno „laskavce lidského“.

Také nástupce krále Jiřího Vladislav Jagelovec hned po svém povolání na trůn český projevil vůli svobody Starého města pražského zachovávat. Volba jeho nestala se sice v rad-

nici staroměstské, avšak Staroměstští již r. 1472 obdrželi list královský, že to není na ujmu výsad slavného jejich města, a úsilí měšťanů, kteří si záhy uvědomili slabost panovníkovu, nesla se k nabytí nových práv, přinášejících městu čest a obohacení. V ten čas mohli radní dům ozdobiti novým polepšeným znakem městským, který hlásal jejich smysl pro cíle královny, jejich věrné služby i statečnost, neboť Fridrich III., císař německý, udělil jim to znamení v odměnu za pomoc, kterou mu prokázali s králem Jiřím proti odbojné Vídni a stavům rakouským, a Vladislav dal r. 1477 k němu souhlas krále českého. Ale soulad a shoda mezi králem a městem byly rušeny záhy spory, poněvadž se Vladislav snažil rozmnožiti moc královskou a povznésti stranu mírných husitů, a veliká obec byla na stráži zájmů města a nešetřila konšelů, kteří byli nakloněni vyjítí králi vstříc v jeho záměrech. — K bouři došlo už r. 1476, kdy se radnice staroměstská stala předmětem útoku lidu, avšak ponaučení si nevzali ani příští konšelé, ani král, jenž byl marně vyzýván, aby se opíral o Prahu a města, poněvadž nad ně není v koruně české moci silnější. Poddajná rada městská 14. srpna 1480 dala mnoho měšťanů uvězniti v radnici jako buřiče obce, když se zdvihalo nové nespokojení, a přikázala je mučiti a z města vypověděti, a později v září tak bylo naloženo i s některými kněžími pro bouřlivá kázání, rozdávání svátostí dětem a pro české zpívání. Na radnici staroměstské měli také 20. září 1481 konšelé všech tří měst pražských schůzi a usnesli se „k utěšení krále“ o slavení posvícení při každé faře zvláště podle starodávného obyčeje proti jednotnému slavení po celém městě v neděli před sv. Václavem, a ještě jinými způsoby tvrdě a příkře prováděti vůli panovníkovu. Proto obec veliká, jež často vzkypěla, vzbouřila se 24. září 1483, a zmocnivši se radnice staroměstské — o tu vždy nejdříve šlo — a dokonce i hradu pražského pomocí obcí dvou ostatních královských měst pražských, slavila nad autoritou královskou rozhodné vítězství, a jí připadlo potom řízení města skoro svobodně.

V zápasu s králem byla radnice staroměstská jevištěm událostí, byla jejich středem, místem krvavých skutků i jednání. Jí bylo dáno také vůdčí postavení ve stavu městském potom, když se šlechta obojího vyznání, nižší i vyšší, obávala přílišného zesílení měst, a hledíc se vespolek sblížovati i nechávajíc stranou sporné otázky náboženské, zvedla boj proti městům, aby si zajistila nadvládu ve státě pomocí krále, jehož snadno získala sobě po bok. Staré město pražské bylo vůdcem obranného spolku měst, a radní dům jeho často vítal konšely i obce ostatních měst pražských a zástupce měst venkovských k poradám o hájení práv a svobod městských. Avšak kdykoli vášně na chvíli utichly pro společné zájmy,

vracela se radnici staroměstské zase přitažlivost pro všechny stavy podobojí, a ti s mistry a kněžími mívali v ní podle staré zvyklosti sjezdy a rokování, zvláště o věcech náboženských. Staroměstští hleděli králi i v těch dobách leckdy vyjítí vstříc, ať šlo o náboženství nebo pomoc na vojny turecké, avšak přízeň krále nebyla spolehlivá a ve sporech stavů nakloňovaly se vážky i hrozivě proti městům a Starému městu pražskému především. Projevovaly se i snahy rozdvojití měšťanstvo, ale odpor měst byl příliš tvrdý a vrcholil ve sjezdu na radnici staroměstské dne 19. května 1513, na němž byl zvolen dokonce výbor k zařizení všeho potřebného, „což by koli buď ku pokoji nebo k válce náleželo“. Měštům se podařilo získati pro svou věc i knížete Bartoloměje Minstrberského, vnuka krále Jiřího, který s nimi vešel v jednotu, chtěje dopomoci k smíru v zemi, a radnice staroměstská byla i potom místem častých sjezdů, schůzí a vyjednávání, ukončených až po smrti knížete Bartoloměje i krále Vladislava posléze kompromisem ve smlouvě svatováclavské r. 1517.

V dlouhých těch sporech, v nichž si města, vytrvale a jednomyslně podle sebe stojíce, uhájila místa na sněmích i příslušnosti měšťanů k vlastním soudům městským, poznali přední mužové ze Staroměstských i Novoměstských důležitost, kdyby se spojila města pražská, Staré i Nové. Navazující na starší jednání od r. 1504, přišli s nabídkou takovou konšelé novoměstští do radnice staroměstské už 7. listopadu 1509, ale pokusy pro neshody i žárlivosti měšťanstva a nepřízeň královu potkaly se se zdarem až 30. srpna 1518. Hlavní o to zásluha připadla Janu Paškovi z Vratu, jenž se stal z kancléře staroměstského konšelem a prvním purkmistrem.

Radnice staroměstská byla prohlášena při sloučení měst pražských za sídlo ústřední správy měst, jejichž sjednocení zdálo se býti zprvu ku prospěchu, zvláště v nových svárech se šlechtou, zase sblížujících městský stav. Avšak brzy hynulo hlavně ve vášnivých bojích a bouřích mezi těmi, již se přidržovali starého náboženství kališnického, a mezi stoupenci šířícího se nového luterství. Spory dvou stran, v jejichž čele stáli Jan Pašek z Vratu a Jan Hlavsa z Liboslavě, vybíjely se zvláště v radním domě staroměstském a obec měšťanská byla v nich zmítána vzájemnými hněvy a mstivostí. Proto Ferdinand I., vyvolen za krále svobodnou volbou, hleděl učiniti konec neblahému stavu, rozdělil jednotu r. 1528, zakázal shromažďování obce veliké bez svolení krále a vložil na Prahu tvrdou ruku silného panovníka. Byla to snad msta, že se Praha dlouho bránila jeho volbě za krále, ale byla to i obava před velkou její mocí, a záminkou mu bylo, že se spojení měst stalo kdysi přes zákaz panovníka a bylo dodatečně uznáno jen do jeho vůle. Při tom Jan Pašek, dlouholetý pri-

mas města, byl vůbec z rady vyloučen, a když se nechtěl vzdáti a bouřil obec, byl i z města vypověděn. Král usiloval o obnovení moci královské, pokleslé valně za vlády slabých Jagelovců, a neomeškal nic, aby zjednal průchod svým předsevzetím. Jenže nedbal míry, a když k plánům svým zřejmě připojil i úmysl, navrátiti Čechy do lůna církve katolické, Praha s městy stavěla se na odpor, jako se hlásila nespokojenost ve stavech vyšších, a stála nejhorlivěji na právech národních, politických i náboženských. Radnice staroměstská přes strachy konšelů dovedla se ozvati podle vůle lidu, a když král jal se zjevně provokovati stavy, v ní mnoho bylo rokováno a v ní po zlomení opatrnických rozpaků pánů radních započala příprava povstání r. 1547. Odtud vyšla myšlenka jednoty Staroměstských i Novoměstských k obraně, která strhla vzrušená ostatní města královská k spolku a přinutila k němu i stavy vyšší. Účast v jednání měl i kancléř staroměstský Sixt z Otrštorfu, dějepisec stavovského odboje, jehož sbírka dokumentů je nejvýmluvnější obžalobou zpronevěřilého krále, avšak radnice staroměstská nestala se přec výhradnou půdou revoluční, ač v ní chovány po jistý čas příznávací listy k zápisu mezi stavy, a neutrální místo, hovějící všem stavům, bylo nalezeno v koleji Karlově. Ale dříve, než se povstání mohlo rozvinouti, bitva u Mühlberka, ve které zvítězil císař Karel nad protestanty německými, dala v rychle změněné situaci mezinárodní lehké vítězství i Ferdinandovi I. nad stavy českými, a radnice staroměstská musila prožiti těžké chvíle zklamání a ponížení.

Tresty, jimiž stihl panovník především města královská, prohlášená za komoru královskou, a nejvíce Prahu, způsobily, že v radním domě staroměstském přestala nadobro rozhodovati svobodná vůle měšťanstva a rozhodovala vůle královská, která spoutala autonomii městskou a zničila obec zrušením privilegií a zkonfiskováním statků i sebráním všech zbraní a zejména zřízením nových královských dozorčích úředníků, hejtmana a rychtáře. V osobě hejtmana král. radnice byla postavena pod moc šlechty, a od té doby přestalo také starodávné přijíždění krále do ní, aby sám svou osobou osazoval za slavnostního lesku radu městskou; potom obnovy konšelů dály se jen skrze královské komisaře ze stavů vyšších, zvláště k tomu zřízené, a panovník, jenž jindy rád přijímal poctu měšťanů v jejich domě radním, odtud jej míjel a jeho důstojnost zlehčoval. — Pražané byli si vědomi neslýchané potupy, která jen do vůle panovníka ponechávala stavu městskému hlas na sněmích, a důsledná protistavovská politika krále přilévala oleje do ohně a připravovala výbuch. V obyvatelstvu pražském vřelo, třebaš v radnici míval panovník živly sobě povolné a závislé, ba i nečeské. Proto časem se radnice staroměstská nemohla plně

uplatniti v rozepři dynastie s národem a nemohla dáti oporu i vysloviti smýšlení, jímž bylo měšťanstvo naplněno v rozhodné většině. Než s posly měst jiných bývala tu častá jednání, obzvláště v čas sněmovní, o zájmy společné, také r. 1575 při přípravě nového řádu náboženského, a jistě slyšel radní dům často slova trpkosti a hněvu, čím více se poměry přiostrňovaly. A když r. 1609 stavové podobojí vyšli ze sněmu na hradě pražském, byla to snad stará tradice, která je rozpomenula, že si obrali radnici staroměstskou, zlomivše v ní odpor žvlů protivných, za místo „k opatrování defense zemské a náboženství svého“, a direktori denně se tam scházeli a radu drželi, aby byli na stráži žádostí stavovských. Proto z radnice staroměstské vycházela nepochybně všechna práce k vymození svobod náboženských na císaři Rudolfovi, a není divu, že tam byl svolán nový sjezd stavů, „aby v té své defensi dále kráčeli“, a že tam do shromáždění jejich dne 21. července s náramnou radostí byl přinesen majestát Rudolfa císaře a jednomu každému byl ukazován, při čemž pan Václav Budovec z Budova téměř celou hodinu vypravoval, jak pracně direktori majestátu dobyli.

Od té doby zase častěji za vzruchu doby byly v radním domě staroměstském konány porady Pražanů všech tří měst i vyslaných z královských měst venkovských, obyčejně před sněmem k projednání propositiv sněmovních a záležitostí městských, a nejednou jistě propukla utajovaná nálada v rozhovorech i smlouváních. Ta se projevila i v soudních věcech těch let napětí a horečného očekávání, v nichž lidé ztráceli trpělivost a nezachovávali ani opatrnosti. V radnici staroměstské bylo nepřirozené dusno, a přec revoluční sněm stavů po vpádu lidu pasovského r. 1611, ohrožujícím vymoženosti stavovské a nejvíc svobodu náboženskou, byl v ni položen za nahromaděných vášní, kdy se už k boji stran schylovalo. A stavové tam věznili i dali mučiti radu císařského Františka Tengnagla, přísně vážice jeho viny proti jejich věci. Tím spíše byl radní dům staroměstský pln rozechvění a horečného nepokoje tehdy, kdy se temné mraky hustěji a hustěji se stahující vybily v defenestraci místodržících Slavaty a Martinice na hradě pražském 23. května 1618, a stavové čeští dali se na cestu povstání. Tenkrát, když byl překonán vliv císařských úředníkův a „nevěrných synů vlasti“ z osob konšelských, stavové podobojí zase do ní přenesli místo svého sjezdu a tam bylo také položeno úřadování revoluční vlády 30 direktorů, jako mívala tu častá a vzrušená rokování rada městská, obec i zástupcové měst pražských a stavu městského, a to nejen ve věcech vojny, nýbrž i práv městských, jež i v této době, vážné a svornosti potřebující, stavové vyšší „podle zastaralého k třetímu stavu záští“ chtěli rušiti. Dokud radní dům staroměstský byl stře-

dem revoluce, třebaš město jí neřídilo, jak jindy bývalo, byl v tom takořka symbol soudržnosti politických složek národa, když však volbou Fridricha Falckého hrad strhl na sebe vedení, bylo vysloveno zřetelně, komu připadla převaha na rozdíl od časů předchozích. A přece, když už spor rodu habsburského a národa českého byl na pláni bělohorské rozhodnut, den po bitvě na radnici staroměstskou byla přinesena s privilegii a ostaními klenoty zemskými koruna česká, aby tu byla uložena jako v místě nejbezpečnějším. Měšťanstvo mělo býti její stráží v hodině poslední, kdy král i vůdcové ze šlechty dávali se na nečestný útěk — zanedlouho byla vítězům vydána a se symbolem v jejich rukou octla se pádem hlavního města i všechna ubohá země.

Tlak, který se byl v radnici staroměstské na krátký čas za povstání uvolnil, byl vystupňován vítězným králem nebývalou měrou, a kruté tresty vnesly v ni chvíle nevýslovného hoře, bolesti i zoufalství. Nebylo náhodou, že Ferdinand II., užívaje snadného přemožení národa kacírů a rebelů, mstivou myslí dal připravití hrůzné divadlo podle srdce svého právě před radním domem staroměstským na náměstí v středu města, které vším, co sotva v půl letě prožilo, bylo tak uděšeno a ubito, že nepomyslílo ani na odpor. Praha byla hnízdo vzpoury, v ní stále bouřilo, a v domě radním, kde tolikrát znělo mužné a odhodlané slovo a kde i zdi byly takořka prosyceny nepřítelstvím k násilí a touhou po svobodě, měly prodlíti poslední chvíle malomocné oběti boje za práva vlasti i volnost přesvědčení, mezi nimiž bylo 12 měšťanů pražských, a odtud byly voděny k smrti na strašlivé theatrum. Ale mělo-li tím starobylé stavení dojíti potupy a zneuctění strachem i slabostí odsouzců, hrdý vzdor a statečná pýcha jejich přinesly mu posvěcení. Páni v modlitbách, ve zpěvu i v rozmlouvání pronášeli věty pevné mysli i stálosti, a na poslední cestě sílila je víra v spravedlnost boží. Den 21. června 1621 nebyl dnem ponížení národa, nýbrž byl proměněn v slavnost mučovníků a stal se nezahladitelnou připomínkou, která volala ku generacím o pomstu krve nevinné. Václav Budovec z Budova, který již po odsouzení řekl soudcům v tvář: „Dávno jste krve naší žíznil, krev pijte! Ale též vězte, že krve naší bůh, pro jehož při trpíme, mstítí bude,“ loučil se na lešení slovy: „Mé šediny, hle, jaká čest vás očekávala, abyste mučnickou korunou poctěny byly,“ a Pavel Dvořecký z Olbramovic, jenž připomínal o domu rakouském, „že jest mnoho zlého království českému činil, a co dále i jak činiti míní, že se vidí“, ještě v posledním okamžiku vzkázal císaři: „Povězte tomu císaři, že já nyní stojím na jeho nepravém soudu, ale on státi musí na hrozném a spravedlivém...“

Od pohromy bělohorské, i když přestal válečný stav ve městě, samospráva městská byla sevřena ještě silněji absolutní mocí panovnickou a přímým dohledem vyšších zeměpanských úřadů, které znenáhla přiváděly centralizační snahy a cílevědomou germanisaci. Ve městě, kde valná část měšťanstva ze země vyhnáno pro víru byla nahrazena příchodem cizích dobrodruhů a ostatní obyvatelstvo bylo ožebračeno a uděšeno, že podléhalo vůli vrchnosti, dům radní musil pozbyti dřívějšího vůdčího postavení v národě pronásledovaném a ubíjeném, v němž stav městský byl zatlačen a o stará práva politická připraven. Radnice staroměstská klesla na význam pouhého domu správního kteréhokoliv města jiného a nad to se v ní rozmáhala cizota, chlad i duševní temno násilné protireformace usadilo se v síních, kde se jindy probouzely myšlenky a rozechvívalo se nadšení. V ovzduší tom a v hrůzách dlouhé války neujalo se už ani símě naděje, které zapadlo do povzbuzených srdcí věrných v Praze vpádem Sasů a návratem emigrace české r. 1631, a zatím co lid nekatolický žádal za vydání kostela týnského, aby v něm pochoval hlavy svatých mučovníků, po 10 let dřívějších vystavené na věži mostecké k hanbě a výstraze, z domu radního ozval se proti tomu protest. A pod tlakem poměrů, v nichž se střídaly v úřadech městských osoby snad o město zasloužilé, ale jmen celkem nevýznamných, z radnice staroměstské byl řízen boj na obranu Prahy proti Švédům, kteří r. 1648 naposled nesli pomoc českému národu. Uhájení Prahy pro rod habsburský i víru katolickou zjednálo sice městu i jeho domu radnímu pro statečnost a věrnost měšťanstva pocty a užitky, i zasedání sněmu zemského k 11. srpnu 1649 bylo v něm mimořádně položeno, avšak utvrdilo osud země české, která na věky byla odsouzena nésti zlovůli dynastie, byť se i časem dovedla krýti milostí. Odtud jen před vraty radnice byli vítáni s poníženou pokorou a uctivostí panovníci při jízdách korunovačních nebo náhodných návštěvách svých, budova její byla zdobena na počest radostných chvílí v rodině královské, nebo když štěstí přálo zbraním armády císařské ve válkách v dalekých zemích, na něž země české nejvíce platily penězi i krví. A také jestliže církve pořádala slavnosti ke zvýšení slávy a jména svého, dům radní míval v nich díl a oděl se pompou na znamení pravověří a oddanosti poddanské, neopomíjeje ani vítati arcibiskupy při vjezdech jejich do města k nastolení, jako byli pokorně vítáni nejvyšší úředníci zemští podobným způsobem. V radnici staroměstské bylo vystaveno mrtvé tělo židáčka Šimona Abelesa, od příbuzných ukrutně zavražděného, že přistoupil tajně k víře křesťanské, a slavný pohřeb odtud byl z kaple konán 31. března 1694 do kostela týnského, před radnicí staroměstskou byla vystavěna nádherná slavobrána

při svatořečení Jana z Nepomuku r. 1729, jímž církev katolická dokonávala ovládnutí a otupení lidu českého.

Od míru vestfálského téměř na sto let jenom z dále do-
léhala bouře dob do Prahy, a teprve na počátku vlády Marie
Terezie válka o země koruny české došla až ke zdem hlav-
ního města, které bylo nepříteli obsazeno a také v potom-
ních vojnách s králem pruským stalo se jeho cílem. V těch
časích zdvihl se zase v radnici staroměstské nebývalý ruch,
avšak nedotkly se jí svody, aby bylo její smýšlení zvikláno.
Nadarmo znělo před ní 7. prosince 1741 provolání kurfirsta
bavorského Karla Alberta králem českým za zvuku trub, na-
darmo později lákal měšťanstvo pražské Fridrich Pruský, jenž
nezdar mstil městu za obléhání r. 1757 tím, že dal střílet
i na nejvzácnější jeho památky, až sama radnice 13. června
byla zasažena ničivými bombami. Ale věrnost Prahy nevzbu-
dila povšimnutí a uznání, kde měla, a třeba práva městská
byla znovu potvrzována, úřady zeměpanské pracovaly k roz-
vratu samosprávy městské. Jestliže v konečném uklidnění re-
formami Marie Terezie a zejména Josefa II. byl vnesen v úřa-
dování domu staroměstského pokrokovější duch, tehdy právě
vstupoval v něj nejhorší útisk jazyka českého. Centralisace,
jež vklíňovala samosprávu městskou ve správní soustavu celé
říše habsburské bez ohledu na hranice spojených státních
celků, zatlačovala češtinu z úřadování vnitřního a v úpadku
národa i za převahy německého obyvatelstva ve městě ve
vnějším styku řeč česká víc a více se omezovala jen na
případy nevyhnutelné nutnosti. Ten stav nabyl ještě posílení
zbyrokratisováním a vlastně postátněním úřadů městských, jež
však bylo spojeno v Praze se zvláště významným skutkem.
Čtyři královská města pražská, dotud žijící vlastním samo-
statným životem, Staré město, Nové město, Malá Strana a
Hradčany, byla spojena r. 1784 v město jediné, a radnice
staroměstská byla učiněna sídlem jejich jednotného řízení.
Rozhodnutí panovníkovo znamenalo opravdový pokrok v soud-
nictví, správě i hospodářství městském, avšak přes účast
měšťanstva ve volbě úředníků městských přinášelo podlomení
městské autonomie, a pravda toho se objevila plně později,
když za Františka I. právo volební bylo zrušeno a úřady
městské byly osazovány přímo úřady vyššími.

Za toho stavu radnice staroměstská nemohla pracovati pro
dobro a rozvoj města a tím méně mohla míti porozumění pro
probouzející se snahy o povznesení živořícího národa českého,
které se zprvu ozývaly jenom v hlavách hrstky jednotlivců
a pomalu, a až v průběhu celých desetiletí zaujaly po tuhé a
neúnavné práci mysl většiny obyvatelstva. Jestliže z radnice
staroměstské vycházelo úsilí, aby se Praze dostalo většího
zastoupení na sněmu zemském, nežli měla, nebylo v něm

hlubšího smyslu vlasteneckého, a ten se v srdcích ztrnulých byrokratů neprobudil ani při nových korunovacích královských, ani při založení císařství rakouského, ani v osvěžujícím proudu romantismu, jenž ani na ně nezůstal zcela bez účinku a aspoň kouzlu Prahy a její minulosti je přiblížil. Proto radnice staroměstská vlastně ještě utvrzovala výhradný německý ráz a byla překvapena převratem roku 1848, plného nadějí, který naráz vynesl plody tiché, drobné práce a ukázal, že je Praha městem českým. Ale rychle po marných pokusech o zadržení vývoje proměnila se v radostné době; svatováclavský výbor zahájil v ní činnost, a když v ní vešli novým obecním řádem ve většině čeští zástupcové měšťanstva, vybraní svobodnou volbou, svými projevy i účastí v běžích veřejných upoutala k sobě zraky uvědomělého národa. Tehdy se stala radnice, třebaž nebyla zbavena zjištěných zpátečnicků, svědkem pohnutých a tklivých scén, vážných událostí, tehdy nejpřednější mužové národa v ní vstupovali a radili se o dobrou města i vlasti. Vracela se sláva starobylého domu radního i dávná jeho působivá moc. Ale byla-li v něm slyšána slova rozvahy, promyšlených plánů a výstrah, viděl i krvavý boj na barikádách a jeho účinky, které se nevyhnuly ani jemu. Bylo brzy po bláhové radosti, a v těžkosti doby až k radnici staroměstské z periferie dolehlo hnutí dělníků, nejvíc tiskařů, kteří volali o práci a chléb.

Černé mraky obnoveného absolutismu, jež zakryly jasné ráno nové doby, vrhly hroživé stíny i v radní dům staroměstský. Na deset let všechn život byl sevřen neslýchaným policejním dozorem a špehoustvím, v němž kvetlo opatrnickví a prospěchářství, a násilná germanisace jako by chtěla dohoniti, co věky zanedbaly. Než co se nepodařilo staletím minulým, nepovedlo se ani tomuto režimu, za něhož Čechové, novým volebním řádem, nadto po první volbě vůbec suspendovaným, stlačení v menšinu, pod vedením Františka Palackého a Dra Braunera stěží mohli uplatňovati své názory a požadavky. Přece však tu ve sboru obecních starších, třebaž byla zrušena veřejnost jeho schůzí, měli forum, s něhož dovedli promluvit a nebáli se zastávati zájmů národa. Bývaly i vzrušené debaty, a důstojně znělo slovo české, byť bylo pronášeno — německy.

Ten stav nemohl se udržeti dlouho, a když byl absolutismus rakouský poražen na bojištích italských, obnovením ústavnosti pronikl ihned v radnici staroměstskou zase český ráz města a duch přinášející po stagnaci zdravý pokrok. Vedle Palackého a Braunera vešli nově v síně radní Dr. Fr. L. Rieger, V. V. Tomek, Fr. Pštros, Dr. Adolf Maria Pinkas, prof. Václav Zelený, Dr. Josef Frič, Josef Wenzig, Dr. Bělský, prof. Zeithamer spolu s jinými a později přicházeli Skrej-

šovský, Sladkovský, Dr. Klauďy, Dr. Škarda, Dr. Ed. Grégr atd. Byl to výkvět mužů veřejně činných, a ti majíce na mysli prospěch a zvelebení zanedbávaného města nezapomněli na práva česká v něm i na povznesení jeho významu. Začátky byly těžké, a nelze se ubrániti dojetí, čteme-li slova prvního českého starosty Františka Pštroso, pronesená v první schůzi sboru obecních starších 6. července 1861: „Od nás, pánové, to bude záviseti, jak daleko my také naši mateřské řeči české dalšího průchodu zaopatříme. Račte, pánové, povážit, že Čech není více ve svém domově za hosta považován; nejmilostivější císař a král náš nařídil, že se má rovnoprávnost dle možnosti provésti. Slovo české zde má nyní tu samou vážnost, jako ji vždy výhradně mívalo slovo německé. Račte, pánové, dle libosti v debatách a návrzích řeč českou použítí a neostýchatí se snad z té příčiny, že řeč česká tak plynně z úst nejde, jako řeč německá. Není to vina naše, jest to vina okolností, v kterých jsme živi...“

Avšak nepřišla doba vyjasnění a klidu, nýbrž doba nepřetržitých zápasů. Bylo třeba hájiti samosprávy proti zvůli státních úřadů, bylo třeba zastávati se práv a zájmů obce i českého obyvatelstva proti nepřizní vládní, a sbor obecních starších, nechtěje dáti záminku Němcům, jichž zbylo asi 10 v zastupitelstvu městském, i číhající byrokracii, nejen úzkostlivě zachovával jazykovou rovnoprávnost, dáváje takorčka potvrzení slovům Palackého o „dvojjazyčnosti“ českého národa, nýbrž hleděl se vzdalovati politických otázek ve svých shromážděních. Ale provokace vlády i Němců, vedených některý čas zvláště Drem Schmeykalem a prof. Herbstem, nemohly nechatí klidné mysli, a léta byla vzrušená i plodná na události. Kdo byli v radní dům staroměstský povoláni důvěrou občanstva, byli si vědomi důstojnosti místa i své zodpovědnosti a věděli ve vážných chvílích, že zraky národa upřeny jsou k nim. Avšak trvalo dlouho, nežli svobodné slovo mohlo tu nabýti plného zvuku a nežli ovládl všechno jednání jazyk český. Po okamžicích naděje, zvláště po válce r. 1866, kdy za okupace pruské radnice staroměstská, jejíž vojenská strážnice byla na čas osazena pruským vojskem, i obyvatelstvo pražské až na podiv nepřátelských vojsk rozvinuly projevy loyálnosti k dynastii a říši — císař František Josef při návštěvě radnice 26. října t. r., jež nebyla první ani poslední, nešetřil slovy uznání nad chováním národa českého i Pražanů — přišla léta zklamání a hořkosti. Ustaly-li v nich konečně přímé spory s Němci, kteří opustili radnici, nemožouce v ní uplatniti zvůli a touhu po nadvládě, vznikaly i rozepře mezi stranami českými, často i ve věcech národních. Ale ty byly aspoň zdrojem vývoje i pokroku, a jestliže bylo třeba, strany dovedly se spojití a vyjádřiti hlasitě své mínění. A se

Tab. I. Jihovýchodní strana radnice staroměstské roku 1902.

vzrůstem a rozkvětem města, z něhož se znenáhla vlastní silou a vůlí vzráhalo moderní velkoměsto, za radostného vzpružení českých tužeb stoupala úcta i vážnost pražské radnice. Její program byla — svoboda. Proto byly chvíle, kdy myšlenky všeho lidu českého zalétaly k ní, byly chvíle, kdy odtud vycházel příklad, povzbuzení, čin. A byla-li Praha přední stráž národa, byla radnice její oporou a záštitou a znamením úspěchu.

Radnice staroměstská byla těsně spjata s prací pro povznesení české samosprávy a pro dobro národa, a plno vzpomínek se rojí hlavou, přemítá-li kdo o dlouhých desítilétích měnivého osudu. Od volby prvního starosty po obnovení konstituce, která byla s náštěm očekávána zástupy na náměstí staroměstském, viděla radnice staroměstská plno pamětihodných událostí, v nichž se obnovovala a potvrzovala stará její platnost a důležitost. V ní úctu vzbuzovala mužná mysl a čestnost starostů, mužů opravdových zásluh a přičinění, kteří ne lehkou byli vybíráni, zvláště v časích předčasných resignací za útlaku vládního a nepotvrzování nejlepších kandidátů panovníkem. V ní konány byly v červenci r. 1870 památné volby deklarantů, v ní vystrojila vděčná Praha královský pohřeb historiografovi národa a budovateli českého programu politického Frant. Palackému, před jejími zdmi stanuly r. 1891 po prvé pevné šiky sokolské, aby se pravidelně vracely a přinášely hold matce českých měst, z níž se myšlenka sokolská zrodila a rozlékla po všem Slovanstvu; v ní, čím více rostlo české sebevědomí a důvěra v sílu, docházely podpory a ozvuku všeliké potřeby národa, všech jeho větví, i utišťených Slováků pode jhem maďarským, i všech jeho stránek života. V ní našly útulek přední podniky samosprávné, kulturní i národní, a to nejen v počátcích, nýbrž často v dlouhém vývoji, který přinesl i radnici chvíle radosti a slavnostního ruchu, a v ní vzdávány byly srdečné počty nejlepším synům i dcerám národa i všeho Slovanstva.

Není divu, že do radnice staroměstské putovali poutníci ze všech končin vlastí českých i nezapomínající synové a dcery národa, kteří žili za hranicemi a až za mořem v daleké Americe. Pro svou minulost, o níž sama vyprávěla, i pro cenu, kterou uznávala přítomnost, stala se místem všem drahým; všichni přicházeli se zrakem otevřeným a s myslí vzrušenou, a radnice mluvila k srdcím jejich a oni tím více pochopovali, čím je městu i národu. A čas zesiloval pojítka a oslavoval ctihodné stavení, které zase bylo středem života i zdrojem nadšení, energie a vůle. I cizinci se mu podívovali, a ať navštěvovali je jednotlivě, nebo ve výpravách hromadných, Slované i příslušníci jiných národů, slyšeli v ní hlas dějin i viděli české úsilí a touhu po plnosti bytu národního.

To radnici staroměstskou obzvláště povznáší, že v ní byly konány porady I. přípravného sjezdu slovanského v červenci r. 1908 a že v ní byly kladeny základy přátelství česko-francouzskému, jež se osvědčilo ve válce světové, i k přiblížení našeho národa Anglii a jiným národům Evropy. Dele-gace města Paříže častěji zajely do Prahy od r. 1901 a vřele byly vítány v starobylém domě radním a při tom byly pronášeny řeči, ne nahodilé, nýbrž závazné. Při recepci cizích zástupců u příležitosti sletu všesokolského r. 1901 promluvil president municipální rady pařížské Dausset: „Pánové, mezi Vámi poznali jsme, co je to vznešenost, patriotismus a žhavost vlastenectví. Poznali jsme ve Vás přátele, poznali jsme více, své příbuzné, a to blízké příbuzné. Slyšeli jsme Vaše fanfáry, které byly smíšeny s fanfárami naší hymny Mar-seillaisy. Tuto shodu a tento souhlas rádi přijímáme a zachováme v živé paměti.“ A o 11 let později při podobné slavnosti Henri Galli vyslovil přesvědčení: „Není-liž to... nová diplomacie bez protokolů, bez zahraničního úřadu, kterou dnes provozujeme, diplomacie národů, která směřuje k seskupení všech svobodomyšlných národů v pocitu přichylné důvěry a mocné solidarity?“ Nebyly to plané fráze, a nezůstala bez účinku ani slova lordmayora londýnského sira Thomasa Vezey Stronga, jenž při návštěvě 18. září 1911 končil svůj proslav: „Svoboda, jíž dobyli naši otcové, je drahocenným majetkem a vzácným dědictvím obou našich národů; hlasy Vašich předků zaznívají českými a moravskými horami, zvouce Vás, abyste kráčeli po cestách, jimiž sami šli, a abyste dovedli udržeti volnost, které oni Vám vybojovali svými životy — hlasy našich předků jsou v souzvuku s hlasy předků Vašich!“

Válka světová, která naposledy dala moc do rukou těm, kdo chtěli udávit náš národ, vrhla smutné stíny i v dům radní staroměstský. Doba nenalezla tu pravých mužů, kteří by byli dovedli těžkou povinnost pro zachránění samosprávy vykonávat důstojně a čestně. Zvíření stranických bojů, které před válkou bylo způsobilo rozklad naší společnosti, silo vzájemnou nedůvěru, ubíralo sil, a průběh války působil úděs a beznaděj, kde nebylo víry a pevnosti. Třeba pro paměť budoucí přiznati, že sociálně-demokratický stoupenec Dr. Fr. Soukup v začátcích vojny ve sboru obecních starších dne 23. listopadu 1914 promluvil pozoruhodná slova: „Válka nebude trvati věčně a přijde zase doba, kdy... slunce míru, kultury a humanity znovu bude líbati svými paprsky nová pokolení lidská... Této budoucnosti hledíme i my dnes zmužile a otevřeně vstříc! Veliký exulant český Jan Amos Komenský... zanechal nám odkaz důvěry a síly: Aj, věřím pevně, že vláda osudů se navrátí do rukou Tvých, ó národe český! I my věříme, že nesmírné oběti na krvi a statcích vezdejších, jež přinášíme

a ještě přineseme, nebudou přineseny nadarmo, ale že i nám, kteří jsme od staletí spíati osudy svými s osudy našeho soustátí, přinesou život nový a život lepší!... Nezahynuli jsme v minulosti, nezahyneme ani v budoucnosti. Jsme zde, chceme zde zůstatí a zůstaneme, a v jedno doufáme, že tento okamžik, jenž se nevrací za staletí, najde všechen národ československý a jeho proletariát v prvních řadách, silným, neohroženým a pevně semknutým v jednu tvrdou hradbu, schopnou snéstí každou obět a odvrátiti každý útok, abychom po těžkých bojích a nevýslovném utrpení došli konečně v rodině národů celé Evropy a v jejím srdci místa, jež nám po právu a po práci kulturní dávno náleží.“ Ale to byl projev toho rázu poslední, a tlak uzavřel ústa všem i polekal jejich srdce. Radnice staroměstská zmlkla, a ozvali se její hlas, bylo to jen na počest rodu habsburského a jeho říše. Mezi radní dům a obyvatelstvo města i všechen národ vložilo se odcizení, které se stupňovalo v odpor loyálními opatřeními, zbabělostí, výzdobou i v den narozenin císaře Viléma a nepopulárními slavnostmi pod ochranou kruhů nám cizích a nepřátelských.

Čest Prahy zachránilo její obyvatelstvo, čest radnice jádro jejího úřednictva, které se nedalo zmýlití ve svém přesvědčení a očekávání. A radnici staroměstské byly přány přece i v smutný ten čas chvíle tiché radosti. Viděla zástupy, v nichž spojili se bohatí i chudí, vzdělaní i prostí, staří i mladí, rodiče i děti, když přicházeli 6. července 1915 v hrdém mlčení k odhalenému pomníku M. Jana Husi, a za dozoru c. k. policie nesli k jeho stupňům květy vděčných díků i víry, která byla s to, aby hory přenesla, zatím co v její síni směla býti konána jen tichá slavnost dokonání díla. A radnice sama neztratila mluvy svých kamenů a zdí a mnohým příchozím dávala slib lepší a šťastnější budoucnosti, jenž byl důvěřivě přijímán. Proto mohla také uvítati, ač byla opomíjena v novém vzpružení českého sebevědomí a odhodlání po projevu spisovatelstva a musila ustoupiti jiným místům při velkých projevech národa, davy dělnictva, které jí vzpomínaly už od památných manifestací pro všeobecné právo hlasovací 28. listopadu 1905 a potom častěji k ní našly cestu. Den 30. května 1917, jenž naplnil náměstí staroměstské do všech koutů, je slavný den, neboť tehdy dělníci pražští nemluvili jen za své zájmy třídní, a volajíce po míru a svobodě všeho národa, zaměnili píseň internacionály vroucím zpěvem písní národních.

Svívalo, a radnice staroměstská v dychtivosti a nedočkavosti, nabývajíc znenáhla ztracené řeči, nejen že našla starou svou přítažlivou sílu, nýbrž v ní samotné počalo vřítí k přípravě na příchod nové doby. Musila ještě shlédnouti hanbu 14. října 1918, kdy záludný experiment nezodpovědných jednotlivců zahrál si s osudem národa, ale konečně i jí přišla chvíle

osvobození v zářivý den 28. října, kdy na rynku staroměstském naposled zaječela rakouská trubka a naposledy se zableskly rakouské bodáky k útoku na jásající davy české.

V radostném ruchu události se rychle střídaly. Dne 14. listopadu 1918 byl publikován zákon Národního výboru, kterým stará správa městská byla rozpuštěna a do radnice staroměstské byli povoláni ve správní sbor zástupcové politických stran s Drem Přemyslem Šámalem v čele, s muži po prvé i ženy; dne 5. prosince byli v radnici vítáni první představitelé našich zahraničních vojsk vedení plukovníkem Husákem a dne 21. prosince nastala pohádková chvíle, kdy Praha za hlaholu zvonů jásala vstříc prvnímu prezidentu republiky československé T. G. Masarykovi, jenž při slavné jízdě městem stanul před radnicí, aby přijal pozdrav starosty města, Staré křivdy byly odčiněny, viny byly usmířeny, bolesti zahojeny — nová dráha byla otevřena a zvala k vykročení...

Život je těžší představ, a závratné štěstí prvních dnů bylo brzy zaplašeno. Radnice staroměstská, do níž vešli volbami 15. června 1919 řádní zástupcové obyvatelstva pražského, neutrpkla tak ujmy příchodem Němců do samosprávných sborů, jako zjevy ve vlastním těle národa, rozvráceného stranickými zápasy. S jejího balkonu první ministr spravedlnosti obnoveného státu proti lepší minulosti své Dr. Fr. Soukup šval ulici, aby sama do svých rukou převzala vykonávání spravedlnosti, a na témže místě vůdcové komunistů rozvášňovali svedený lid, aby bořil, co nestavěli, k čemu srdcem nepřilnuli. Na místech krví předků posvěcených bez ostychu byla puštěna uzda zlobě a haně, nepochopitelné v duši české, a pod zdáním snahy o obrodu lidstva vyvoláván byl rozvrat pro blaho odmítnutých vůdců stran. Ale radnice staroměstská tolik už viděla, tolik přečkala! Staré její zdi stojí, doby přecházejí a lidé v nich se mění. A zase spatřila horoucí lásku, opravdovou oddanost a odhodlanost i slzy útěchy a mohla se radovati z jasu, který se rozlil po jejích síních. President Masaryk sám dne 14. října 1919 přišel jí vzdáti poctu, a po 450 letech zase jí bylo přáno štěstí, aby přijala v starobylých světnicích hlavu státu, pocházející z českého rodu a z české krve. Vrátila se doba Jiřího krále, a důstojná uvítací řeč starosty města Prahy Dra Karla Baxy vyvolala důstojnou odpověď. President přinesl program správě města, přeje si, aby žila, vzkvétala a rostla „Veliká Praha ideálně česká, Veliká Praha věrně republikánská, Veliká Praha opravdu demokratická“, a aby z ní bylo město světové i pravé středisko všech národů našeho státu.

Přes obtíže doby možno doufati, že přání toto dojde vyplnění. Ze všech stran státu přicházejí do Prahy množství věrných a upřímných duší, aby pily ze zdroje poučení a po-

sily, a také proud cizích příchozích nabývá intensity a účelů. Stát náš se upevňuje, a Praha, hlava jeho, která je nerozlučně spjata s jeho osudy, vzrostla a zmohutněla vyplněním dávných tužeb, připojením přilehlých měst a obcí do dalekého obvodu, a tím spíše se bude rozvíjeti a prospívati, čím zdравější a tvrdší budou její základy a čím lepší budou její správcové. Slavní dnové jí nastanou, a v nich radnice staroměstská, sdružená nyní jednou myšlenkou a jedním cílem s hradem pražským, s nímž tolikrát v minulosti zápasila, má úkol, aby k dosažení nejvyšších met stála vzorem ctností občanských, ochranou pravého češství a podporou nejušlechtilejších snah národních a osvětových. Potom jméno její veliké doma bude zníti symbolem v rodině národů slovanských a dojde nových poct i u národů jiných, a veliké kusy dějin v ní zase budou míti počátek...

///

VÝZNAM RADNICE STAROMĚSTSKÉ V SAMOSPRAVĚ MĚSTA.

Města v zemích českých zůstala pojmem neznámým až do století 13., kdy počala býti zakládána nejprve a nejvíce králem uváděním kolonistů německých podle vzoru měst německých. Proto přijala práva a vymoženosti těchto měst a jejich základem byla rozsáhlá autonomie městská. Záležela v tom, že zákonodárství, správa i soudnictví městské bylo v rukou měšťanstva samotného a to je vykonávalo skrze přísežné (*iurati, geschworne*), kteří byli králem v počtu 12 z měšťanů vybírání a každoročně znovu dosazováni. Ale moc přísežných nebyla bez velkého omezení, a vykonávali panovník práva vrchnostenská ve všech městech královských skrze královského podkomořího, ministra pro záležitosti měst, zřizoval v každém městě zvláště nižšího svého úředníka, rychtáře, jenž držel rychtu dědičně nebo na čas v nájmu od krále a s ní přední místo ve městě, řízení soudu a důchody z něho. Ale rychtář (*iudex, richter, advocatus, voigt, schultheis*) nebyl jen ředitelem a vykonavatelem soudu (*iudicium, gericht*), na němž sbor přísežných zasedal jako jeho pomocníci a soudcové, kmeti (*scabini, schepfen*), nýbrž byl v čele jejich také, když se scházeli v ranních schůzkách (*maniloquia, morgensprache*), aby jednali o správě města a jeho hospodářských potřebách i konali radu (*consilium, rat*) o všelikých vězích městských. Rychtář zasahal velmi značně do samosprávy městské, a není divu, že přísežní i obec městská, t. j. shromáždění veškerého měšťanstva (*communitas, universitas civium, stadtgemeine*), záhy pomýšleli na to, aby moc rychtáře zeslabili a svobody

městské na jeho úkor rozšířili, a rozvoj výsad měst v Německu byl jim v tom poučným příkladem.

Takový stav nastal i v Starém městě pražském, které vzniklo první pod hradem sv. Václava na počátku vlády Václava I. asi v letech 1230—1235. Nepochybně bylo založeno tak, že přišli osadníci odněkud z jižního Německa a zanesli řády německé v místa, kde sice dříve kromě vesnic českého lidu poddaného byla i trhov^á osada kupců německých, avšak neměla vlastností města a jen z části byla pojata do jeho hradeb. Při tom stal se asi ten veliký převrat, že domácí obyvatelstvo bylo vystěhov^áno ze svých sídliš^t a jeho příbytky zaujali cizinci, kteří vtiskli novému útvaru na dlouho nepochybný ráz, třebaš byli velmi brzy nuceni přijímati do města i lid český z blízkého i vzdálenějšího okolí Prahy.

Mezi německými měšťany pražskými byla od začátku vrstva přední, kupecká. Byli to členové zámožných rodů, žijících v městech jihoněmeckých, a sami zakládali si veliká bohatství obchodem, který šel až do dalekých krajů cizích. Tento patriciát městský (*cives maiores, potiores*) stal se šlechtěm vzdělanosti a pokroku, neboť na cestách kupeckých i na zkušenou otvíraly se mu nové obzory. A projevil se také nositelem snah po rozmnožení práv a výsad svého města, maje cílem, aby se vyrovnalo slavným městům zahraničním. A protože patriciát městský měl v rukou úřady městské a také svou finanční silou mohl si snadno získávat krále, peněz vždy potřebného, měl v rukou podmínky zdaru, jenž se skutečně brzy ukázal.

V počátcích našich měst ve století 13. nebyl dům radní průvodním znamením samosprávy městské a nemělo ho ani Staré město pražské, ač bylo záhy pokládáno za první město v království. Místem soudu byl dům rychtáře, rychta (*domus iudicis, iudicii, gerichtshaus*), a je možno, že se v něm scházeli přísežní a obec původně i tehdy, když bylo třeba porokovati o politických, hospodářských i správních záležitostech města, v nichž ve všech tenkrát ještě rychtáři příslušelo hlavní slovo. Ale měšťanstvo chtějíc se zbaviti nadvlády rychtáře a přílišné závislosti na králi, jehož byl rychtář sluhou, přeneslo shromáždění svá do hlavního kostela městského sv. Mikuláše a také rada městská počala se scházeti k ranním schůzkám v soukromých domech přísežných nebo konšelů (*iurati, consules, gesworne*) tak, že každého týdne byly porady konány v domě konšela jiného. Jen soud zůstával v rychtě, a přísežní nemajíce vhodného domu obecního, jenž by byl místem výsadním, nebyli s to, aby využili možností a přeložili soud z domu rychtářova na znamení, že rozhodné právo nad nimi nenáleží rychtáři, nýbrž že sami jsou nadáni samostatností.

Avšak města přední v zemích německých brzy objevila měšťanstvu pražskému důležitost, která v rozvoji samosprávy městské příslušela radnici (*domus consilii*, *pretorium*, *rat-haus*), vznikající v nich už v první polovině 13. století, často i přes odpor a v zápasu s vrchností. Proto obec staroměstská už r. 1296 předložila králi Václavu II. prosbu, aby si směla zaříditi dům radní nebo ranních schůzek, a výslovně si stěžovala, že po mnohá léta už snáší hanbu před šlechtici i cizími měšťany, město jejich navštěvujícími, že takového domu jako jiná hlavní města nemají. Chtěla, aby se v něm vyřizovaly pře a záležitosti městské i porady měšťanů konaly, a aby v něm písař městský měl obydlí a prací obci i měšťanům posluhoval, dostáváje v odměnu platy a požitky z radnice vycházející. Avšak král Václav měl nepochybně před očima poměry v městech německých, v nichž práva pána města byla zeslabena založením domu radního, a nevyhověl žádosti, i dal jen svolení, aby bylo zajištěno postavení písaře městského, jehož jmenování bylo svěřeno obci a přísežným samotným. A měšťané staroměstští, zatím co domy radní a spolu i kupecké měly už při hranicích českých Norimberk, Řezno, Magdeburk, Halle, Vratislav, Budyšín i Vídeň a j., v zklamání musili čekati ještě čtyři desíletí, nežli mohli opakovati žádost králi Janovi Lucemburskému a došli jeho souhlasu listem z 18. září 1338, dávajíce tím úspěchem příklad městům českým ostatním.

Obec staroměstská, zakoupivši dům u Volflína od Kamene v rohu na rynku staroměstském, zařídila jej ihned pro potřeby veřejné. Jako v cizích městech měla v něm býti příležitost obchodu soukeníků i jiných řemeslníků, ale hlavně položeno do něho shromáždění všech měšťanů, chudých i bohatých (*alle purger reich und arm*), pravidelná sedění rady městské i její porady se staršími obecními (*seniores civitatis*, *gemeinelteste*) i se staršími cechovními ve věcech řemesel. Tam bylo úřední místo purkmistra, jež si rada městská byla zatím postavila v čelo jako protiváhu proti rychtáři, z jejího středu znenáhla vytlačovaného — purkmistr (*magister civium*, *bürgermeister*), v kterémž úřadě se přísežní po čtyřech nedělích střídali, připomíná se v Starém městě pražském už r. 1318 — a purkmistr spravuje sám některé potřeby obecní, zvláště důchody, tu měl k ruce služebníky městské. Z nich písař městský (*notarius*, *scriptor civitatis*, *stadtschreiber*) a posel městský nebo biřic (*pedellus*, *preco*, *nuncius*, *butel*) měli v radnici byt a časem přibyli ještě jiní zřízenci městští, kteří tam nepřicházeli jen za povinností, nýbrž i obývali. V radnici zasedali v čas potřeby také berníci (*losunger*) k vybírání berní, zpravidla dva z rady městské a dva ze starších obecních, a vůbec všechny správní orgány, dočasné i trvalé,

získaly v ní místnosti úřední. Tam také byla knihovna obecní (librarium) a v truhle (cista) byly chovány důležité listiny města i měšťanů, pečet městská i knihy městské, a tam byla i zbrojnice městská, kde byly zásoby zbraní a zbroje, jsouce neustále doplňovány. Ale přísežným se nepochybně podařilo ihned do domu radního přenést i soud městský, a od té doby nejenže rychtář v něm vykonával denní soud za účasti několika jen konšelů, obyčejně dvou, o přestupcích policejních a věcech tržních a ve sporech neměšťanů, pouhých obyvatelů městských, nýbrž tam byly pořádány velké soudy zahájené (iudicia bannita, gehegete ding) za přítomnosti všech konšelů nebo většiny z nich, které byly veřejné, a k nimž náležely všechny soudní záležitosti měšťanů nesporné i sporné i v případech hrdelních, pokud nešlo o těžké viny vyhrazené k soudu královskému.

Zřízením domu radního přišla nová doba v ústavním vývoji Starého města pražského. V radnici purkmistr a přísežní byli domácími pány, ne už rychtář, a proto svobodněji rozhodovali ve všech potřebách městských. Rychtář podřizuje se jejich vůli — byl sám z bohatého měšťanstva pražského a měl smysl pro úsilí o povznesení práv města — byl pomalu z rady vytištěn úplně a na soudě, třebaž že si zachovával postavení jeho ředitele, klesl až na pouhého zřízence přísežných a vykonavatele jejich nálezů. A odtud zbýval jen krok k tomu, aby přestal býti úředníkem královským a byl proměněn v úředníka městského, každým rokem obnovovaného volbou rady městské, jemuž zůstala pouze pravomoc policejní a soudnictví nad obyvateli města a ve sporech měšťanských o méně 10 kop.

Ten proces o svobodu města byl do konce 14. století rozvinut k napětí a rozhodné slovo v něm řekla bouře husitská, v jejíchž počátcích se obec staroměstská zmocnila rychty městské, statku královského, a tím naráz vyřídila, co už vývojem, i panovníkem uznávaným, bylo připraveno. Avšak všecken předchozí zápas přísežných s rychtářem a tím obce městské s vrchností neobešel se bez mnohých obtíží, a radnice staroměstská, v níž měl oporu i střed, byla půdou jím nejsilněji dotčenou. Význam toho vývoje nebyl jenom místní, nýbrž působil účinným naučením nejen v ostatních, zatím založených městech pražských, na Malé Straně i v Novém městě, nýbrž i ve všech královských městech českých, zvláště když náležela do skupiny práva pražského a řídila se řády Starého města pražského. Měšťanstvo mělo výbornou pomoc v rozkvětu a zmohutnění města a užívalo s prospěchem účinnosti peněz, jimiž si zakupovalo u krále privilegia a milosti. Z nich zvláštní cenu měla výsada, daná před r. 1337, kterou Staré město bylo vyňato z pravomocnosti král. podkomořího a rovnou králi bylo

podřízeno, a tak jednají bezprostředně s panovníkem, jenž odtud sám svou osobou nejčastěji radu městskou osazoval, spíše dosahovalo splnění tužeb, jestliže král jeho služeb potřeboval.

V rukou rady městské soustředila se tím způsobem veliká moc, zejména když se přísežní snažili a prosadili, aby mnohé soudní záležitosti a právní pořízení, prvotně výhradně před soud městský příslušející, byly přeneseny do jejich ranních schůzí a tam předběžně nebo časem zcela pravoplatně mohly býti projednávány bez účasti rychtáře. Při tom nešlo však konšelům a jejich pomocníkům, písaři městskému, jenž jim byl velmi platný vědomostmi a zkušeností právníckou, jen o získání důchodů ze soudních poplatků a pokut, nýbrž pomýšleli na cílevědomý postup proti rychtáři. A skutečně, poklesali význam soudu převáděním jeho agendy aspoň v některých částech do pravomoci rady městské, trátilo se snadněji zvláštní postavení rychtáře, a tím se přispívalo k rychlejšímu vítězství přísežných. Ti si byli zařídili pro řízení v radě stejné prostředky, jako měl soud, především knihy městské, a protože nadto měli v moci pečet městskou a sami vždy dávali svolení k jejímu použití, měšťané sami víc a více pomíjeli soud a obraceli se k radě městské, dávající jim stejnou záruku práva a spravedlnosti. Do těchto sporů musil zasáhnouti, jak se zdá, sám král a chtěl je nejspíš odkliditi oddělením soudnictví od správy a jmenováním šesti soudců nebo kmetů vedle starších 12 přísežných nebo konšelů. Ale ten úmysl, jenž se projevil za vlády Karla IV. od r. 1350, neměl žádaného účinku, byl nepochybně zmařen solidaritou měšťanstva a zůstalo po něm jen to, že v radnici staroměstské zasedali potom přísežní v počtu zvětšeném* 18 osob.

Přísežní a obec měli v radnici staroměstské podle všeho vážné obavy, když se stal jistým záměr krále Karla, že založí v těsném sousedství Starého města rozsáhlé město Nové. Avšak panovník dal Staroměstským postačitelné záruky, že práva hlavního města nevezmou ujmy, a třeba novému městu vložil do vínku veliké milosti, chtěl, aby bylo jisté jeho podřízení městu Starému. Avšak shoda a svornost mezi obojím městem, jíž si Karel IV. srdečně přál, netrvala dlouho, a vznikly spory dvou radnic o rozsah výsad, které měly býti odstraněny r. 1367 spojením obojího města v jeden celek se společnými 30 konšely. Jednota ta se udržela sotva deset let, neboť obě města představovala živél různorodý a nesnesla se v soužití, že musila býti r. 1377 zase rozloučena. Avšak dočasné to spojení, v němž se radnice staroměstská stala společným domem úředním, mělo příznivý vliv na posílení živlu českého, jenž se zatím v Starém městě utěšeně vzdmáhal a v Novém městě měl rozhodnou převahu, třeba i v něm žil

pod mocí patriciátu německého. A v ten čas nejspíše do radnice staroměstské byl zaveden císařem Karlem řád, aby byli konšely jen ti, kdo umějí česky, a aby se v ní česky soudilo, a ten zachoval si platnost i když spolčení měst bylo zdviženo. Ale zdá-li se někdy, že i v Starém městě nabyli Čechové většiny mezi přísežnými, jak odpovídalo složení obyvatelstva, býval to asi zjev přechodný, a král i jeho úřady podle potřeby podporovali tu neb onu stranu.

Za Václava IV. zvláště možno pozorovati kolísavou politiku královskou k radnici staroměstské, která se stavěla i proti králi, a bylo třeba zpupnosti německé, aby v ní nastal konečně odklon k české většině, když už vzrušení z hnutí náboženského zaujalo všechny vrstvy. Roku 1413 Němci na radnici, ač byli zeslabeni odchodem nespokojenců pro dekret kutnohorský z university i ze země, vymohli si přece od krále za peníze německy psaný majestát, který sice povoloval polovinu konšelů Čechům, avšak byl příliš na ujmu práv královských, neboť omezoval moc panovníka v ustanovování přísežných i v jeho výhradách soudních. Pokud jde o připuštění Čechů do radnice v polovině počtu členů rady městské, byla to asi koncese vyvolaná nutností, jež měla uklidnit vzbouřené vlny českého živlu, uchvacující už dům radní docela. Ale pozice Němců už zachráněna nebyla, a král Václav zrušiv výsadu obnovil radu s většinou českou, a ta mu vydala originál privilegia. A konšelé tehdy dosazení setrvali po většině v úřadě bez ustání do r. 1419, kdy se udál památný a veliký převrat. Že tím němčina byla z radnice staroměstské po dávné ztrátě výhradnosti vytlačena najednou, je samozřejmo, ač čeština veskrze neovládla hned, a v písemném jednání udržoval se i pak jazyk latinský, běžný v listech a listinách městských i v knihách radních a soudních.

Staré město pražské, povýšené velikými činy Karla IV. jenž učinil z Prahy střed říše římské, slynulo mocí a bohatstvím i intenzitou života, a ty vedly k rozvoji jeho zřízení obecního. Zřízenců městských přibývalo pod vrchní vládou rady městské, a ti často vážili cestu v radnici staroměstskou, nebyli-li s ní přímo spoutáni povinností úřední. Vedle starších vážných zboží kupeckého a soli, přísežných litkupníků, směnárníků, šrotérů vína, dozorců nad kupci, volila rada městská každoročně po své obnově aspoň některý čas svědky výsadní z měšťanstva, genanty, kteří jsouce pod zvláštní přísahou měli býti bráni na svědectví při právních pořizích a záležitostech měšťanských. Roku 1358 přiřčeno bylo králem konšelům staroměstským právo dosazovati úředníka nad viničemi nově v okolí Prahy zakládány, perkmistra hor viničných, jemuž bylo vykázano místo v radnici městské, tam snad úřadoval úředník obchodní hansgraf a tam byli usazeni čle-

nové nového úřadu šestipanského, jemuž byla asi od počátku přikázána správa důchodů obecních a stavební policie městská, pokud povědomo, od prvních let 15. století.

*

Revoluce husitská proměnila rychtáře v služebníka obecního a v nastalém bezvládí obec se ujala spolu obsazování rady městské i konšelé byli povzneseni za vládce městské republiky, dosazující hejtmany i rady v městech poddaných a spolčených i řídíce věci politické a náboženské. Tehdy Staré a Nové město pražské bylo na čas ve spolku a radnice staroměstská byla učiněna hlavním sídlem sdruženého města, třeba i při úplném sloučení, jež provedl kněz Jan Želivský, byl zachován jistý ohled na zvláštní postavení Novoměstských. Všechny důležitější záležitosti a kusy byly rozhodovány jenom na radnici staroměstské, kde se konaly schůze 30 společných konšelů — 18 zastupovalo Staré město, 12 vysíláno z Nového města — i shromáždění spojených obcí. Ale i když jednota byla rozvázána, přednosti radního domu staroměstského byly udržovány a jeho svoboda byla zajištěna i v pokusech o uvedení pevnější vlády v zemi. Sice jako činil už Zikmund Korybutovič, král Zikmund Lucemburský ujal se hned práva obnovovati radu městskou, byv připuštěn na trůn, avšak musil se zavázati, že „žádný cizozemec, který by pod obojí způsobou přijímati nechtěl“, nesmí býti v Praze konšelem a přísežným nebo úředníkem, a zajistil všechny výsady Staroměstských, nedotýkaje se porušených náležitostí královských. Tím se rychtář zeměpanský nevrátil v radnici staroměstskou, a stav, do něhož byl mocný někdy úřad královský přiveden, byl uznán se všemi důsledky i v tom, že vlastníkem rychty zůstala obec městská. Ale proměna taková byla brzy cítěna za velikou ujmu krále, a ač panovník, vjížděje slavnostně do města po přijetí ke vládě, musil přísahati, že chce zachovávat jeho výsady, pomyslil, aby upevnil své panství nad městem obnovením bývalého postavení rychtáře. Dvojí pokus, který se stal za Albrechta a po dlouhém bezvládí v čas panování syna jeho Ladislava Pohrobka, přiveden byl v niveč rázností a prozíravostí měšťanstva. Král měl možnost uvést v radu osoby sobě oddané, ale ty se nemohly dělit v lásce k svobodě a povýšení města od celku, a trest zrádce — r. 1438 byl v radnici stát znamenitý konšel Jan Múcek, že si na králi vyprosil rychtářství staroměstské — dovedl je zastrašiti, kdyby kolísaly. I v době, kdy v bezkráloví provozoval tuhou vládu v Praze nejvyšší purkrabí Menhart z Hradce a na radnici staroměstské za neobnovování rady stálý purkmistr Pešík z Kunvaldu, jemu blízký smýšlením, nezapomínalo se na rozšíření a zajištění předností Starého města a na oporu pří-

sežným i obci složena byla v radnici staroměstské od písařů městských t. zv. práva soběslavská, která skutečnými řády i vymyšlenými ustanoveními formulovala vymoženosti revolucí získané. Z nich radní dům staroměstský nejvíce povznášel článek, že když by dědice nebylo v Čechách ke knížectví, „purkmistr pražský z Většího města má zemi spravovati v té sírobě, doníž nebude kníže voleno“, v radnici staroměstské a že tam má volbu jeho položit, svolaje „pány, města i všecky úředníky, duchovní i světské, i všecky zemany, kteříž k zemi příslušejí“.

Tehdy zvláště bylo zdůrazněno, že jen králi náleží obnovovati radu městskou, která měla zůstati beze změny v úřadě za řízení prvního purkmistra, když by krále v zemi nebylo, a pravidlo se celkem zachovávalo i za krále Jiřího. V tu dobu radní dům staroměstský byl v těsných stycích přátelských s dvorem královským; spojovala je vzájemná důvěra i úcta, a tehdy zvučný jazyk český zatlačil všechny zbytky úřední latiny v jednáních i soudech a vlastenecká mysl horlila pro mohutného panovníka, jenž byl srdnatým obráncem kalicha a záštitou upevněného národního státu. A jistě nikdy dříve ani potom nedostalo se králi srdečnějšího a upřímnějšího přijetí v radnici staroměstské, v níž vládl věrný jeho služebník Samuel z Hrádku v čele konšelů, jako když v ni vkročil král Jiří, jenž vlastní osobou dosazoval tu několikrát přísežné k úřadu, posledně podle všeho 12. června 1469.

Staré město pražské, zase zbohatlé a zmohutnělé, bylo připraveno, když za Vladislava krále stavové vyšší zdvihli útok na svobody Pražanů a měst královských, ohrožující i podstatu jejich samosprávy. Šlechta šla tak daleko, že chtěla, aby se vrátily doby, kdy nad městem panoval úředník královský, rychtář. Rytířstvo si zvláště stěžovalo, že měšťané drží nyní ve městech rychty sami, kdežto prve jimi vládli lidé rytířští, kteří mohli postaviti ku potřebě krále a země 400 koní, a ukazovalo, že se tím koruně děje znamenitá škoda. Než panovník potřeboval pomoci měst a nemohl ve všem šlechtě vyhověti, a musila-li města v čem sama sleviti, základy svých svobod uhájila a zabezpečila. Proto ani radnice staroměstská neutrpěla těžší škody ve svém postavení v autonomii městské. Musila za to ovšem vésti namáhavý a nejistý zápas, v němž se situace často měnila, avšak výše, do které bylo přivedeno jméno domu radního, byla přílišná, než aby z ní mohl býti stržen. Radnici staroměstské bylo sice vzato právo, aby se v ní konala volba královská, avšak bylo jí posléze na věčné časy potvrzeno, že jen král vstoupí do ní, aby dosazoval radu městskou, a moc řízení byla ponechána po marných pokusech o její omezení obci veliké, které dokonce bylo vyhrazeno, aby si sama konšely volila prostředkem volenců, když by krále v zemi nebylo, za účasti nejvyššího kancléře nebo kancléře

městského. Tím měla býti ušetřena i pouhého zdání, že úředníkům královským a šlechtě přísluší nějak pravomoc nad ní a městem, a sám titul kancléře městského, jenž byl dáván přednímu písaři města, i jeho funkce označovala důstojenství hlavního města. A čest města zůstala nedotčena i smlouvou svatováclavskou se stavy vyššími, která uznávala zejména plnou váhu a moc soudnictví městského nad příslušníky města.

Přes to, že v dlouhých sporech doby byly nepokojné i k bojům se schylovalo, rozvoj Starého města šel pravidelným krokem a hrdé i zámožné město zdokonalovalo si svou organizaci úřední. V těch dobách radnice staroměstská byla vyplněna úřady a zřízení, mezi nimiž zanikli někteří dřívější, avšak objevili se jiní, noví. Rada městská s purkmistrem v popředí byla hlavním činitelem samosprávným, a zachovávajíc si kompetenci bez porušení, především sama bděla, aby se v duchu výsad a práv městských dál postup města v otázkách politických i náboženských, vedla se jeho správa a vykonávala se spravedlnost. Rada městská scházela se pravidelně v radním domě a v jejích schůzích jednaly se věci veřejné i soukromé záležitosti měšťanské, a zasedala-li zvláště ještě několikrát do roka v slavnostních soudech, zahájených za stařodávných ceremonií a forem, byl to přežitek, který se nachyloval k zániku. Přísežní byli za své konání zodpovědni králi, ale byli zodpovědni i obci, a zejména od bouře r. 1483 neopomíjeli, aby se v závažnějších potřebách zase pilně řídili hlasem měšťanstva v obci veliké, nebo aspoň starších obecních a cechovních, jež zvali ke schůzím. Moc rady byla veliká, a především soudní její pravomoc nad měšťany i obyvateli byla zárukou bezpečnosti právní a náležitého řádu. Avšak právě, že tím práce a starostí konšelům neustále přibývalo, zřídili si konšelé nižší orgány k vykonávání lehčích úkolů a v jejich lůně samotném vyvíjel se vedle purkmistra nový úředník, první purkmistr, potomní primas, jenž se stal představitelem města a přijal povinnosti zvláště hospodářské jako hospodář města. Ty nižší úřady městské staré byli berníci, úřad rychtářský, při němž rychtář měl k ruce i podrychtářského, úřad šestipanský — ten měl šest členů, dva z rady a čtyři z obce a přenesl svá sedění z Týna, kde byl umístěn v době husitské, pokud dvůr týnský byl ve správě obce, do radnice — a úřad perkmistra hor viničných, při němž byli čtyři příseďící; vedle nich byl ještě starodávný asi úřad starších nebo přísežných mlynářů, pověřený dozorem nad mlýny a jezy po vší zemi i řízením v oboru vodního práva, úřad porybného, jenž měl správu trhu rybného na náměstí staroměstském, i novější úřad mostu pražského k spravování mostu a důchodů k němu náležitých. Důležitá byla také organizace čtvrtní za účely policejními, berními a vojenskými, a její náčelníci

v každé ze čtyř čtvrtí městských jmenovali se hejtman, setníci, padesátníci a desátníci, z měšťanstva radou městskou volení; podléhali rychtáři městskému a jím byli často voláni do domu radního k vyslechnutí rozkazů nebo poradám. Úřady městské měly své písaře — k rychtáři náležel písař rychtářský i písař krevní, jenž měl přes celý den před šatlavou seděti, aby mohl nalezen býti od těch, kdo by ho potřebovali — a zvláště kancelář rady městské byla velmi rozvinutá, čítajíc mimo předního, nejvyššího písaře nebo kancléře, písaře menší, vesměs muže učené a právnický vzdělané, o nichž se ne nadarmo říkalo, že jsou „oculus civitatis“, „oko města“, a ještě ingrossatory, t. j. pouhé opisovače a pomocníky. Ale radnice staroměstská měla i své vlastní zřízence a správce; u dveří domovních byl vrátný radnice (hostiarius), nad celým stavením a vězeními dohlížel hospodář radnice (hospes pretorii), v mučímě rozličnými nástroji vykonával rozkazy rychtářovy kat (tortor) se svými pacholky, pro potřeby panské byl v ní i kuchař a šenkýř (pincerna minorum) a k službám konšelů i úředníků biřiči nebo poslové s vrchním v čele; na věži hlídali hlásní a za slavnostních chvílí troubili trubači a o hodiny radniční staral se orlojník. Konšelé staroměstští měli i maršálka svého na rozdíl od jiných měst, snad jakéhosi ceremoniáře, který měl i jiné funkce. A všichni úředníci i zřízenci ti i jiní byli jmenováni radou městskou nebo šestipány buď na období jejího působení nebo na čas života, a jejími pokyny se řídili, obci i jí přísahajíce, jí počty skládali, a od nižších instancí šlo odvolání ke konšelům.

Sloučení Starého i Nového města pražského r. 1518 znamenalo radikálního převratu v autonomii městské, třeba změny přineslo, a podřizovalo hlavně spojenou obec jedněm konšelům, jedné obecní správě a jednomu soudu. V čele byla postavena osmnáctičlenná rada městská, majíc po 9 zástupcích každého města, a společný sbor obecních starších čítal 100 údů úhrnem, 50 ze Starého a 50 z Nového města. Sjednoceny byly výsady a práva obojího města, důchody a statky, také kancléř měl býti jediný a cechy řemeslné splynuly, hradby mezi městy byly zbořeny a staré názvy měst odsouzeny k zapomenutí, aby nepřipomínaly dřívějších neshod a křivd: hořejší a dolejší město neměla se navzájem v ničem líšiti, aby byla zajištěna šťastná budoucnost a rozvoj na nových základech, a pouze rychtář měl v každé části býti zvláštní s písařem i sluhy, protože jediný by nebyl na všechn veliký obvod dostačil. Spolčené město učinilo sídlem správy a soudnictví radnici dolejší, t. j. staroměstskou, avšak i radnice hořejší, novoměstská, měla zachovati vážnost bývalou do časů budoucích, byť ona po právu byla přednější. V radnici staroměstské zařídili své úřadování purkmistr a rada městská, a tam konali

Tab. II. Sedění konšelů v radní světnici.
(Z „Práv městských“ Brikciho z Licka, r. 1536.)

porady i soudy a chovali knihy městské, radnice novoměstská byla ustanovena za místo úřadu šestipanského, jenž byl tehdy rozmnožen o dva přísedící a obdržel úředníka k souzení lidí poddaných na rozsáhlých a rozhojněných obecních statcích pozemských. Rychtáři ovšem seděli na obou radnicích podle toho, který díl města byl jim přikázán, ale v radní dům staroměstský byl vložen ještě nový úřad desítipanský nebo desíti soudců, radou městskou zřízený k tomu, aby pro její ulehčení soudil pře menší, zvláště dlužní, kromě nejneopatrnějších, k soudu rychtářskému příslušných. A v těch nových opatřeních nestalo se jiné úpravy, než že r. 1520 šestipanský úřad byl přenesen v rathouz dolejší a desítipanský dán byl místo něho v hořejší.

Spojení měst pražských, jež se stalo svémocně vůlí obcí, král Ludvík Jagelovec uznal až dodatečně a vyhradil si, že má trvati jen do jeho trpění. Proto Ferdinand I. mohl se opřít i o právní podklad, když města rozloučil, vydávaje při tom zákaz, že se nikdo bez trestu na statku i hrdle nesmí pokusiti na věčné časy o obnovení jejich jednoty. A užil také příležitosti a zapověděl vůbec schůze obce veliké bez vědomí krále, jak se o to marně pokoušel už dříve král Vladislav, chtěje, aby panovník, byl-li by v zemi, prve zvěděl důvod svolání obce, a když by meškal za hranicemi, aby se obec často a z lehkých příčin nesbírala v hromadu, leč v naléhavých potřebách. Král Ferdinand dovedl ovšem dodati důrazu svým nařízením, a tak samospráva Starého města pražského přijala první úder do své svobody. Jinak nebyla ještě zasažena, v radnici staroměstské zůstaly úřady městské v plném počtu, jako bylo za jednoty, ba ještě po zrušení soudů zahájených a po snesení veškeré kompetence soudní na radu městskou kolem r. 1530 byly upraveny, že zvláště kancelář městská byla rozdělena na hořejší pro věci důležitější a dolejší pro věci menší.

Ale král snul své plány na podlomení značné moci Starého města, a významný byl už i ten rozkaz (1529), aby konšelé nepřipouštěli do radnice k právním záležitostem v průvodu stran více než 15 osob. Ferdinand tím způsobem osoboval si nebývalé právo nad domem radním, chtěje jej spoutati v samostatnosti, a zrušil-li právo obce, zajištěné králem Vladislavem, aby si sama dosazovala konšely v nepřítomnosti panovníka v zemi (1530), neostýchal se něco později (1532) zapověděti i starodávný obyčej, aby byla obec veliká svolána v radnici k schválení počtu radního. Sice potom, potřebuje stále pomoci měst proti Turkům, choval se zdržlivěji ve svých zámyslech, ale nedůvěra a nechuť měšťanstva k němu byla stupňována jeho útiskem náboženským. Odpor se projevil proti králi, třebaš jej konšelé oddaní panovníkovi všemožně krotili, už r. 1543, když král žádal zapůjčení děl obecních, a ve schůzi

starších obecních i cechmistrů v radnici staroměstské bylo slyšeti hlasy, že nikdo neví, kdy jich bude sama obec potřebovati a kdy se co stane. A hněv lidu se obrátil proti primasovi i radě, a výhrůžky se ozývaly o oknech radnice, připomínající několikrát vyhození z oken provinilých radních pánů za dob předchozích. Král Ferdinand byl si ovšem vědom nenávisti, kterou vzbudil, a sám naplněn touhou po pomstě, využil převahy r. 1547 a snadného vítězství. Radnice staroměstská, představitelka úsilí o samostatnost a volnost, která se vine červenou nití v dějinách města, měla těžkou vinu v jeho očích, a proto nemilosrdně sáhl na její práva. Co zvláště uvedlo ji v nesvobodu, bylo obnovení zákazu svolávati kdy obec velikou, která v době povstání naposled uplatnila své přesvědčení, a postavení přísežných i města pod přísný dohled úředníků zeměpanských, král. hejtmana a král. rychtáře. — Oběma byla vydána instrukce a podle ní rychtář, z měšťanstva jmenovaný komorou královskou, měl zasedati v soudě městském a hájiti práv královských a hejtman, králem ze šlechty zřizovaný, měl v radě nejvyšší místo míti a vykonávati státní policii nad městem. Ale moc rychtáře, jenž vědomě byl stavěn na místo starého zeměpanského rychtáře, královského hejtmana ještě více se rozšířila, poněvadž působnost jejich nebyla přesněji vymezena a oběma úředníkům byla ponechána volnost v libovůli. Rada městská, od níž dříve šlo odvolání jenom ke králi a k níž se odvolávali z většiny českých měst, byla připravena o to právo a podřízena odtud novému královskému soudu apelačnímu na hradě pražském, kam musila odtud jíti odvolání ze všech měst, a byl-li v něm i hejtman královský přisedícím, dostala se v nejisté postavení, neboť její výrok i rozhodnutí nižších úřadů městských nemusilo znamenati nic i proti právu a spravedlnosti. Ve městě zavládl systém intervencí a protekce, který prosazoval vůli mocných osob a především krále. Všechno bylo možno obejít, konšelé podléhali a nedovedli se postaviti na odpor, a právní řád ve městě, jehož radní dům měl býti záštitou, byl zase a zase porušován a přiváděn ve zmatek. V radu byly dosazovány osoby poddajné a blízkost dvora královského i jeho vlivy síly v měšťanstvu rozbíj, nedůvěru a sobectví. Činy Ferdinanda I. byly vypočteny a měly účinek nejen pro přítomnost, nýbrž i pro budoucnost.

Staré město pražské utrpělo těžké ztráty ve svých právech, bohatství i vojenská síla byla zničena, avšak jeho prvenství ve stavu městském nebylo a nemohlo býti zrušeno, a zůstalo mu dosti vnitřní síly a schopnosti, aby se zase povzneslo, zvláště když by přišly příznivější podmínky. Obec staroměstská zůstala na pohled mohutná, její organisace úřední na starobylých základech dokonalá a rozvinutá, a radní její dům,

klenot města, vzbuzoval úctu starobou i výzdobou a významem, že jen tam mohlo býti rozhodováno ve všech potřebách města a záležitostech měšťanů i obyvatelů staroměstských. Úřady městské v ní nabyly na počtu služebníků a dostaly pevné řády v nových instrukcích — úřad perkmistra hor viničných byl proměněn ovšem r. 1547 v úřad královský, jenž neměl co činiti s domem radním a jenom jednou do roka, na jaře, svolával vinaře pražské do něho k poradám ve věcech živnosti — a jejich právní výroky zůstávaly přece základem pořádku a kázně ve městě. Právo staroměstské, pražské, do r. 1547 v radnici staroměstské nalézané a vyvíjející se, platilo i potom ve větším dílu země a sepsáno kancléřem Starého města M. Pavlem Kristianem z Koldína bylo přijato zákonem na sněmu zemském r. 1579 pro všechna města česká. Byl to veliký úspěch Prahy i měst, neboť městům se dostalo kodifikace práva, jež zajišťovala výhradnost soudů městských nad měšťany a obyvateli města a kladla meze král. hejtmanu i rychtáři i soudu apelačnímu. Králi záleželo na spořádaných poměrech a rozvoji města, jež bylo jeho sídlem a bylo povýšeno za střed říše římské, protože jeho zdrojů hospodářských potřeboval, proto nebránil se, aby mu činil nové a nové milosti i výsady, jimiž byla z části nahrazena ztracená privilegia roku 1547 i odňaté důchody, avšak hlavním cílem jeho i jeho rádců bylo, aby obec, aby radní dům tak byly řízeny v jednáních, že by byly pouhým nástrojem vůle panovníkovy. Proto se zdálo časem málo, co byl Ferdinand I. podnikl, a třebaš katolíků i starých vymírajících kališníků byla v Praze malá menšina, v radu městskou a prostředkem jejím i v úřady městské byli dosazováni jejich příslušníci; ti závislí na dvoře císařském netroufali si jednati v radnici samostatněji a učinili z ní služku a povolný nástroj záměrů královských, jež už byly příliš průhlednými, než aby jim nebylo snadno porozuměti. Proto mezi radnicí staroměstskou a měšťanstvem vznikalo odělení a většina konšelů měla často srážky s nespokojenými horlivci a hněvy propukaly za každé příležitosti. S hradem, nepřátelským lidu českému, stála radnice staroměstská radními pány v příliš dobrém srozumění, nežli aby většina obce neviděla v tom nebezpečství pro všechny své snahy, a na pováženou byla i slabost úřadů městských k cizímu jazyku německému, jenž se po městě rozšiřoval a v radní dům pronikal. V měšťanstvu přibývalo cizozemců, Němců i z jiných národů, a ti přicházejíce za lepším živobytím a zaměstnáním — říkalo se, že Praha je špitál veškeré německé říše — pomáhali si řemeslem i obchodem a podporou kruhů dvorských byli přijímáni v obec a zanedlouho vnikali v cechy i úřady městské. Ryzí českost radnice, založená v dobách husitských, trpěla ujmu; jestliže stále platilo, že čeština je výhradním úředním

jazykem rady a úřadů i knih městských, nutnost, když strana neuměla česky, vedla k tomu, že činěny byly ústupky. V polovině 16. století písaři překládali německé výpovědi stran a v českém jazyku vkládají je do knih, leda že často neumělými slovy připojují původní znění německé, avšak čím více postupoval čas, tím více zápisů německých přibývalo a při tom se překlad vynechával jako zbytečný. Nebylo to lhostejné všem, avšak příbuznost víry Čechů a Němců a materialistická doba hledající radosti života v dobrém bydlu, požitkářství a luxu, ubila vlasteneckou horlivost, a když posléze přece přišlo upamatování v bezstarostnosti, bylo už pozdě, a na nápravu nezbývalo času.

Neseděli v úřadech městských a v čele správy městské v radnici staroměstské mužové, kteří by neměli na mysli dobra a prospěchu města, a byly mezi nimi osoby, které se důstojně řadí k zasloužilým mužům dob předchozích. Především jméno primasa Václava Krocína z Drahoberle vyzdvihují paměti pražské, neboť jeho přičiněním za jeho úřadování (1584—1605) byly rozmnoženy statky městské i vykonána díla na ozdobu a užitek města, při čemž ani domu radního nebylo zapomínáno. Ale už za tohoto primasa, muže iniciativního a prozíravého hospodáře, projevuje se zřetelně, co vzaly z oboru autonomie městské úřady královské do svých rukou a jak se dovedly mísiti do záležitostí městských, užívajíce každé příležitosti, aby vyslovily svá mínění a příkazy. Tento poměr se ještě přiosťoval od té doby, kdy v posledních letech vlády Rudolfa II. byl utužen směr politiky protireformační, a vrcholil v pověstné instrukci krále Matyáše, která byla vydána r. 1617 rychtářům císařským v městech pražských. Zakládala se sice na starých předpisech rychtářských, avšak „aby pravá a náležitá věrnost, poddanost a poslušenství k nám, dědicům našim a budoucím králům českým vždycky upřímně od jednoho každého zachováno bylo“, král vložil v ni články, jež byly na veliké zlehčení stavu městského a na ublížení jeho zbývajícím svobodám a zvláště majestátu na svobodné provozování náboženství. Rychtář císařský upevnil své postavení na soudech městských, ale stal se přední osobou v radě i ve správě a hospodářství městském a byl mu dán i dozor na osady farní, jejich důchody a nadání kostelní. Všechn život městský měl býti sevřen a nekatolické měšťanstvo mělo býti uvedeno v podřízenost katolických úředníků zeměpanských, kterým dáno za povinnost, aby zasáhali do ustálených řádů a pracovali otevřeně pro panovníka a ve prospěch náboženství římského. Proto vzrostl hněv lidu netoliko proti císařskému rychtáři, nýbrž i proti konšelům, kteří bez námitek instrukci v radnici staroměstské publikovali, avšak tak byli všichni okolnostmi zmateni a roztříštěni, že se nevzchopili k ráznějšímu činu.

Tím způsobem radnice staroměstská stála stranou hnutí stavovského, a radní páni tak dlouho mařili jednání a stavěli překážky vůli obce, činíce nátlak na měšťany i ponižující se před císařem, až přišel den defenestrace na hradě pražském, který zlomil také jejich moc. Pražané s omluvami za předešlé chování zapsali se k jednotě a na radnici staroměstské měšťanstvo složilo své závazky, ale trvalo až do 11. června 1619, nežli byli zbaveni starých konšelů, z nichž někteří ze zaujatosti a zloby mstili se nespravedlivými nálezy v soudech. Když komisaři, zřízenými direktory, obnovena byla rada městská, po návrhu odstupujících konšelů, z nichž každý navrhl tři osoby „hodné a milovníky vlasti“ — byla v tom slabost vzbouřených stavů, že neodstranili všech konšelů rázem a dali jim do rukou účast při obnově rady — nebyl už nad ni postaven ani hejtman královský, ani rychtář, a to byl velký kus úspěchu stavu městského, který s městy pražskými usiloval o povznesení práv, zvláště aby přestal sloužit komorou královskou a měl ochranu proti omezování svých svobod i vpukání cizozemců do obcí. Jinak se ve zřízení městském nic nezměnilo, a tak zůstalo, když na trůn český byl povolán Fridrich Falcký, jenž 26. ledna 1620 skrze komisaře ze stavů vyšších dal dosadit novou radu v radnici staroměstskou. Zdá se sice, že bylo pomýšleno, aby Staré a Nové město pražské zase bylo uvedeno v těsné spojení, avšak čas nestačil, aby plán byl proveden, a také jiné záměry měst pro rozvoj samosprávy jejich darmo byly v radním domě staroměstském smlouvány, narážejíce i na odpor části šlechty.

Krátká epizoda volnosti vzala za své porážkou bělohorskou, a již 30. listopadu 1620 vešli v radnici staroměstskou urození páni, vyslaní plnomocným komisařem císařským knížetem Karlem z Lichtenštejna, aby obnovili radu městskou. Učinili to ohlášením, že „purkmistr a rada dosavadní jakožto neřádní dokonce propuštění jsou“ a že na místo jejich zasednou „zase ty osoby, které jsou za slavné a svaté paměti císaře Matyáše na ouřad konšelský léta 1617 dosazeny byly a dosavad v životu zůstávají, vedle předešlé povinnosti JMti císař. učiněné, z kteréž jsou až posavad pořádně od nižádného propuštěny, nebyly“. A to znamenalo, že v povinnosti a služby městské znovu byli posazeni všichni úředníci, jak byli z uvážení rady městské po posledním jejím řádném obnovení vyvoleni, avšak místa svá zaujali v radnici staroměstské i někdejší král. hejtman a král. rychtář, aby dohlédali, jako prve bylo, na radní pány i všechnu obec. Tak byly obnoveny staré řády, ale byla nejistota, zůstane-li trvale při nich. Důchody městské dostal do rukou rychtář královský a nastala doba pronásledování, násilí i libovůle. Dne 3. listopadu 1622 kníže Lichtenštejn vydal instrukce hejtmanům, purkmistrům a radám i písařům

městským a v nich neslýchaným způsobem byla rušena privilegia stavu městského a předcházejících zvyklostí. Vydávaly město i dům radní úplně v moc úředníků královských, kteří měli právo zasáhati i v soukromý život měšťanů, rušily starodávné zřízení, zvláště že obnovování úřadu purkmistrovského mělo býti zastaveno a funkce purkmistrové na primasa měly býti přeneseny, a činily z písařů městských služebné dozorce i donašeče o chování konšelů, starších obecních i jiných úředníků města. Ale instrukce tyto byly i počátek protireformace a připravovaly skutek, že do radnice staroměstské při osazení rady 17. listopadu 1622 byli uvedeni vesměs jenom katoličtí radní páni, zatím co se strojilo vypuzení všech nekatolíků z Prahy a osnován byl řetěz trestů a muk.

Bitva na Bílé hoře není přelomem v právních dějinách měst a měst pražských zvláště, a co přinesl mimořádný stav prvních let po pokoření povstání, napravilo potvrzení privilegií městských i vydání Obnoveného zřízení zemského, jež ponechalo městům královským postavení čtvrtého stavu země i místo na sněmích, ač neobyčejně omezené. Ale třeba výsady městské byly i později potvrzovány a Starému městu pražskému především se dostalo výhod a předností po uhájení Prahy proti Švédům r. 1648, zůstaly a byly utvrzovány jenom formy, kdežto obsah jejich zcela se proměnil. Práva, jež byla vrácena Starému městu pražskému, byla mu přiznána jen do odvolání, a vliv úřadů a soudů zeměpanských, dvorské kanceláře, král. místodržících, komory české a soudu apelačního vedle král. hejtmana a rychtáře tak rostl a utužoval se, že správa i soudnictví městské uvedeny byly v nejistotu a bezradnost. Radnice staroměstská byla nesvobodným domem úředním, a sta a sta patentů, dekretů, nařízení a předpisů rozmanitých instancí omotávala kolem samosprávy, jí představené, a kolem starších zákonů a zvyklostí hustou sítí, v které se bylo možno každé chvíle snadno chytiti. Duch, který se vedral do památných síní, vnesl bojácnost a pokornou poníženost v srdce mužů, již musili míti nejpřednější starost, aby nevzbudili pochybnosti o své oddanosti a věrné úctě k rodu císařskému a o svém pravověří katolickém, a aby stín podezření zrady a kacířství nepadl na město očištěné od všech nehodných. Radnice staroměstská nepromeškala jediné příležitosti, aby neopakovala slov vděčnosti a ponížené pokory k panovníku, a přísahy pánů radních i jiných úředníků a zřízců městských, nových měšťanů i pravidelná bohoslužba v kapli radniční před každým zasednutím rady městské a horlivá účast i podpora církevních slavností byly z obvyklých projevů, že obec „v pravém a samospasitelném náboženství katolickém římském, na němž jakožto nejpřednějším, nejprvnějším, nejstálejším a nepohnutelným základu všechna práva, ustanovení, prospěch a summou všech-

no obecné dobré tohoto JMti cís. dědičného království českého a jiných zemí přivtělených záležití, neproměnitelně živi býti a umříti chce a hotova jest.“ Známa instrukce daná radě staroměstské r. 1650 jako radám měst jiných, jež každého čtvrtletí musila býti potom čtena pánům radním, je dokladem potlačení autonomie městské, které mělo v zápětí rozklad a úpadek staré soustavy správní i soudní, jako také hospodářství městské hynulo, nemohouc se vzpamatovati v těžkostech doby. K tomu přispívaly i kompetenční spory, jež vznikaly jak s úřady vyššími, tak s cizími úřady na právech postranních a vlastními nižšími úřady městskými, a dané z toho podněty k zakročení přinášely novou ujmu starých práv i řádů.

V radním domě staroměstském uhostila se tíseň a tlak, ale nepřestalo v něm býti živo, jak souviselo s činností úřadů, jež v něm byly sneseny. Organizace jejich nedošla celkem předělání od 2. poloviny 16. století, když se dokonala. Rada městská v něm měla soudy v určité dny i porady o věcech politických i veřejných a o hospodářství městském, k nimž často zvala starší obecní i cechmistry, v něm desítisoudcové nebo desítipáni se scházeli, aby soudili pře měšťanské o dluhy, zvláště stvrzené cedulemi řezanými do 100 kop, o směnky i o pokuty a přisouzené útraty soudní, v něm úřad šestipanský rozhodoval spory stavební, o služebnosti, činže a smlouvy čelední i staral se o stavební policii, čistotu města a nemovitosti obecní i některé důchody. Rychtář městský měl v radnici svou světnici a před něj i jeho dva konšely tam přicházeli měšťané ve sporech o dluhy do 10 kop i byli voláni k soudu za přečinění policejní, jako k tomu soudu musili státi v menších věcech pouzí obyvatelé městští, čeled a lid poddaný; tam rychtář městský dával také rozkazy a přijímal zprávy od hejtmanů čtvrtních, padesátníků i desátníků a od svých pacholků i ponocných, s nimiž vycházel na obhlídku města, a tam katem a jeho pomocníky dal v mučírně vykonávati právo útrpné, při čemž výpovědi mučených zapisoval písař krevní nebo tajný. Tam také kancléř a písaři radní s početným personálem kanceláře rozdělené ve dvě oddělení, hořejší a dolejší, opatrovali archiv městský, vykonávali práce písařské a vedli knihy úřední i veřejné, zapisující do nich, co bylo schváleno nebo vyřčeno radou městskou, a podobné knihy měl i úřad desítipanský, šestipanský i rychtářský, opatřené vlastními písaři a sluhy. Primas a purkmistr byli voláni do radního domu ne pouze k sedění radnímu, nýbrž byli povinni v něm úřadovati pravidelně pro své stálé funkce zvláštní, a měl-li primas na péči povšechně representaci a hospodářství městské — zastupoval stav městský na sněmích i v úřadech zemských — purkmistr přijímal žaloby a přání stran i vedl počty o příjmech svého období, maje k ruce čtyři přísězné služeb-

níky, tak řečené „fratres curie“ nebo „bratry radniční“, z nichž starší stále trval při purkmistru a vedl jeho knihu příruční nebo manuál, kam zapisoval půhony, stání a rukojemství. Ale i jiní zřízenci městští s radnicí byli ve spojení, zejména berník městský s písařem, hospodář rathouzu, jenž měl dozor i nad vězeními, a měl vedle sebe pomocníka pro vězení a zločince těžké — říkalo se jim hospodář hořejší a dolejší — a byla-li při domě radním stálá stráž vojáků městských, na věži střežili město hlásní. Do radnice však přicházeli nebo byli do ní voláni všichni jiní úředníci a služebníci městští, kteří měli jinde místnosti úřední, porybný, jenž měl domek úřední na rynku vedle radnice, úředníci mostští, úřadující v domě u mostu, úředníci špitálu sv. Pavla za branou Poříčskou, úředníci rozličných záduší, starší přísežní mlynáři i osmipáni neboli přísedící soudu nákladníků piv vaření, písař mlýnský i vápeničný, písař nebo správce solnice, celní a branní a ještě čeled rozličná vedle úředníků nad vahami a k sázení piva i chleba. Práce bylo mnoho a páni radní, rozdělivše se o dohled nad jednotlivými záležitostmi správy městské jako inspektoři, byli vrchní instancí, která vše řídila a konečné slovo pronášela a které nižší úřady byly zavázány přísahou. Sice i obec byla svolávána v dům radní, ale velice zřídka, a právem jejím zůstalo vyslechnouti rozkazy a pokyny vyšších úřadů, městského hejtmana a král. rychtáře i rady městské nebo přijmouti napomenutí k řádnému konání povinností měšťanských podle příkázání božích i církevních a podle předpisů všemohoucí vrchnosti.

Ve starších dobách před katastrofou bělohorskou zasedali na radnici staroměstské v povinnostech namnoze mužové učené a v právech zběhlí, často bakaláři i mistři, kteří se proslavili vynikající činností. Také v úřadech písařských a zvláště v kancelářství, které bylo považováno za velkou čest a přednost Starého města pražského, vystřídalaly se osoby, jež zanechaly po sobě památku v dílech básnických a vědeckých a které právníckými schopnostmi i vědomostmi získaly si zásluhy o rozvoj a dobro města. Měšťanstvo tehdy užívalo jmění ku vzdělání, a proto i na podřízenějších místech úřední organizace staroměstské, jež byla považována za prvnější stupně k dojití městských hodností vyšších, možno se shledati se jmény měšťanů, kteří byli ozdobou obce a zapsali se do jejích dějin. Stačí uvésti Sixta z Otrštorfa, M. Nikodéma z Paumberka, Jiříka Melantricha z Aventýna, M. Matěje Bydžovského z Aventýna, Marka Bydžovského z Florentýna, Matyáše Orniusa z Paumberka, M. Tomáše Mitisa z Limusu, M. Pavla Kristiana z Koldína, M. Daniele Adama z Veleslavína, Martina Karchesiusa z Krausenthalu, Matouše Gregoria z Tulechova, Pavla Aretina, Natanaele Vodňanského, Šimona Su-

chodní strana radnice staroměstské podle rytiny Fridr. Bernarda Werner

šického, Mistra Mikuláše Trogila Hajochorana a j., kteří v radním domě staroměstském v rozličných službách o blaho obce pracovali, a jména ta jsou také měřítkem, kterak poklesla úroveň úředníků městských po bitvě na Bílé hoře, kdy výkvět národa byl vyhnán do ciziny a někdejší vzdělanost pohynula. Ani radní páni ani jiní správcové úřadů městských nepovznášejí se nad průměr a nezanechávají patrnějších stop nejen ve vývoji města, natož v dějinách národních. V úřady městské vnikali znenáhla Němci a v radnici staroměstské víc a více rozléhal se jazyk německý, který obnoveným zřízením zemským byl prohlášen rovnoprávným s češtinou i ve veřejných knihách městských a od poloviny 17. století uveden byl rovněž do jednání radního. Čeština dosti dlouho panovala, avšak vliv úřadů vyšších, úpadek národa českého a přibývání cizozemců ve městě způsobovaly její zatlačování, až postupem času za vlády Marie Terezie ztratila své prvenství a omezila se na potřeby nutnosti. Také v knihy městské staroměstské byly zapsány rozkazy panovnice ve prospěch řeči české ve styku úředním, avšak spíše zpečetovaly osud češtiny na radnici staroměstské, nežli aby jí napomáhaly. Písaři, jimž od počátku 18. století bylo předepsáno vzdělání právnické, v tehdejší výchově a v duchu názorů doby ztráceli znalost jazyka, víc a více se kazícího, třebaš byl i jejich jazykem mateřským, a raději používali němčiny, jež jim byla běžná a nepůsobila obtíží.

Nesvoboda, svírající dům radní, nebyla půdou, na níž by se dařilo řeči české, zvláště když byla stupňována dobou, která měla na mysli soustředění a zuniformování státního zřízení a jim hleděla podrobiti i správu a soudnictví městské. Přestalo se bráti ohled, že města zůstávají zvláštním stavem země a že Staré město je jeho mluvčím, a ve snaze o úplnost absolutní moci vládní nešetrou rukou rušena byla stará práva, zákony i formy. Korporativní samospráva nebyla na ráz odstraněna z radnice staroměstské, ale uzpůsobena, že připravila cestu k zbyrokratisování úřadů městských v době Josefa II. Záminkou byly nedostatky a chyby v hospodářství městském, ve správě i soudnictví, ale reformy kus po kuse prováděné zvětšovaly chaos a neurčitost, nepomáhaly v nesnázích, nýbrž konflikty rozmnožovaly, že na konec bylo žádoucí, aby rozhodným činem bylo odstraněno vše, co se proměnilo v prázdný přežitek, a bylo nahrazeno novými řády v souhlase s duchem a snahami doby.

Těmi postupnými opravami došlo se k tomu, že přestalo r. 1729 v radnici staroměstské slavnostní obnovování rady městské, magistrátu neboli senátu složeného z 18 osob radních, jež beztak nebylo už vykonáváno dávno pravidelně, nýbrž v nestejných kolikaletých obdobích, ač vždy za veliké

slávy, hodování a střelby děl, a místo toho pro ušetření nemírných nákladů bylo zavedeno jednotlivé obsazování míst smrtí nebo resignací anebo propuštěním uprázdněných. Tím se členství magistrátu staroměstského stalo doživotným, a podobně bylo se všemi nižšími instancemi městskými a místy služebními, na něž rada městská sama volila na trvalo vhodné a schopné osoby. Jmenování osob radních bylo výhradním právem panovníka a na žádost uchazečů o místo po vyjádření magistrátu, hejtmana královského a zemské vlády činilo se rozhodnutí reskriptem císařským. Podobným způsobem byl ustanovován i primas města, jenž býval zastupován do nového obsazení hodnosti viceprimasem, zvláště k té funkci zřízeným, a jako u pánů radních, tak ani u primasa instalace neobešla se bez slavnosti a ceremonií v domě radním. V síni radní za účasti konšel královský hejtman přečetl reskript a přijal přísahu i vyznání víry katolické nového úředníka města a potom uvedl jej v úřad a určil místo v pořadí osob radních; při tom učinil promluvu a napomínal k řádnému plnění povinností a po ostatních proslovech bohoslužba v kapli radnice ukončila obřad. I při střídání purkmistrů, v kterémž úřadě měnili se i po uprázdnění některého místa radního do r. 1740 jenom ostatní osoby k tomu oprávněné a potom vstupoval mezi ně konšel nejbližší jejich řadě, seděl-li aspoň tři roky v magistrátu, mělo slavnostní obyčeje, a ty byly zejména zachovávány, když ve středu rady uvítán byl nový hejtman císařský anebo rychtář, jenž měl k ruce adjunkta fisku a přísežného písaře.

Avšak pravomoc „urozených a statečných vladyků JMti císařské pana purkmistra i rady král. hlav. Starého města pražského“ i moc primasa samého ještě v mnohých ohledech byla okleštěna a radní dům staroměstský byl postaven pod nové úřady, které do samosprávy vnášely nové složky státního dozoru. Vztahoval se zvláště na hospodářství městské, v němž správa obecních statků a důchodů již od r. 1706 byla dána do rukou vládního hospodářského inspektora, který seděl v hospodářské konferenci s primasem a několika volenci z obce. Ale toto opatření pro polepšení hospodářství městského nedostačilo, a proto nad hospodářstvím Starého města pražského bylo zřízeno r. 1739 při místodržitelství zvláštní vrchní ředitelství hospodářské se dvěma rady místodržitelstvími, jemuž byla podřaděna hospodářská administrace městská složená ze tří členů magistrátu, dvou starších obecních a dvou úředníků šestipanských, oekonomickým ředitelstvím jmenovaných. Tato komise, která obdržela přesnou instrukci a ujala se bezprostředního řízení všelikých záležitostí hospodářských, scházela se pravidelně v radnici staroměstské, ale byla zprvu považována za instituci prozatímní, jako asi vrchní

hospodářské ředitelství samo, dokud by finance a hospodářská správa města nebyly uvedeny v náležitý řád. Práce se však prodloužily, aniž dovedly pomoci, a mimo to se poznávala prospěšnost dohledu státního. Proto vrchní hospodářské ředitelství zůstávalo a r. 1749 bylo proměněno v dozorčí orgán nad hospodářstvím všech privilegovaných předních měst českých, a radnice staroměstská měla na trvale hostiti ve svých zdech hospodářskou administraci s její kanceláří a služebníky.

Také do soudnictví městského zasáhly vlivy státní velmi nebezpečně, hlavně zákony, které byly vydávány pro celé území říše habsburské a které proti zákoníku Koldínovu znamenaly pokusy o všeobecnou kodifikaci v duchu nové doby, směřující k vyrovnávání všech stavů před zákonem. Radě městské byla sice ponechávána plná pravomoc soudní, civilní i trestní, také hrdelní, avšak již od poloviny 17. století každá věc trestní potřebovala přezkoumání a konečného nálezu soudu apelačního. Mimo to od nižších instancí městských bylo lze odvolati se rovnou k soudu apelačnímu s obejitím rady městské, a tím přestalo už dávno soustředění veškeré soudní pravomoci v jejích rukou. I kus kompetence byl jí odňat, když r. 1763 při vydání řádu směnečného byl zřízen nový soud směnečný a obchodní ve dvou instancích. Zato však všechno soudnictví i správa městská byly uvedeny v přesně vymezené koleje a pravidla, a radní dům staroměstský byl měšťanstvu i obyvatelstvu městskému k službám ve všelikých potřebách. V úřadech městských byli mužové zkušeni, často bez ohledu na příslušnost měšťanskou jmenovaní, kteří se často připravili k úřadu jako členové přespočetní, supernumerární. Na prospěch také bylo, že přestali býti odkázáni na výnos tax a poplatků, které plynuly do společné pokladnice a byly děleny, a již od r. 1739 byli opatřeni stálým určitým platem a deputátem, jenž byl později upravován. Také kancléři a syndikové i písaři a ingrosátoři kancelářští měli předepsané vzdělání a proto tím pečlivěji byly vedeny na radnici staroměstské městské knihy, a to nejen o všech záležitostech veřejných a správních, nýbrž i soudních. Zejména veřejné knihy, k zapisování soukromých právních pořízení, po dlouhém vývoji byly zárukou spravedlnosti a právní jistoty a nic v právních potřebách měšťanů nebylo řízeno, aniž by o aktu nebyl učiněn vklad do knih, které byly odděleny podle druhů právních záležitostí.

Zřízení staroměstské s plným počtem úřadů jako v dobách dřívějších, z nichž některé nabyly ještě na zřízencích podle potřeby rozdělení práce a měly náležité a přesné instrukce, zachovávalo si do konce vlády Marie Terezie prvky středověké, třebaš jejich význam i obsah byl značně pozměněn.

Magistrát staroměstský byl sice jako v jiných městech pražských suspendován po obsazení Prahy vojskem císařským v lednu 1743 a do radnice byli uvedeni komisaři, čtyři členové bývalé rady, k správě města, avšak když nebyla nalezena vina nepřístojného chování senátu v době nepřátelské okupace, 14. února byl zase magistrát obnoven a instalován. Ale neudržitelnost stavu, v němž se ocitly úřady městské, složitost organisace, nedostatky hospodářství, v němž pohromou byly nucené emfyteutické prodeje nemovitostí a důchodů městských, pomísení starých řádů s novými a zmatky kompetenční i rozpačitost řízení samy dostatečně poučovaly, že třeba vyhověti době, která pro domnělé blaho státu usilovala o jednotnost a soustředěnost politické i soudní správy a chtěla jednoduchý úřední stroj vložit do rukou zkušených a zodpovědných. Ve vývoji samosprávného významu radního domu staroměstského přišlo nové období, jež znamenalo takoruka konec autonomie městské. Radnice staroměstská, která kdysi byla před cílem, aby se Praha stala státem ve státě, mohla od počátku vlády Josefa II. vstaviti si nad vchod štít, který by hlásal, že se proměnila v „c. k. radnici“. Úřady městské, zbyrokratisované a na ráz poněmčené, v nichž se držela čeština jako nutné zlo ve styku s nevyzdělaným obyvatelstvem, byly vlastně postátněny, třebas měšťanstvu byla ponechána účast při jejich obsazování, a byly učiněny složkou jednotného státního aparátu správního i soudního. Ale byla-li radnice staroměstská dříve úředním domem města jediného, odtud působnost její rozšířila se na čtyři královská města pražská, i na Nové město, Malou Stranu a Hradčany, jež byla spojena v nerozlučný celek dvorským dekretem z 12. února 1784.

Tento čin, který s ohledem na prospěch obyvatelstva zrušil zákaz někdy krále Ferdinanda I., když byla rozloučena jednota Starého i Nového měst pražských, a nad dávné to úsilí vybudoval útvar větší a šťastnější pro vývoj města, byl článkem v celé řadě reforem, dotýkajících se radního domu staroměstského velkými změnami a novotami. Starodávné úřady, primas, rada městská, soudy rychtářský, desítipanský, šestipanský úřad i úřad osmipanský a jiné, jež nebyly sice v radnici umístěny, avšak přece s ní byly od staletí v těsném spojení, byly zrušeny a také císařský rychtář navždy odešel z domu radního, v němž déle 230 let pečoval o zájmy panovníka a byl na stráži skutků a zámyslů měšťanstva. Stát, jenž převzal radnici do své moci, nepotřeboval nečestného a urážlivého prostředku, jenž byl správně chápán občanstvem až do této doby. Měl i tolik ohledu a šetrnosti, že zachovával a na pohled zvětšoval podíl měšťanů ve volbě úředníků, a činil sliby opravdového užitku a zdárného vývoje.

V radnici staroměstské řízení spojeného města ujal se magistrát, volený od čtyřicetičlenného stálého měšťanského výboru, který byl sestaven volbou měšťanů podle jednotlivých měst. Magistrát měl rozhodovati sám všechny soudní, politické i hospodářské záležitosti, a proto byl složen ze tří samostatných senátů, politického a dvou soudních, civilního a kriminálního, v jejichž čelo byl postaven purkmistr se dvěma vicepurkmistry. Počet členů magistrátu byl stanoven na 28, z nichž devět náleželo senátu politickému, 12 senátu civilnímu a ostatních sedm trestnímu. Ovšem za členy magistrátu, magistrátní rady, mohl býti volen pouze úředník, jenž měl vysvědčení o zkoušce a způsobilosti buď od gubernia pro senát politický nebo od soudu apelačního pro senáty soudní, a jenom osoby vynikajících vědomostí a osvědčené delší službou mohly býti pojaty do seznamu kandidátů — tím se umožňovala volba mužů zasedajících už v starých úřadech městských — jenž byl předem na radnici k všeobecné vědomosti vyložen. Magistrátní radové byli zvoleni na doživotí, purkmistr a místopurkmistři, kteří musili míti vysvědčení způsobilosti od gubernia i soudu apelačního, na čtyři léta, ale volba byla závislá na císařském potvrzení, které po čtyřech letech mohlo býti bez volby prodlouženo, když by se zvolení ve službě osvědčili.

Volení bylo vykonáno výborem měšťanským 30. dubna 1784 a 9. srpna zahájena byla v radnici staroměstské slavnostně činnost nového magistrátu, když dva dny dříve staré rady městské ve všech čtyřech radnicích pražských uzavřely své působení schůzemi na rozloučenou. Událost působila mocně na účastníky i veřejnost, která vzpomínala i minulosti, a city měšťanstva došly výrazu v české řeči 70letého kmeta Jana Tadeáše Habřiny, děkujícího císaři Josefu a vítajícího v úřad purkmistra i jeho náměstky a rady magistrátní, i v oslavné básni, vydané malostranským tiskařem Janem Tomášem Vysokovršným, neumělými verši:

Poskoč, Praho, pražské hory poskakujte!
A vy, věže, čtyř měst se radujte!
A vy, vlny, v řece jim zahrajte!
A vy, lidé, v Praze zavejskejte!
Ejhle! Domy čtyř měst v jedno splynou,
v jednom magistrátu se obvinou.

Se zahájením činnosti magistrátu pražského uvedeni byli v radnici staroměstskou noví přísežní a zkoušení úředníci, kteří byli zatím magistrátem samotným jmenováni. Byl jich dosti velký počet, a aby radní dům všechny pojal, musil býti přestavěn a rozšířen, při čemž zatímně bylo použito zrušeného

kláštera sv. Mikuláše k umístění úřadů. S počátku bylo ustanoveno 8 radních sekretářů, 4 radní protokolisté, protokolista věcí vyřízených se 2 adjunkty, expeditor s adjunktem, registrátor s 5 registranty, městský knihovní neboli ingrossator s adjunktem, taxator, kontrolor, 3 účetní oficianti, 18 kancelistů, 20 soudních sluhů, městský profos, dva dozorcí vězňů ve věcech civilních a 6 v kriminálních a topič. Všech těchto úředníků a zřízců bylo třeba, protože kompetence magistrátu pražského byla značně rozšířena proti pravomoci dřívější rady staroměstské, a to netoliko místně, nýbrž i osobně. Vztahovala se nejen na měšťany a t. zv. obyvatelý města, nýbrž na všechno nešlechtické obyvatelstvo vůbec, tedy také na duchovenstvo a členy university i židy a na usedlé v právech postranních, jichž vrchnostem, již dříve značně omezeným v bývalých právech, zůstala jenom pravomoc ve věcech reálních a knihovních v příčině nemovitostí poplatných. V působnost nového magistrátu byly vráceny také věci soudu obchodního a směnečného, jenž byl r. 1785 zrušen, a za tím účelem k vedení jeho byli poukázáni purkmistr a dva radové magistrátní, k nimž stav obchodní měl právo voliti dva přisedící a dva jejich zástupce. Soud tento měl sekretáře, registranta a sluhu a jeho protokol věcí vyřízených, radní protokol i registratura musily býti vedeny samostatně. Hospodářství městské bylo svěřeno třem údům politického senátu, kterým dáno jméno hospodářských inspektorů a již byli odpovědni magistrátu i guberniu, řídíce se instrukcí zvlášť jim vydanou. Jeden z nich obstarával ještě potřeby někdejšího úřadu porybního, a magistrát jmenoval čtyři mlynáře obecní, aby dohlédali na vodárny a mlýny, jsouce podřízeni inspektorům hospodářským. Ale inspektoři hospodářští měli možnost činiti vydání jenom do 50 zl.; při vydáních do 500 zl. musili si zjednati souhlas magistrátu, a šlo-li o výdaj větší nebo o půjčku, o novou stavbu anebo o trhy nemovitostí, bylo nezbytné svolení gubernia. Pro správu finanční byla zřízena obecní, policejní a kriminální pokladna s pokladníkem, kontrolorem, písařem a sluhou, berní úřad s výběřčím berní, pokladníkem, kontrolorem, dvěma písaři a sluhou a taxovní úřad, zvláštní byl ještě úřad obecního správce, jenž měl k ruce kontrolora a tři obecní hospodáře, městský zádušní úřad, konskripční úřad a později zřízený městský policejní úřad. Policejní a bezpečnostní potřeby a úkoly byly svěřeny magistrátu r. 1786, ač už od r. 1784 čtyři členové senátu politického byli ustanoveni za komisaře bezpečnostní a policejní i tržní. Jenom obor státní policie byl přenesen na městské hejtmanství nebo policejní ředitelství, které bylo samostatným úřadem státním a bylo i místně odděleno od úřadů městských.

To postátnění samosprávy městské, které odňalo dům radní vůbec vlivu měšťanstva, třebaš mu dávalo právo volby úředníků skrze měšťanský výbor, zvláště obtížně bylo neseno v záležitostech hospodářství městského. Měšťanstvo snažilo se zjednat si aspoň poněkud účast ve správě důchodů obecních, a dekretem dvorským z 12. února 1787 bylo povoleno, aby měšťanský výbor volil k hospodářským inspektorům tři zástupce nebo representanty, aby všichni společně se scházeli v hospodářských konferencích a spravovali jmění obecní. Vždy po roce měl jeden z representantů podle pořadu odstoupiti a na jeho místo měl nový býti vyvolen.

Všemi těmi opatřeními byl položen základ vývoji města na řadu desítiletí a radnici staroměstské byl potvrzen její význam. Časem některé úřady byly z ní přeloženy, zvláště soud kriminální, když s ním byl spojen hrdelní soud kouřimský a berounský (1792 a 1804), dostal se do bývalé radnice novoměstské, která byla pro jeho účely počátkem 19. stol. přestavěna, avšak všechny zůstaly v těsném spojení s radnicí staroměstskou, nabývajíce časem většího počtu úředníků, když agenda vzrůstala. Ovšem co bylo pokládáno za zvláště cenný dar měšťanstvu, volba úředníků, vzala zanedlouho konec, když za reakce vlády Františka I. nabylo platnosti přesvědčení, že každé volení ruší klid a svornost v občanstvu a když poručnická a úzkostlivá soustava vládní sevřela všechny život občanský. Měšťanský výbor přestal býti svoláván a purkmistr a magistrátní radové v soudních senátech byli jmenováni guberniem a soudem apelačním, kdežto magistrátní radové v politickém senátu a hospodářští representanti tito po dvou ve třech okresech spolu s náhradníky byli voleni všichni na trvale volenci cechů. A ten stav byl nezměnitelný, čím se stával absolutismus režimem tužším a bezohlednějším a čím více byrokracie se vžívala do svých úkolů a povinností. Radní dům neměl styku s občanstvem, nežli úředního, a dav jeho úředníků neznamenal spojení, nýbrž byl uzavřenou povýšenou kastou, která ve službě císařské viděla jediný smysl života.

Mezi mnohými a mnohými jmény těch, kdo byli sloučeni s radním domem staroměstským a seděli v něm v hodnostech vyšších nebo nižších, nalezne se málo jmen takových, že by byla mimořádnou činností zapsána v paměti města nebo se osvědčila ve vědě nebo literatuře. Vykonávali-li funkce v ústavech a zařízeních humanitních, viděli v nich takořka uloženou úřední povinnost a jen někteří osobními sklony byli přivedeni do spolků pro pěstování hudby a umění nebo i do společnosti národního musea. Magistrát i jeho úředníci měli ve svém středu jistě po většině muže svědomité a dobré právníky, avšak tíživé dusno absolutismu, vědomí náležitosti k jednot-

nému, zdánlivě pevnému stroji správnému, strach před prozrazením a pronásledováním byly přehradou, která je odhalovala od utajovaných a potlačovaných proudů doby. Nerozuměli ani snahám po obrození svého národa, byli-li vůbec původu českého, a dovedli býti chladným a povolným vykonavatelem z vůle vládní proti nim. Šlechticů mezi nimi skoro nebylo, pro ně byla služba magistrátní málo honosnou a cennou, a ocitli-li se kdo z nich v úřadech městských, bylo mu to postavení jen přechodem k úřadům vyšším. Ač byli to tedy příslušníci vrstev občanských, kdo v radnici staroměstské vykonávali povinnosti úřední, neměli ani valného smyslu, aby konečně přišla svoboda všem stavům utlačovaným. Přehlížejí-li se seznamy členů magistrátu i jeho úředníků, kromě purkmistra Josefa Müllera (1839—1848), který z porozumění pro dějiny města jím spravovaného byl ochoten umožniti velké dílo o nich, mohou vzbuditi pozornost jména magistrátních radů Fischera, jenž se zasloužil o záchranu orloje, Wolfganga Bocka a Josefa Jebrauckého, již s láskou pečovali o archiv městský a jeho památky, nebo Josefa Schütze, který ve svých kresbách zachytil nám některé památky a půvaby radnice z doby před přestavbou r. 1838—48, anebo Dominika Kosteckého, který vydal „System der politischen Gesetze Böhmens“ (1819); a zajímá, že se objevují třebaš dočasně, ve sboru úřednickém mezi akcesisty Šeb. Hněvkovský a Václav Tomek, z nichž tento se za krátko vzdal kariery úřední, a onen jí zůstal věren, byv povýšen na auskultanta a potom přeložen na venek ve vyšší funkci.

Bylo nepochybně málo mužů v radnici staroměstské, kdo radostně pozdravili události roku probuzených nadějí. Snad si byli vědomi těžkopádnosti i obtíží řízení, když v hospodářství městském nebylo možno učiniti krok volnější a vykonati větší díla pro rozvoj a okrasu města, snad i cítili, že by tyto záležitosti a otázky měly býti postaveny na nový základ, avšak jistě se báli dalekosáhlejších převratů a nových směrů. Purkmistr Müller ještě v březnu řekl, že „obec je jenom myšlenkou ve vzduchu se vznášející“, chtěl jí uzavřít staroměstskou radnici jako „dům úřední a k tomu soudní“, a pokoušel se rušiti práci svatováclavského výboru. Ale tlak zevnější přinutil i je o nových věcech mysliti. V petici obyvatelstva pražského k císaři Ferdinandovi V., jak byla přijata ve schůzi v lázni sv. Václavské 11. března, byl vysloven také požadavek, „aby povoleno bylo samostatné komunální čili obecné zřízení zemské, pak aby osoby magistrátní a představení všech obcí svobodně bývali od občanů samých voleni, pak aby byla úplná veřejnost veškerého jednání v záležitostech obecních“, a císař dal slib v kabinetních listech z 24. března a 8. dubna, že bude vydáno nové zřízení obecní

Tab. IV. Staroměstská radnice před přestavbou v době Josefa II.
Tušovaná kresba Vojtěcha Novotného podle obrazu Ludvíka Khola.

„se zvláštní správou jmění obecního a svobodným volením úředníků“, až se zemský sněm o těch věcech uradí. Avšak hrabě Stadion, když se kolísavý a nerozhodný purkmistr pražský Josef Müller rozhodl na jeho pokyn úřadu vzdáti, uvědomiv si konečně svou nedostatečnost pro dobu tak povážlivou, ustanovil, aby byla zatímně provedena volba purkmistra a 100-členného většího výboru měšťanského, poněvadž podle jeho zdání běh věcí nevyhnutelně kázal, aby „obec pražská v magistrátu svém zastoupena byla výborem měšťanským, kterýž by z jejího svobodného volení vzešel“. Větší výbor měl pak zvoliti užší výbor o 12 osobách s purkmistrem, jenž měl v radnici staroměstské zaujmouti místa dřívějších representantů a kromě spravování obecního jmění měl míti na starosti všechny záležitosti potřebné pro obecný řád a zachování pokoje.

Volba, která byla dána pod ochranu ozbrojeného sboru měšťanského, zřízeného k zachování pokoje a řádu ve městě, byla položena na 27. března a právo volební obdrželi všichni měšťané pražští a majitelé domů, a to i náboženství židovského. Byla však provedena skutečně až 29. a 30. března s dosti značnou liknavostí voličů, ale do radnice staroměstské byli z ní vysláni mužové vlastenečtí a české věci oddaní ve značném počtu. Vedle prostých řemeslníků a živnostníků byli to zvláště právníci, a třebaž že ve výboru měšťanském, jenž měl 19 náhradníků, byly i živly nerozhodné a zpátečnické, byl proniknut úmyslem napravit stav města i dopomoci české většině k jejímu právu. Výrazem toho smýšlení byla i volba purkmistra dne 9. dubna vykonaná, která dala městu i domu radnímu za vůdce muže tak vynikajícího a prozíravého jako byl Dr. Antonín Štrobach, a pozdrav zástupů na náměstí staroměstském shromážděných i pochvala novin slibovaly vzájemnou důvěru i shodu v práci. Byl to okamžik veliký, neboť na místo státních a zeměpanských úředníků vstupoval muž vybraný ze středu měšťanstva, který byl nadán jeho oddaností a láskou, a obyvatelstvo, jež bylo dotud pod poručnickým režimem, dostalo do rukou správu věcí svých. V radnici staroměstskou vešel nový život, veřejné schůze měšťanského výboru znamenaly těsný styk reprezentace městské s obcí a otázky řízení a hospodářství městského staly se předmětem zájmu obecného.

Ale doby byly těžké, politické problémy hýbaly myslími a otázka voleb do parlamentu franfurtského působila v Praze hněv a rozhořčení. Ani osobní vystoupení purkmistrovo neutišilo nespokojenosti, a Štrobach poznáváje, že nestačí po dobrém udržeti klid a řád v obci, vzdal se úřadu přes všechno zdržování a prosby dne 10. května, dříve, nežli se kdo nadál. Náhrada za něj byla ubohá a nový purkmistr Tomáš Pštross, předseda kriminálního soudu, byl v Praze neoblíben dříve

než do radnice k hodnosti byl povolán. Byl byrokrat starého vydání, a netrvalo dlouho a vydávány jeho karikatury a pod okny byly mu pořádány kočičiny a předhazovány nečestné skutky. Taková osoba se nehodila do rámce doby, nebyla ke cti osvobozeného domu radního, a veřejné schůze v lázni Svatováclavské ozvaly se na jeho sesazení. Důvody byly vážné, že sám Palacký v národním výboru žádal za jeho suspendování. Dne 30. května na vyzvání hr. Lva Thuna Pšross odstoupil, a hned den na to vykonaná volba určila na stolec purkmistrovský zatímně JUDra Václava Vanku. Byl to muž střízlivý a vážný, povinností dbalý, proniknutý smyslem pro právo a potřeby města. Třebas byl dalek radikálních snah, cítil upřímně s věcí českou. Ale počítal s danými poměry a nedal se strhnouti náladou a vášněmi dne. Jeho stanovisko v osudných dnech červnových bylo jasné, ale neprohřešil se proti cti a povinnostem svým. Sám Havlíček o něm napsal v Národních novinách 24. června: „Ke cti tohoto šlechtného muže budiž zde poznamenáno, že on nejvíce hořkostí těch dnů na ramenou nosil. Opuštěn jsa od rady své, skoro sám jediný byl v toku těch událostí, a můžeme říci, že se při všem šlechtně zachoval. Jeho utrpení, práce a nesnáze nemohou se mu ovšem nahraditi, ale alespoň vděčným slovem připomínáme je obecenstvu.“ Proto není divu, že Dr. Vanka byl znovu vyvolen za purkmistra, když byly provedeny nové volby výboru měšťanského, které rozmnožily počet jeho členů na 149, počítajíc v to i 24 členů užšího výboru nebo rady městské s 24 náhradníky, jak bylo zavedeno už od 31. května a potvrzeno guberniem.

Volby ty byly provedeny koncem srpna a volení purkmistra i užší rady dne 3. října, ale valnější změny účinkem jejich nestaly se v radnici staroměstské skutkem. Jen bylo prohlášeno, že volba purkmistrova nemá už býti pokládána za prozatímní, jako dříve bylo, nýbrž že má konečnou platnost, a tím purkmistr Dr. Vanka dostal postavení pevnější. Vynikal nad valnou většinu svých druhů ve výboru měšťanském — byli v něm ze známějších osob Frič, Brauner, Trojan, Bělský, J. S. Presl, Fastr — a udával směr v jeho vystupování i jednání. Bylo třeba takového pracovníka a činitele v napiatých tehdejších časech, a nelze popřít, že si Vanka vedl sice obezřetně, avšak tak, že nezadal požadavkům práva a svobody. V jeho době na radnici staroměstské uplatňuje se plná rovnoprávnost jazyková, kteráž se i na venek projevovala v oboujazyčných vyhláškách a oznámeních, dávajících nejčastěji přednost jazyku českému. Ovšem pravomoc purkmistrova a užšího výboru byla omezena jenom na správu jmění obecního i na vrchní řízení a dozor nad politickým senátem vedle obstarávání záležitostí pro zachování veřejného pořádku a po-

koje, a tak senáty soudní stály samostatně mimo samosprávu městskou a v tomto nepřírozeném postavení čekaly na konečné odloučení od vlastních úřadů městských, a pokud tam byly, i na přenesení z domu radního.

Zatím rada městská snažila se upevniti v občanstvu smysl pro potřeby obecní, zvláště také založením Obecního listu v českém i německém vydání, a pracovala pro polepšení financí městských i opatření nových jejich zdrojů. Ale nedocházela sluchu u vlády a měla překážky i ve výboru měšťanském, který nebyl ve svém smýšlení jednolitý, jak by se mysliło. Přes rovnoprávnost, v níž Čechové však většinou se podřizovali němčině, byly skryté rozpory národnostní, které se projevovaly v třídění stran v otázkách politických a v poměru k směru vládnímu, a v říjnu r. 1849 Vanka, chtěje se vzdáti úřadu, vyslovil se jasně o stavu ve výboru: „Je zde mezi námi více stran, nežli si myslíme, my máme docela strany v stranách, máme ultra, mírné, servilní, ba i republikány.“ To stížilo práci Vankovu, a třebaš násilné činy vládní, zvláště uvalení stavu obležení na Prahu pro domnělé spiknutí, strhly jej dosti daleko na levo, zastavil se, kde hrozily nebezpečné konflikty s mocí státní. Chystal se tuhý absolutismus, visel již ve vzduchu a stíny jeho zapadaly v radnici staroměstskou. Někdejší oblíbenost Vankova měnila se v některých kruzích v nespokojenost s ním, a sám Havlíček, jenž jej nedávno hlasitě chválil, byl zklamán jeho chováním, maje je za nestatečnost, obojakost a servilnost. Skutečně Vanka byl zastrašen, a čím více se utužoval protikonstituční režim, tím více dal se ovládati opatrnickým a povolnostím. Ale tak byli zmateni i jiní, a Vanka aspoň zabránil, že na jeho místo nevstoupil kdo horší a ještě nemohoucnější, jenž by byl radnici staroměstskou zlehčil a poškodil.

Zatím byla vykonána proměna ve zřízení obecním na zá-
sadách, které vynesl r. 1848, a v důsledku nové organizace státních úřadů správních a soudních. Provisorní obecní řád král. hlav. města Prahy z 27. dubna 1850 zajišťoval právo svobodné volby zástupců, právo rozhodovati o přijetí nových členů do svazku obecního, právo spravovati samostatně vlastní záležitosti za veřejnosti jednání zástupců obecních a dával jim jistou přenesenou působnost. Na místo širšího i užšího výboru měšťanského a politického senátu, který zbyl po přetržení svazků senátů soudních, zřízen byl sbor obecních starších o 90 členech, městská rada o 24 členech a magistrát jako sbor úředníků, magistrátních radních. V čelo postaven byl všem třem orgánům purkmistr, volený zastupitelstvem obecním a panovníkem potvrzovaný, s náměstkem, který jako rada městská na rok byl dosazován, kdežto sbor obecních starších volen byl na tři léta občanstvem, rozděleným podle výše

daně ve tři volicí sbory. Při tom obvod obce pražské byl rozšířen, že Židovské město, nebo Josefov, jak se odtud mělo říkati, byl těsně připoután jako pátá část města ke starším čtyřem čtvrtím pražským. Volby podle tohoto řádu byly vykonány 29. srpna a užší 18. září 1850, a tehdy vešel do radnice staroměstské Frant. Palacký, jehož druhy byli zejména Dr. Fr. Brauner, Dr. Adolf Pinkas a Dr. Alois Pravoslav Trojan. Z těch, kdo r. 1848 byli povoláni ke správě města, velký díl došel znovu potvrzení vůlí občanstva, která se však znatelně posunula ve prospěch německý účinkem volebních pravidel a projevila to i při doplňovacích volbách po odstoupení jedné třetiny 22. prosince 1851. Dr. Vanka, zvolen rovněž do sboru obecních starších, zaujal zase v radním domě místo purkmistra, a možno pověděti, že se ze všech sil staral o dobro města i o zvelebení radnice. Ale útlak absolutismu, který vedle strážnice vojenské pod balkonem vložil do radnice (č. 2) i silnou hlídku četnickou v l. 1850—1855, zeslabil ještě víc jeho energii, a ač po zastavení všeho volení zůstával nepřetržitě v úřadě purkmistrovském po plných deset let, nedovedl si napravit jméno v zakříknutých a spoutaných vrstvách českých. Těžko mu snad dávatí vinu, neboť statečnost byla propůjčena jen několika jednotlivcům, a nelze se ani diviti, že tenkrát zcela byly odhozeny vymoženosti r. 1848 v právech jazykových a v radnici staroměstské uhostila se panovačná němčina. Všichni podléhali násilí, jež by nebylo v ničem ušetřilo Prahy a jejího domu radního, a třeba se dnes zdá i podivno, že sám Palacký jinak nemluvil ve sboru obecních starších nežli řečí německou, kteráž ovládá úplně protokoly tehdejší i úřední spisy, nebyla v tom snad povolnost a slabost české povahy, nýbrž opravdová nutnost.

Složení i ráz sboru i stanovisko purkmistrovo mělo pocho-pitelně vliv na všechno úřednictvo, které, i když mělo lepší mínění, konalo, co musilo. Praha vůbec činila tehdy dojem města německého, a kde se v tom nátěru projeví trhliny v ruchu r. 1848, tam se úřady státní postaraly, aby znovu byly zakryty. Sice po prvních volbách do sboru obecních starších r. 1850 provedena byla nová organizace úřadů městských, avšak ve 144 osobách úředníků i zřízenců, kteří byli povoláním připoutáni k radnici, zbylo jistě dosti živlů starých dob, které se zcela hodily do ovzduší právě naplňujícího její síně. Bylo tenkrát 6 referátů s mag. rady v čele, k nimž r. 1858 po převzetí agendy trestní nad některými přestupky přibyl referát sedmý a zanedlouho potom osmý, že počátkem roku 1861 bylo zaměstnáno při úřadech magistrátu a obce pražské 151 osob. Obec tehdy stála před mnohými důležitými úkoly, také po změnách roku svobody bylo řešiti důležité otázky práv a zájmů obecních, a nelze popříti, že úřednictvo

tehdejší zmohlo velký kus práce nehluchou a úsilovnou činností. Bylo by možno leccos o ní vypravovati, ale zasluhuje zvláštní připomínky muž nad jiné vynikající, básník „Kytice“ a vydavatel spisů Husových Karel Jaromír Erben. Od r. 1850 byl archivářem městským a v radnici staroměstské vybudoval archiv městský z rozptýlených zbytků i vykonal velké dílo úřední i vědecké.

Ale Praha byla Vídní úmyslně zanedbávána, vývoji jejímu byly činěny překážky a nastalo znechucení v zastupitelstvu obecním i v radě městské, takže, když v desíti letech mnozí členové ubyli, nebylo ani lze míti schůze za potřebného počtu účastníků. Stav ten doléhal na mysli všech, a proto vydání diplomu 20. října 1860 a obnovení obecního zákona z r. 1849 znamenalo probuzení čilého ruchu a seskupilo muže pokrokové obou národností k boji proti zpátečnictví. Palacký, Dr. Václav Bělský, Dr. Fr. A. Brauner, dřevař Frant. Dittrich, Dr. Jos. Frič, Dr. Alois Krása, Dr. A. M. Pinkas, Fr. Pšross ml., Dr. Fr. L. Rieger byli v komitétu strany, která si vybrala za heslo „Pokrokem k lepšímu“ a vydala program pro dobro obce, „svaté máti národu v dějinách světa se ctí jmenovaného, hlavního města vlasti, vynikající nad jiné vzdělaností a průmyslem, ovšem pak jedné z předních stolic říše rakouské“.

O radnici staroměstskou byl sveden tuhý boj se stranou „přátel svobodomyšlné ústavy“ nebo stranou „Haasovskou“, nazvanou podle vůdce Ondřeje Haaseho. Avšak den 11. března 1861 stal se dosavadním držitelům moci, jak napsala sama „Bohemia“, dnem u Solferina, a z 90 členů sboru připadlo 52 straně Pokroku, 10 straně „přátel svobodné ústavy“ a 28 bylo společně volených. Nový duch zavál v dům radní, a když na stolec purkmistrovský vyvolen byl mladý a energický Frant. Pšross, učiněny byly nadějně kroky k rozvoji a povznesení města. Ve schůzích sboru obecních starších, zase veřejných, i v seděních rady městské jevila se chut k práci a dohonění, co bylo zameškáno, česká většina neodolatelně se uplatňovala a její vliv bylo viděti v reorganizaci obecní správy i v obsazení úřadů i v zavedení vnitřního jazyka českého se zachováváním plné rovnoprávnosti ve styku vnějším. Počet úředníků i zřízců značně byl zvýšen a úřadům byly dány instrukce a řády a nové úřady byly organisovány. K tomu přikročily i nové ústavy a podniky obecní, zejména městská pojišťovna, do radnice položená, i městská plynárna, a protože doplňovací volby v příštích letech nebyly s to, aby zvrhly stav jednou upevněný, vývoj města dál se přirozeným postupem k městu českému i pokročilemu. Smrt muže v plné síle Fr. Pšrossa, jenž však poškodil svou pověst zničením vzácné památky před radnicí, kašny Krocínovy z r. 1593,

byla sice bolestnou ztrátou v počátcích, ale nástupcové jeho byli rovněž mužové čestní, kteří nezapomínali svých povinností a potřeb i zájmů obecních. I když Vídeň a Němci, dokud nepoznali svou malomocnost a neopustili raději radnice docela, chtěli činiti obtíže, a to i v životních otázkách města a ve věcech obecného dobra, česká správa nedala se zdržeti ani zmýlití, a skutky mluvily pro její čest. Ani rozpory politické ani změny režimu vládního, které vyvolávaly konflikty s autonomií městskou, neměly tolik síly, aby roztrhly jednotu mysli a snah v domě radním, a Praha z radnice staroměstské pečlivě řízená vlastním přičiněním a vlastními prostředky nesla se k znatelnému rozmachu, potvrzovanému jejím obnoveným významem v národě. Padly její hradby, na okrajích starého města, zvětšeného připojením nových částí, vyrostla samostatná nová města a posíleny byly staré obce, a v radnici staroměstské počíná se mysliti na vytvoření Velké Prahy, která majíc vedení v životě národním, byla by vzorem všem českým městům a soupeřila by důstojně i s městy cizími.

Vzestup povinností správních i vzrůst agendy způsobil, že r. 1872 byly zreformovány veškeré úřady obecní, z nichž většina byla umístěna v radnici staroměstské, ač její budova brzy nedostačovala všem požadavkům a potřebám. Proto nastalo odloučení některých do jiných stavení, zvláště když bylo třeba nových úprav referátů a úřadů a když byly i nové zařízení, jak vyžadoval ohled na snadnější správu města. S tím souviselo také, že se r. 1889 usnesl sbor obecních starších, aby byl volen ještě druhý náměstek purkmistra, pro nějž vcházelo od doby purkmistrovství Dr. Tomáše Černého v užívání označení, jím zavedené, starosta. V těch dobách začalo se rovněž uvažovati, aby obecní řád města byl opraven, avšak přes to, že vyšly několikráte i návrhy z radnice staroměstské, snahy potkávaly se celkem s nezdarem, a starý obecní řád i se řádem volebním zůstával bez valné změny v trvalé platnosti. Ale třebaž na tom základu právo volební bylo značně omezeno, na radnici staroměstské nespravovalo se město se zřetelem na zájmy jedné třídy, nýbrž vůdčí myšlenkou byl prospěch a blaho všech. Ani v době staročechů, ani tehdy, kdy obě strany, mladočeská i staročeská, dělily se o moc a posléze pro uvarování zbytečného tříštění sil a zmírnění rozporů cestou kompromisu předkládaly kandidáty voličům, nelze mluvit o správě buržoasie, která by byla ujmou třídám ostatním. Nebylo-li v našich zemích vůbec nikdy za novějších časů české buržoasie, nebylo jí ani v Praze, kam přicházeli ze všech stran vlastní synové chudých rodičů selských nebo dělnických a vlastní prací i vlastním přičiněním dobývali si ne tak bohatství, jako jména a uznání. Takoví mužové přicházeli i do radnice staroměstské, a proto měli smysl pro

potřeby obecné a vycházeli jim vstříc, pokud bylo v jejich moci. Chudinství bylo zdokonaleno, humanitní zařízení jiná i sociální opatření zavedena podle moderních zásad, školství mělo na radnici staroměstské obzvláštní přízeň a všelike kulturní potřeby docházely tu podpory a porozumění. Město, které nabylo ryze českého charakteru a v němž Němci klesli na několik nevýznamných procent v počtu obyvatelstva, že se od r. 1890 vůbec vzdali účasti při volbách do sboru obecních starších, bylo si vědomo, že na ně hledí netoliko český národ, nýbrž i cizina, které se musilo jeviti důstojným reprezentantem sil a schopností národních. A to chápalo nejen městské zastupitelstvo, nýbrž i úřednictvo městské a magistrátní. Značně vzrostlé představovalo kvalitou i příčiněním sbor, který mohl býti chloubou města, a jdouc ruku v ruce s reprezentací obecní, vykonalo úkoly veliké a závažné. Společnou prací Praha se stávala skutečným velkoměstem, které udržovalo za těžkých často podmínek krok s jinými městy, a od dob starosty Dra Jana Podlípného po delších sporech s úřady státními i zevně na uličních tabulkách vyznačeno jediné českým jazykem, mělo v radnici staroměstské střed nejušlechtlejších snah občanských i vlasteneckých.

Není to vše chvála, aby se chválilo, je v tom pravda, které nepotlačují ani náhodné zjevy nepříznivé nebo ošklivé aféry související se zbahněním politického života českého v době nové. Ale ukázal-li se kdo nehodným místa, které zaujímal v radnici staroměstské, byl odstraněn, a když v posledních letech před válkou pronikly v dům radní svými zástupci i jiné politické strany, nežli měly řízení věcí v rukou po větší díl 2. poloviny století 19., přinášely s sebou kontrolu a zdravou výměnu názorů. Je povědomo, co všechno bylo vykonáno v ten čas ve prospěch města, jak intenzivně prováděny byly veliké podniky na jeho zvelebení a okrasu a jak se množily a rostly ústavy a zařízení obecní. Úřadům dávno přestal dostačovati dům radní i domy nejbližší, rozešly se do velkého počtu stavení po městě a vynutily si stavbu nové velké budovy radniční, vlastně administrační (dokončena r. 1912), která se nestala náhradou radnice staroměstské, nýbrž jen jejím doplňkem, a zanedlouho sama přestala zcela dostačovati účelům na ni kladeným.

Čilá práce a ruch ovládající radní dům staroměstský zasaženy byly válkou světovou. Přestaly volby, sbor obecních starších přestal býti svoláván a řízení věcí dostalo se do rukou několika jednotlivců, kteří ve snaze zachrániti, co se zachrániti dá, byli ochotni podrobiti se všem rozkazům. Úřednictvo zeřídlo odchodem do služby vojenské a jinak bylo odvedeno většinou proti svému přesvědčení od vlastní práce k úkolům souvisejícím s těžkou dobou, v níž stát rakouský,

aby mohl vésti válku podle své vůle, zasáhal bezohledně do nejsoukromějších potřeb obyvatelstva a vyvolával tíseň. Nastala stagnace, na vše ulehla tíže, chmury a beznaděj se šířila. Sobeckost se projevila v duších zlých, že se odvážily, až zneužívají svého postavení, servilnost byla výrazem slabochů a domnění, že vítězství bude dáno Němcům, bylo údělem lidí, kteří si takového rozřešení vlastně přáli pro svůj užitek a pro zahlazení svých hříchů. Ale přes tyto ojedinělé zjevy z radnice staroměstské neuprchla víra, a v jejích zdech žila jistota. Zprávy zahraničních novin, tajné pomůcky vlastní, podávané z ruky do ruky a odtud rozšiřované, byly živnou půdou, na níž se dařilo nejdalekosáhlejším myšlenkám a očekávání. Co byly oficiální slavnosti, které byly pořádány v radnici nebo na náměstí před ní, co znamenaly černožluté a „spojenecké“ prapory, které zatlačovaly jindy vládnoucí barvu červenobílou! Radnice staroměstská s resignací činila, co musila, ale v ní bušila a čekala srdce „velezrádců“, až přijde čas, a k nim náleželi přece i ti, kdo se dovedli přetvařovati.

Přišla svoboda v pražské ulice a osvobodila i dům radní. Ti, kdo ji řídili za války, musili odejít, a národní výbor dosadil na jejich místo sbor mužů ustanovených důvěrou jejich politických stran, aby se ujali čestné funkce pro dobu přechodu. Nebyl čas pro veliké úkoly, nebylo příležitosti pro dalekosáhlé podniky. Bylo třeba udržeti především řád a pokračovati bez přerušení na starých základech, než budou dány nové, zejména když po prvních chvílích závratné radosti přišly obtíže a ozvaly se účinky uvolnění autority státní. Chod agendy úřední v radnici staroměstské zůstal klidný a vážný, jak v době správního sboru o 49 členech, který měl v čele předsedu Dra. Přemysla Šámala se třemi náměstky Ferd. Kellnerem, inž. Josefem Rotnáglem a Aloisem Simonidesem, volenými ze sboru spolu s 16člennou radou správní, tak v čas řízení nového sboru obecních starších, vyšlého ze svobodných voleb 15. června 1919. Při tom zůstal platným starý obecní řád, pouze volební řád byl podroben značným změnám, jak kázala nová doba. Bylo voleno všeobecným přímým a tajným hlasováním vázanými listinami kandidátů podle politických stran a volby přinesly přesun sil i rozdrobení sboru na značný počet stran. Psychosa doby po válce a dočasné obtíže i hesla převedly valnou část obyvatelstva do táborů socialistických a do nich se hrnuli ti, kdo mysleli, že vzrůstem jejich dojdou úspěchů a ukojení ctižádosti. Československé národní demokracii připadlo z 90 členů sboru nejvíce mandátů, 29, avšak vedle nich přišli zástupci českosl. strany socialistické (21), českosl. sociálně demokratické strany dělnické (20), českosl. strany lidové (5), strany živnostnictva a obchodnictva (3)

HOTEL DE VILLE PRAGUE

i pokrokových socialistů (2); vedle nich obdrželi zástupce i Němci, kteří od let 90tých 19. století neměli vůbec místa v radním domě staroměstském, a k nim (6) přistoupili i příslušníci židovstva (4), takže nečeský živel pražský ku podivu nabyl takového čísla, že mu podle skutečného stavu nenáležel.

Přes tuto roztržičnost, sbor obecních starších, který zvolil za starostu Dra Karla Baxu a za jeho náměstky Ferd. Kellnera a inž. Rotnáglu, proniknut byl vědomím, že nesmí zadati rozvoj města a užitek jeho obyvatelů zájmům jednotlivých stran. Spojila všechny láska k městu povýšenému za hlavní město obnoveného státu a všichni se snažili podle sil svých, podporováni úřednictvem, aby co nejrychleji byly napraveny škody války a vyplněny nové úkoly. Válkou rozvrácené finance jsou silnou brzdou, ale cílevědomou snahou bude jistě možno překonati nesnáze a dostati se k nejvyšším cílům. Podklad pro tu cestu byl dán utvořením Velké Prahy, která vešla v život 1. ledna 1922 a sjednotila s dosavadním městem o 8 čtvrtích sousední města a obce do dalekého okolí. Vytvořeno bylo hlavní město republiky československé, hodné důstojností i mohutností toho významu, a do radnice staroměstské k zatímní správě dosazena byla ústřední správní komise sestavená podle klíče politických stran na základě posledních voleb. Má 60 členů a předsedou jejím byl ustanoven Dr. Karel Baxa, k němuž připojeni jsou dva náměstkové Dr. Vaněk a Ferd. Kellner, jmenovaní z jejího středu právě jako 27členná užší správní komise. V jednotlivých složkách, z nichž došlo k vybudování spojeného města, zůstala zatím místní zastupitelstva, avšak s velmi omezenou kompetencí, a tak vnitřní Prahu o 8 částech původních spravuje starý sbor 90členný se starostou A. Simonidesem a náměstkem V. Paškem i inž. Rotnáglem, rovněž v radnici staroměstské úřadujícími. Ale již vydána jsou ustanovení na nové správní rozdělení vzrostlého města, a až do staroměstské radnice vůlí občanstva uvedeno bude nové zastupitelstvo veleobce s primasem v popředí a provedena bude reforma obecních úřadů, k nimž se pojí přes 7000 úředníků a jiných zaměstnanců, otevrou se činnosti jejich nové úkoly a nové cíle. Radnice staroměstská musí se státi středem, z něhož by vycházely nejušlechtlejší snahy, aby společnou prací a láskou Praha dospěla na vrchol slávy a velikosti pro čest a štěstí národa i jeho státu.

///

STAVEBNÍ VÝVOJ RADNICE STAROMĚSTSKÉ.

Měšťanstvo Starého města pražského od počátku, jak si smělo slovem královským zařídití dům radní (1338), bylo pyšno na stavení, které nikdy nemělo býti od obce zcizováno, a vědělo, že je jím povyšováno jak před městy jinými, tak v očích lidí urozených i cizích příchozích. Proto čím více rostl význam radnice s vývojem a mocí města, tím spíše se staralo, aby její zevnější výstavba i vnitřní úprava byly ve shodě se ctí, jež jí byla přikládána. Dům radní byl klenotem města, a péče přísežných i obce projevila se o něj hned tenkrát, když nevelké měšťanské stavení Volflína od Kamene na nároží v prostředku rynku přišlo trhem v majetek městský. Soukromý dům, jež chtěli měšťané staroměstští zakoupiti už r. 1296 od Fraňka z Louže — ten jej prodal r. 1301 bratřím Ebrlínovi, Konrádovi a Jindřichovi od Kamene — dnes ceny nám neznámé, ale jenž podle všeho do r. 1341 byl už zaplacen, protože na něj určené clo vinné v ten čas bylo zase k jinému účelu obráceno, byl přestavěn pro potřeby veřejné, a zvláště z let 1350 až 1354 jsou zprávy o větších a nákladnějších úpravách. Jak záleželo rychtáři a konšelům na jejich domě úředním, je viděti netoliko ze snesení, aby byl chráněn při stavbě a změnách přilehlých kotců soukenických i rozličných krámců, nýbrž i z uzavření, aby v radnici byla kaple upravena s oltářem a při něm stálý kaplan ustanoven. Již r. 1350 záměr byl skutečně proveden, neboť byly po ruce peníze z pokuty kteréhos měšťana pro zabití, zatím vzrostlé. Ale konšelé i starší obecní měli na mysli i starší předsevzetí,

aby písař městský měl v domě radním příbytek v zájmu obce i měšťanů, a proto dali připravit komnatu s příslušenstvím pro obývání vrchnímu písaři městskému M. Wernerovi r. 1354, a ten maje vyměřeny roční příjmy, usadil se v radnici s rodinou a počal býti zván brzy písařem radničním nebo rathouzkým.

Tenkrát dům radní staroměstský zaujímal jen nepatrnou část dnešního stavení radnice, nejvýš její čtvrtinu, kde je věž a nejbližší prostory, a měl loubí jako domy sousední. Vedle něho na straně východní, ob uličku, nad níž byl příbytek, až k uličce Radniční stály ještě tři domy, a také na straně jižní byly domy a ulička, která až později byla vyplněna domem. K stavení radnice v zadní a prostřední části připojovalo se ještě několik domů a domků a v blízkosti byly i krámce, jak je volala k radnici obchodní důležitost její, která připouštěla ve dnech trhů umístění krámců v samém jejím vnitřku. Je pochopitelné, že při takovém rozsahu dům potřeboval značných změn, aby mohl pojmouti světnici radní (*stuba, aestuarium consilii*), v níž rychtář, purkmistr a přísežní zasedali ve čtyřech lavicích (*inter quatuor scampna*), a větší místnost, palác nebo mázhaus, v němž se shromažďovala obec a kde měšťané čekali na předvolání ve všelikých potřebách, a aby mohl vyhověti ve všech jiných požadavcích. Patrně přestavba byla už v podstatě dokončena — ještě král Jan a v jeho nepřítomnosti zemský hejtman obnovoval radu staroměstskou v refektáři kláštera sv. Jakuba, a teprv k roku 1350 je zpráva, že Karel IV. v radnici staroměstské novou radu sadil — když k domu, který měl vrata plechem pobitá na straně jižní, i jiná asi menší na straně východní, počala obec stavěti věž způsobem nákladným a uměleckým. Je to znamení zámožnosti města, které nešetřilo obětí na svou ozdobu, ale byla-li věž představitelkou vyvýšenosti Starého města pražského a jeho svobody, byla i prostředkem k zajištění bezpečnosti města, neboť hlásní obzírali s ní město i okolí, nevypukl-li kde oheň, nebo v dobách nepokojných, neblíží-li se nepřítel. Snad r. 1364 věž už zhruba stála, avšak roku 1381 nejspíš teprve byla dokončena. Tenkrát aspoň 4. srpna byla v ní vysvěcena kaple ku počtě sv. Víta, Václava, Vojtěcha, Zikmunda a Lidmily i jiných svatých mučovníků a okrášlena arkýřem s bohatou plastickou výzdobou, k níž byl pozván vynikající umělec, snad Petr parléř sám nebo některý z jeho žáků. A podle všeho už tehdy připojen byl k radnici dům sousední na straně západní, který byl, jak žádala potřeba, uzpůsoben a ozdoben.

Třebas, že konšelé se starali, aby radnice jejich byla zabezpečena proti pohromě ohněm a r. 1387 učinili smlouvu s nejbližším sousedem na straně západní, Křížem kramářem,

o vyzdvižení zdi mezi domem radním a domem jeho pro jistotu, r. 1399 veliký požár způsobil v ní nenadálé a těžké škody. Zvláště vyhořela radní světnice „s mnohými hamfešty, listy i oděním“ i s knihami městskými, které musily býti potom obnoveny. Obec se ovšem postarala, aby škody byly co nejrychleji napraveny, a v potomních letech jsou nejen zprávy o nové radní síni, nýbrž i o jiných příslušnostech radnice, šatlavě, studnici, zvonu na věži, na nějž hodiny byly i do rady a obce zvoněním se svolávalo, i o hodinách nebo orloji, který byl spravován r. 1405—1415 Albertem orlojníkem.

V podobě, které nabyl dům radní v době panství německého měšťanstva, zůstal přes všechnu první půli 15. století. Čas nebyl příznivý běhy vojenskými drahým dílům uměleckým, a konšelé pro úsporu spokojovali se podle všeho, aby bylo jenom vykonáno, co bylo nezbytně třeba pro dobrý vzhled a bezpečnost radnice. Je povědomo, že r. 1432 vítr nadělal v ní velké škody, a oheň uvnitř ji poškodil, a bylo-li už r. 1430 pracováno na opravě věže, byla r. 1441, jak se výslovně praví, blízko zřícení, a musila býti podezděna kaple. Tehdy síň radní i síň obecní ležely vedle sebe v části východní, spojeny dveřmi, a z nich byl vstup rovnou do kaple dveřmi v její stěně severní. Jinak těžko konstruovati vzhled a zařízení domu radního, a lze jen předpokládati, že měli v ní úřadovny nebo byty všelicí služebníci obecní, jak časem vznikali a nabývali vlastní agendy, že v ní byl vedle místností známých archiv, knihovna obecní, zbrojnice, mučírna, vězení měšťanské i šatlava a jiná příslušenství.

Teprve klid panování Ladislava Pohrobka a jeho nástupce krále Jiřího, kdy se obec staroměstská povznesla k novému rozkvětu, dal příležitost, aby radnice staroměstská byla obnovena a rozšířena, jak dávno kázala její čest a slouvnost. Bylo příznivou náhodou, že tehdy obci odkázán byl r. 1458 paní Kačkou, vdovou po Mikšovi kožišníku, dům vyhořelý zrovna vedle rathouzu v sousedství domu „U kokotův“ (č. 2) spolu se sklepy a kotcemi chlebnými pod ním, a to stavení nejen bylo připojeno k domu radnímu, nýbrž uzpůsobeno účelům radničním, právě tak jako domek v zadku jeho v uličce v koutě r. 1461 koupený obcí. Roku 1471 mluví se už o nové radnici a do té doby patrně vystavěny byly v jižním dílu domu radního síň obecní i radní, ona ke kapli přiléhajíc, a ze starších síní takových v části východní zařízena byla velká síň reprezentační s visutým gotickým klenutím o 7 oknech, která byla asi ve stejné výši jako kaple. Obec neskrblila tenkrát penězi, a lesk i úprava úředních světnic činily asi mocný dojem na všechny, kdož do nich vstupovali. Sami králové přicházeli do domu radního a konání v něm byli sněmové, což zvyšovalo poctivost a přednost místa. Radnice zůstávala asi

stále na starých původních zdech a ve východním dílu byla jednoposchodová právě jako v části jižní při věži, kdežto ve 14. století ještě připojený dům byl o dvou patrech; v druhém byla nová radní síň a pod ní v prvním poschodí byla snad už stará, ale tehdy upravená velká otevřená gotická místnost, nejspíš s balustrádou a kamenným schodištěm (*gradus lapideus*), již r. 1419 připomínaným, do náměstí, kde se shromažďovalo měšťanstvo, a odtud mluveno bývalo k obci za různých příležitostí. Ale tím všechny práce zkončeny nebyly, nýbrž bylo pracováno ještě dlouho na výzdobě uvnitř i vně radnice, a zejména byl proveden za Vladislava krále portál hlavního vchodu, gotické okno se znakem městským i zemským podle něho v levo položené a posléze umělý orloj, který se brzy stal chloubou města i domu radního (kol r. 1490). Zatím také došlo na důkladnou opravu kaple, jak potřebovala, neboť ve válkách husitských sešla a přestaly se v ní mše sloužiti. Byla obnovena a vymalována a už 12. listopadu 1481 počali v ní konati pravidelnou bohoslužbu podle starodávných zvyklostí.

Do konce století 15. byla veliká práce přestavby radnice hotova, a nejbližší léta nebylo třeba, nežli opravovati, co jí poškodilo, anebo dílo zušlechťovali, jak dovolovaly prostředky. Roku 1510 sice obec zakoupila na severní straně radnice stojící malý dům, vlastně příbytek skrovný nad uličkou, obrácený ke kostelu Týnskému, za 35 kop gr. od poručníků statku Viktorina, měšťana novoměstského, nebožce, ale nespojila ho s domem radním, nýbrž zařídila jej pro úřad porybného, který dříve měl dohled nad trhem rybným na rynku z boudy, tehdy právě zbořený se sousedními krámy šmejdiřskými. Avšak za to pro polepšení důchodů obecních založili konšelé okolo věže krámce kamenné, počtem 21, s ozdobnou galerií nad nimi, a v krámech byla potom prodávána sůl i zboží kořenné, jako v domě někdy Kačky Mikšovy byla váha kořenná. Roku 1519 bylo nutno udělati nový krov nad kaplí a rok na to, kdy kaple byla znovu malována, byla její makovice pozlacena a s křížem na ni vstavena. Ale v ten čas r. 1520 stihla radnici staroměstskou těžká pohroma. Mimo nadání, ač bylo bezvětrí a neprojevila se ani jiná příčina, spadlo „cimbuří aneb zábradla stupňův kamenných pěkných s erby konšelův těch, za kterých dělány byly“, a možno usuzovati, že tak byly poškozeny schody, které vedly k otevřené síni pod světnicí radní. A nejspíš tato okolnost způsobila, že se konšelé rozhodli uzavřítí síň, majíce snad nedobré zkušenosti při její snadné přístupnosti, a tehdy dali zříditi krásné renaissanční okno, tenkrát jen o jednom, prostředním díle, se sebevědomým nápisem „Praga caput regni“. Okno to je dílem mistra vlašského a z nejstarších projevů nového slohu,

který znamenitě Prahu okrášlil a také na průčelí radnice staroměstské stopy své zanechal ještě ve dvojdílném oknu I. poschodí (vedle okna gotického) na jižní straně. Že asi z let spojení Starého a Nového města pražského pochází ozdobné okno renaissační, možno se domnívati proto, poněvadž tenkrát bylo potřebí nových místností při nové organizaci úřadů městských, a tehdy spojená Praha byla na vrcholu své moci, které dala výrazu v hrdém hesle. Ještě r. 1538 od domu Šmerhova vyjednáno bylo postoupení kusu pozemku, aby na něm mohla býti vystavěna světnice při domku porybného, ale o jiných stavbách větších v rathouzu není zpráv po všechna potomní léta 16. století.

Zdá se, že město, jež zastihla r. 1547 nečekaná zkáza hmotná, musilo se spokojovati tím, co z minulosti zdědilo. Z těch časů není ani vyobrazení, a tak nelze si učiniti jasnější představu, jak radnice vyhlížela zevně i jak uvnitř. Jen z náhodných zmínek vychází na jevo, že před radní světnicí hospodář radnice úřadoval, volaje na strany v registrech poznamenané a k roku soudnímu pozvané, a že tam stála jeho kathedra, a že také rychtář městský měl své místo v síni obecní, kde seděl s písařem svým za dřevěnou mříží. I o jiných pokojích úředních bylo by možno mluvit, o světnici šestipánů, do níž se chodilo z velkého mazhauzu nebo předsíně před světnicí obecní, desítipánů, o kancelářích i archivu a knihovně obecní, také o příbytku hospodáře rathouzského, jenž v něm nezřídká proti zákazům pivo šenkoval a kuchyni si zařídil a také vězňům jídlo i pití prodával, ba hody strojil, takže oni „majíce v střídmosti na ty cesty mysleti, jak by z vězení a těžkostí svých sobě pomoci mohli, jeho příčinou ne jako vězňové, než jako páni sobě tam počínali“. Je pochopitelné, že si hleděli ulehčiti nepříjemnosti vězení, kdo seděli ve vězení měšťanském a měli peníze, ale hůře bylo těm, kdo neměli prostředků a byli v žaláři těžkém, v šatlavě, v Špince nebo Čertově sklepě, nad níž zvonek byl, aby zvonil na poslední cestu odsouzcům, a z níž k soudu dostávali se vězňové zpravidla přes trápení v mučírně, opatřené vším mučícím nářadím.

Nehledí-li se ještě k tomu, že r. 1560 postavila obec staroměstská před jižním průčelím radnice solnici pro potřebu solního monopolu obecního, že r. 1579 byla malována velká síň reprezentační, při čemž se stala ta nehoda, že tři páni z úředníků šestipanských spadli s lešení a kterés pachole bylo zabito, a že v době primasství Václava Krocína z Drahobejle pro ozdobu města a radnice r. 1593 na rynku byla mramorová kašna postavena, přistoupili konšelé k nové stavbě radniční až počátkem 17. století. Již r. 1606 bylo děláno na kranclích na věži a Martin Šmejdiř, kameník, vzal odměnu 20 kop, ale

hlavní dílo bylo podle všeho vykonáno r. 1614 až 1618. Zdá se, že tehdy nad původním stavením v části východní vyzdviženo bylo nízké druhé poschodí a jeho loubí bylo zazděno, a rathouz byl cele bílen a malován zevně i vnitř v radní světlici, a při tom nad renaissanční veliké okno napsány byly r. 1614 verše, které složil M. Jan Kampanus Vodňanský, profesor kolleje Karlovy, i jiní básníci. Znění jejich jsou známa, ač upadla již v úplné zapomenutí, že se o všech ani v knihách nepsalo. Kampanus veršoval:

DE BOHEMIS.

Hostibus in mediis sedemque pedemque Boëmi
fixere, ó pulchrum Martis et artis opus.
Quam peperere sibi patriam, servare laborent.
Si faciunt, celebres omnia puncta ferent.

PRAGA DE SE.

I.

Cura ducum regumque fui, nunc inclyta sedes
caesaribus, rutilum vertice tango polum.
Natura munita loci magis, an magis arte —
ambiguum. Hostiles quid morer ergo minas?

II.

Limen sum, parvo magnum de limine nomen,
magna viris, gestis maxima Praga, traho.
Limen ad hoc validus quoties impegerat hostis,
victus, ut offensum retulit inde pedem.
Hoc serva limen genitum de lumine lumen
et niteant nostri lumina clara fori.

III.

Praga triurbs magnis si gesto cor urbibus unum,
Geriones valida mole tricorpor ero.
Iuncti animis armisque mei armabuntur in hostem
laetaque propitio Marti tropaea ferent.
Unanimes foelix tegat ut concordia cives,
effice personis in tribus, une Deus.

PRAGA MAIOR DE SE.

I.

Magna vocor, sic sum, magni mihi nominis omen,
Martis onus quondam, nunc dat et artis honos.
Moenibus antituli palmam modo legibus illis
urbs armata satis, his animata satis.

II.

Moribus antiquis sto felix Praga virisque
 acceptum Antiquae nomen utrisque fero.
 Vultava me lambit, vitis delectat, ad omnia
 ingeniosus ager, quod mihi fundat, habet.
 Una sat, in colles quae porrigor, aemula Romae,
 sive vetusta vocor, sive venusta putor.

MINOR PRAGA AD MAIOREM.

Quas asqua disjungit, Caroli pons jungat, amore,
 more, ore et re ipsa jungat utramque Deus.

Jiné verše připisují se Jul. Scaligerovi:

Omnia turritae concedant omnia Praegae.
 Natura hic posuit, quicquid in orbe fuit.
 Hic genus acre virum, bonus aër, unda salubris
 ad vitam et fruges ingeniosus ager,
 hic caesar proceresque Themisque novemque serores,
 hic aliis spretis orbis in urbe sua est.

A Martin Kuthenus připojil ještě čtyrverší na znak městský:
 Qui dedit haec Veteri turrita insignia Praegae,
 omnia venturae sortis amica dedit;
 mole sua ut celsae transcendunt moenia tures,
 sic famam superas, inclyta Praga, tuam.

Už ve starší době, zdá se, měla radnice staroměstská nápisy, zejména nad oknem u znaku městského heslo: „Haec domus odit, amat, punit, conservat, honorat — nequitiem, pacem, crimina, iura, probos“, avšak v době rozmachu latinského básnictví, kdy Praha byla zahrnována básněmi a epigramy, jež byly přinášeny i na počest rady městské a pro získání dáreků veršovcům v odměnu, byly na stěnu jejího domu radního ještě napsány tyto hexametry nepovědomého skladatele:

Curia, quae Praegae sum visa vetusta Vetustae,
 nunc videor dici posse venusta Novae.
 Aspice, quem videam cedente nigrore nitorem,
 nunc mihi candorem candidus ordo dedit,
 ordo senatorum, populi applaudente corona,
 illius in curis curia prima fui.
 Summe pater, cuius sto curia curae,
 ipse tuere meum, quod facis ante, decus.
 Alme pater patriae, tu solus protege patres,
 utque sub his vigeat iusque piusque, iube.
 Quos tua non servat vigilantia, nemo tueri
 et servare, vigil sit licet, usque potest.

vrh přestavby staroměstské radnice stavebního rady
(Podle kresby Karla hr. Vasquez-Pinosa ryl Fr. Weiss.)

Mimo to bylo prý namalováno na jižním průčelí 13 znaků císařského rychtáře, primasa i radních pánů, kteří tehdy zasedali v úřadech, a to vše ukazuje, že stavba radnice byla v těch letech většího slohu a byl jí přikládán značný význam. Stála také mnohé peníze, a rada městská vypůjčila si r. 1617 na stavení rathouzu od primasa Jana Kyrchmajera 1000 kop míš., ač v ten čas dostalo se jí i odkazem Alžběty Aletinové na obnovu 100 kop míš. Při tom stihla opravu ještě nehoda, neboť v říjnu toho roku „spadla s vrchu věže makovice ozdobná, na níž stál orel císařský o dvou hlavách, ačkoliv byla velmi pevně a bezpečně silnými náročnými neb klamry přibita a ufásována“, takže se na orlu urazila noha i křídlo. Tato událost byla vykládána za neblahé znamení, a skutečně za nedlouho vypukl boj, který třicet let zuřil v zemi a přinesl městům pražským kruté zkoušky a nenahraditelné škody.

Je pochopitelné, že v časech válečných, kdy obec byla ožebračena a město vyssáto i zničeno, nebylo pomyšlení na nákladnější práce na ozdobu domu radního, a třeba i nesl brzy na sobě účinky zanedbání a poškození i zneužití od vojáků, nebylo chuti ani prostředků na jeho obnovu. Děláno bylo, co bylo jen v zájmu nejnnutnějšího udržování budovy, a je povědomo, že byly r. 1624 opravovány střechy, a r. 1631 malovány stěny kaple, r. 1624 vysvěcené ke cti P. Marie, sv. Petra a sv. Pryšky, a r. 1638 byl zabezpečen strop dřevěný táflováný radní světnice řetězy, jichž bylo dotud používáno k uzavírání ulic v noci a v čas nebezpečí. Až roku 1659 je poznamenáno o některých opravách okolo orloje, který sám byl malován a obnoven, a do let nejbližší předcházejících náleží nepochybně úprava obecní síně, kde strop byl namalován znova a různé práce jiné podniknuty, a zvláště nové erby na mazhauze byly provedeny (1657). Je zachováno také znění pomětního zápisu Jana Kř. Bezprstého jináč Žezule, mistra přikryvačského, že „báni nad hodinami na vížce při rathouzu sazoval“ r. 1659 5. prosince mezi 12. a 1. hodinou v polednách. Ale tyto opravy a práce na dlouho asi nepomáhaly, a nejen je známo, že v 1. polovině 18. století orloj byl značně pokažený a zchátralý, nýbrž lze předpokládati, že i stav radnice samé byl nepříznivý. Avšak finance obecní byly rozvráceny a na dílo větších rozměrů nebylo ani pomyšlení. Proto také radní dům staroměstský uchovával si podobu v zevnějšku takovou, jaká mu byla dána počátkem 17. století — jen r. 1660 připojen byl k radnici v zadku jejím dům u zlatého půlměsíce — a jenom tu a tam přikročilo se k menším opravám a adaptacím — r. 1729 byly kryty střechy a r. 1748 vížka nad orlojem obnovena — anebo rozmnožen a polepšen byl inventář síní.

Jen jedna úprava znamenala důležitou změnu v jižním průčelí domu radního. Velké renaissanční okno se znakem a nápisem vedlo do archivu dolejší kanceláře, kterýž však neměl dosti světla. Proto přišlo se na myšlenku připojiti k němu ještě dvě okna při opravě, a když 9. srpna 1731 byl předložen návrh v sedění radním, rada městská vyslovila v zásadě souhlas, ale učinila na tu dobu významný požadavek, aby stará památka co možná byla zachována. Ten ohled skutečně měl umělec, když prováděl dílo, 13. srpna povolené, i s tím, že se může hlavní okno posunouti do prostřed vnitřního oblouku — byly hlasy, že oknem nemá býti hýbáno, protože je přímo nad vraty a byla by porušena souměrnost — a je velmi zajímavé, jak úkol svůj slohově vyřešil. Prolomiv nová okna, provedl z malty nad krajními pilastry gotické baldachýny, ve fialy končící, a gotisované ozdůbky štukové, i postavil na střed archivoly kamenný květ. Spojená okna zároveň obdržela krásnou barokní mříži železnou, takže celek je dokladem vkusu doby i vědomého smyslu pro ochranu starého rázu, přes to, že „gotika“ barokního umělce je stylově volná a naivní.

Že jiná důkladnější přestavba radnice staroměstské nebyla předsevzata od r. 1618 až do konce samostatnosti Starého města pražského, potvrzují také vyobrazení, jež jsou v několika kusech zachována. Podle nich východní průčelí radnice proti kostelu Týnskému mělo sedm vysokých oken velké síně reprezentační, kteráž okna byla původně stejně vysoká i široká a měla lomené zakončení jako okna přilehlé kaple a teprve podle všeho během 18. století byla zakončena vodorovně. Mezi okny, svědčícími, že veliká síň byla ve stejné výši s kaplí, byla výzdoba již schátralá, že se mezi nimi zvedal z fantastické lidské masky na kordonu jen prázdný kamenný sloupek s hlavicí, na němž bývala někdy socha, krytá baldachýnem zakončeným fialou, a pod okny byly vytesány znaky. V přízemí bylo zazděné loubí, které bývalo dosti vysoké, že v něm nad přízemkem mohlo býti zřízeno i poschodí — bylo tu asi vězení — a v něm byly u věže postranní dvěře a na severním konci vrata, jimiž se šlo k malému dvoru, sousedícímu částečně s jižním výběžkem domu Šmerhova. Nad velikou síní bylo nízké podkroví s 5 malými okny kanceláří a nad ním se zdvihala sedlová střecha, ozdobená na straně severní vížkou. K radnici v této části přiléhal úzký a nižší dům porybného o dvou patrech o jediné ose okenní, pod nímž ulička počátkem 17. století byla zazděna, a vedle stály dva soukromé domy k rohu fronty, hospoda Šmerhov a „U zlaté koruny“. Věž s gotickými okny a s nádherným arkýřem, bohatě zdobeným, třebas zub času hlodal na jeho okrase, i s orlojem týčila se do výše sedlovou střechou, majíc čtyři vížky po stranách, vížku nad arkýřem kaple i nad přístavkem orloje. Kolem věže

se zvonem a cymbálem z okna ven visícím pod stříškou pod orlojem i na straně východní pod arkýřem kaple držely se neustále staré krámce kamenné a nad nimi místo střechy byla kamenná pavlač se zábradlím. Na této terrase při popravě 21. června 1621 seděli císařští komisaři a císařští rychtáři všech tří měst pražských, kteří byli vysláni k řízení a dohledu nad hanebnou exekucí.

Jižní průčelí domu radního nebylo jednotné jako část východní, nýbrž domy, z nichž tu radnice vznikla, zachovávaly si na zevnějšek samostatný ráz tří jednotek. V domě, který původně byl koupěn za radnicí a při němž věž byla vystavěna, zachováván byl hlavní vchod zdobený gotickým portálem a vedle bylo gotické okno Vladislavské a na levo od něho dvě sdružená okna renaissanční, sice jednoduchá, avšak kolem znaky zdobená. Vraty, která dostala nové dvoukřídlové dveře r. 1652, vcházelo se do síně, odkudž vedlo krásné gotické schodiště vzhůru, jak k meziposchodí na straně levé, tak zvláště do prvního patra k předsíni, z nichž se vcházelo do veliké předsíně před starou síní obecní, hledící do náměstí čtyřmi okny s ostěním goticky profilovaným. Dům měl ještě druhé patro s kamennou římsou a byl vyzdoben znaky a jinými okrasami, byť už porušenými. Nad římsou střechy zdvihaly se dvě starodávné arkýřovité vížky. Sousední dům, připojený k radnici patrně už v 2. polovině 14. století, měl, jak se zdá, tři stupně ke vchodu vedoucímu chodbou k velkému dvoru; nad ním v prvním poschodí byla místnost s renaissančním velkým oknem s nápisem „Praga caput regni“, v první polovině 18. stol. upraveným. V druhém patře byla síň radní o čtyřech oknech s ostěním gotickým, k níž byl přístup z velkého mazhauzu u síně obecní, a výše pod římsou táhla se po celé délce řada starých erbů. Pod radní světnicí v meziposchodí po obojí straně velkého okna byly nevelké podélné místnosti s malými okny, jichž bylo patrně ještě užíváno za vězení. Dům měl sedlovou střechu a vyzdoben byl nápisy; při něm na kamenném polosloupu asi o 5 m stála dřevěná socha Spravedlnosti, držící váhu s miskami, symbol staré váhy před domem stojící a solnice obecní, které však už bylo používáno za strážnici. Sousední dům ještě nasvědčoval, že byl složen prvotně ze dvou domů, které jako celek odkázala obci Kačka Mikšová. Byl dvoupatrový, avšak okna obou dílů nebyla v jedné úrovni, a měl dvě strmé střechy valbové. Neměl zevně zvláštních ozdob, avšak v přízemí zachovávalo se původní gotické klenutí jako v jiných jeho částech.

Do tohoto stavu radnice staroměstské mocně zasáhla doba Josefa II. spojením měst pražských a novou organizací správy i soudnictví městského. Magistrát se rozdělil ve tři senáty a počet úřednictva se rozhojnil v nových úřadech a bylo třeba

nových místností. Proto bylo usneseno přestavěti dům radní, jenž byl vyvolen za sídlo nových úřadů. Úřadování bylo přeneseno zatím do býv. kláštera sv. Mikuláše a vězení do novoměstské radnice, a v letech 1784 až 1787 byla provedena pronikavá úprava části proti kostelu Týnskému. Tato doba neměla však smyslu pro minulost a její památky jako počátek století, a přestavba nešetrou rukou zničila starobylou velkou a vysokou reprezentační síň tím, že místností byl položen nový strop uprostřed a poschodí bylo rozděleno ve dvě o řadě pokojů; k tomu bylo nastavěno ještě třetí poschodí a do toho zvýšení byl pojat i sousední dům porybného. Při práci, kterou vedl kamerální stavitel Matěj Hummel, nebylo si však počínáno dosti opatrně, a na věži radnice ukázaly se povážlivé trhliny. Bylo třeba podniknouti opravu, kterou řídil známý pražský stavitel Frant. Heger. Ale tehdy (1805—7) věž pozbyla svého starého gotického rázu, neboť zřídili na ní novou gallerii neboli ohoz pro hlásného s bytem v podstřeší a předělali také vížky nad římsou střechy, která dostala nový krov i nové vikýře. Při tom v nejvyšším patře gotická okna byla zazděna, že zbyly jen kruhové otvory, do nichž hodiny zasazeny, a na věž byl zavěšen cymbál, který visíval dříve z jižního okna. Práce řídilo vlastně samo gubernium, a je povědomo, že kamenické dílo prováděl Kranner, tesařské Želnický, stahování věže železnými kleštěmi kovář Rubeš a že hodiny zhotovil Ferd. Landesperger, samí známí řemeslníci pražského klasicismu a empiru. Tehdy hrozilo nebezpečnoství orloji, ale přece snahou jednotlivců byl zachráněn a opraven.

O vnitřním zařízení a rozdělení radnice staroměstské po těchto přestavbách možno si učiniti představu aspoň částečně hlavně ze zachovaných plánů Filipa Hegera z r. 1783 a Matěje Humla asi z téhož roku. Byly to návrhy k stavbě podle přesných direktiv, jež byly stavitelům dány, a že byly většinou provedeny, vysvítá z popisu radnice pojatého do odhadního protokolu z 9. července 1799, na němž je podepsán Filip Heger a Alois Palliardi, stavitelé, a Jan Želnický i Josef Perner, mistři tesařští. Bylo shledáno, že radní dům měl pod zemí v jižní straně tři sklepy. U hlavního vchodu byla klenutá před síň a při její levé straně byl byt hospodáře radničního skládající se z předsíně, kuchyně, z chodby podle staré kuchyně, k níž se připojoval další pokoj a předsíň. Severně vybíhalo křídlo s klenutým velkým skladištěm, k němuž přiléhal velký dvůr 14 sáhů 3 stopy dlouhý a 5 sáhů 2 stopy široký. Druhý vchod na jižní straně pod renaissančním oknem vedl do síně, po jejíž pravé straně byla strážnice a po levé podací protokol magistrátní; obě místnosti byly klenuté. Z předsíně šla chodba klenutá, při níž byly další místnosti strážnice, v pravo světnice a v zadu dvě komory a pod zemí 4 sklepy. V pravo byl pak

klenutý východ do náměstí maje po stranách po místnosti. Nad ním byla obecní pokladna, v levo kuchyně a záchody. V zadní části byla komora náležející k pokladně a v přízemí úřad porybného s klenutou předsíní, pokojem a kuchyní i komorou; v levo byla velká komora klenutá a pod ní dva podzemní sklepy. Uprostřed hlavního schodiště byl vchod k registratuře, dále byla předsíň s rákosovým stropem, z níž šly vzhůru kamenné schody a kde v levo byl městský úřad knihovní; při něm byla malá místnost klenutá, předsíň, dvě velké klenuté světnice s komorou pro registraturu. Při konci hlavního schodiště byla předsíň, velká místnost proti staroměstskému náměstí pro expedit, zasedací síň a v pravo velká klenutá síň, v jejímž zadku býval berní úřad a kde byly dva klenuté pokoje. Proti ulici Melantrichově ležela ovšem světnice obecní s rákosovým stropem a o několik schodů výše radní světnice. V malém dvorku byly schody kamenné do dolního oddělení, a tam byla předsíň i síň zasedací, a mimo to byly ještě ze dvora schůdky, které vedly k t. zv. vězení krále Václava. Také v té části byla předsíň a zasedací pokoj s přední místností, proti ulici Sirkové byl úřad taxovní a deponitorium i malá komora. V 2. poschodí proti náměstí byly klenuté schody s velkou předsíní a hned vedle kaple byla úřadovna purkmistrova, dále politický senát s vedlejšími místnostmi a také proti dvoru ležela kancelář. V 3. patře byla stejně velká předsíň s pěti kanceláři a vedle nich měla místnosti městská účtárna se světnicí a místností nad kaplí; také ve věži byly dvě komory. V zadní části po schodech přišlo se do velké předsíně se záklopní podlahou se třemi komorami a popisným úřadem. Proti ulici Sirkové byl soud směnečný o dvou pokojích. Také střechy byly prozkoumány — byly nad novými částmi v dobrém stavu — a odhadní cena budovy byla stanovena na 25.600 zl. Při tom se zdá, že solnice, která teprv r. 1828 byla zrušena, když obci pražské byl vzat monopol solní, a váha obecní v domě kdysi Kateřiny Mikšovy nebyla do odhadu pojata.

Avšak tehdejší přestavba a rozšíření radnice nemohlo dostačiti, jakmile se počalo uvažovati o zvětšení území soudní pravomoci magistrátu pražského. Od r. 1821 ozýval se totiž úmysl spojití ještě vedle kouřímského a berounského trestní soud v Rakovníku s pražským a radnici staroměstskou proměnití z velké části ve věznici, po případě s přikoupením domů okolních. Dekretem císařským z 24. září 1828 byla stavba zásadně schválena a byly skutečně roku 1832 zakoupeny dům Šmerhov a Zlatá koruna (čp. 938 a 937), již r. 1830 dům v zadku radnice proti kostelu sv. Mikuláše (čp. 24) „U dvou divých mužů“, bylo usuzováno o plánech městského stavebního úřadu i stavebního oddělení gubernia

a o zásadách stavby, při čemž už bylo jednáno o šetření starožitného rázu domu radního; ale se stavbou byly průtahy, související s tím, že úřady městské neměly práva samostatného rozhodování a úřady státní nemohly se shodnouti. Dům čp. 24 byl sice už do Hromnic r. 1834 zbořen, rok na to také dům „U kohouta“ (č. 2) v koutě na západ od radnice byl získán trhem, avšak rozkaz k stavbě byl dán až císařským nařízením 7. listopadu 1837, jež bylo magistrátu oznámeno zemským guberniem 25. listopadu t. r.

Ač císař František sám i nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek schválili snahy, aby při přestavbě radnice bylo šetřeno její starobylé povahy, jak je měl na mysli i magistrát a měšťanstvo, najednou bylo nařízeno, že dílo má býti provedeno podle plánů stavebního rady Petra Nobile z Vídně, jež tomu odporovaly, a dvojí předložené plány inž. Jos. Esche a Josefa Schöbla byly zamítnuty. Nobile chtěl zbořiti i starožitnou a památnou kapli s arkýřem a postavit novou do dvora a ohrožoval i jiné staré části radnice. Avšak proti tomu vandalství postavil se jak purkmistr Sporschil, tak representanti a měšťanstvo a císaři Ferdinandu V. poslán byl předními měšťany pamětní spis se žádostí za zachování radnice jako uměleckého celku i za upuštění od úmyslu vystavěti místo ní čtyřpatrovou trestnici, která by byla i semeništěm nemocí. Císař částečně vyhověl požadavku a kabinetním listem z 24. února 1838, v němž vzpomínal názoru zemřelého otce, nařizoval zachování historických i uměleckých památek, zejména orloje, kaple s arkýřem, portálu hlavního vchodu a radní síně. Ale i úmysl stavby věznice padl a tím se dospělo k přesvědčení, že dostačí stavba tříposchodová, s níž bylo započato po zboření domů čp. 938 a 937 na základě císařského rozhodnutí z 29. června 1839. Při tom bylo ustanoveno, že přestavba má býti provedena po návrhu Petra Nobile, jenž vypracoval dvojí fačadu, jednak proti Týnu, jednak pro jižní část, ale jinak se přidržoval předloh Schöblovyých. V souvislosti s tím byly také uprázdněny krámký kolem věže a r. 1840 byly zbořeny.

Stavitelé Jan Novotný a Josef Tredrovský od 10. srpna 1839 do zimy r. 1840, když úřadování magistrátu bylo přeneseno do staré rychty a domu U kohouta a spisy do kostela sv. Mikuláše, přivedli stavbu radnice proti kostelu P. Marie a sv. Mikuláše pod střechu a ještě byla přikryta břídlicí, a hned se pomýšlelo, že roku příštího přistoupí se k bourání jižní části domu radního. Ale zatím zdvihl se odpor proti stavbě, jenž vycházel zejména ze Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách i ze Společnosti vlasteneckého musea v Praze. Obě korporace, když veřejnost byla pobouřena nevhodně užitými tvary gotiky, jež se z pod lešení objevovaly, že se východní průčelí podobalo „kostelu přestavenému v ma-

gacín“, vypracovaly pamětní spis k císaři 13. března 1841 a svou působivou argumentací, která nejspíše pocházela od J. E. Vocela, dosáhly, že stavba byla rozkazem císařským z 20. března 1841 zastavena. Podobný protest zdvihl i purkmistr Müller 10. dubna 1841, jenž nazval fačadu nestvůrou a odmítal i řešení a vnitřní rozdělení místností, a v lidu se šířila potupná písnička:

„Schau, Wanderer, schau,
diesen dummen Eselbau,
ihn hat gebaut ein grosses Vieh
der Hofbaurath von Nobili.“

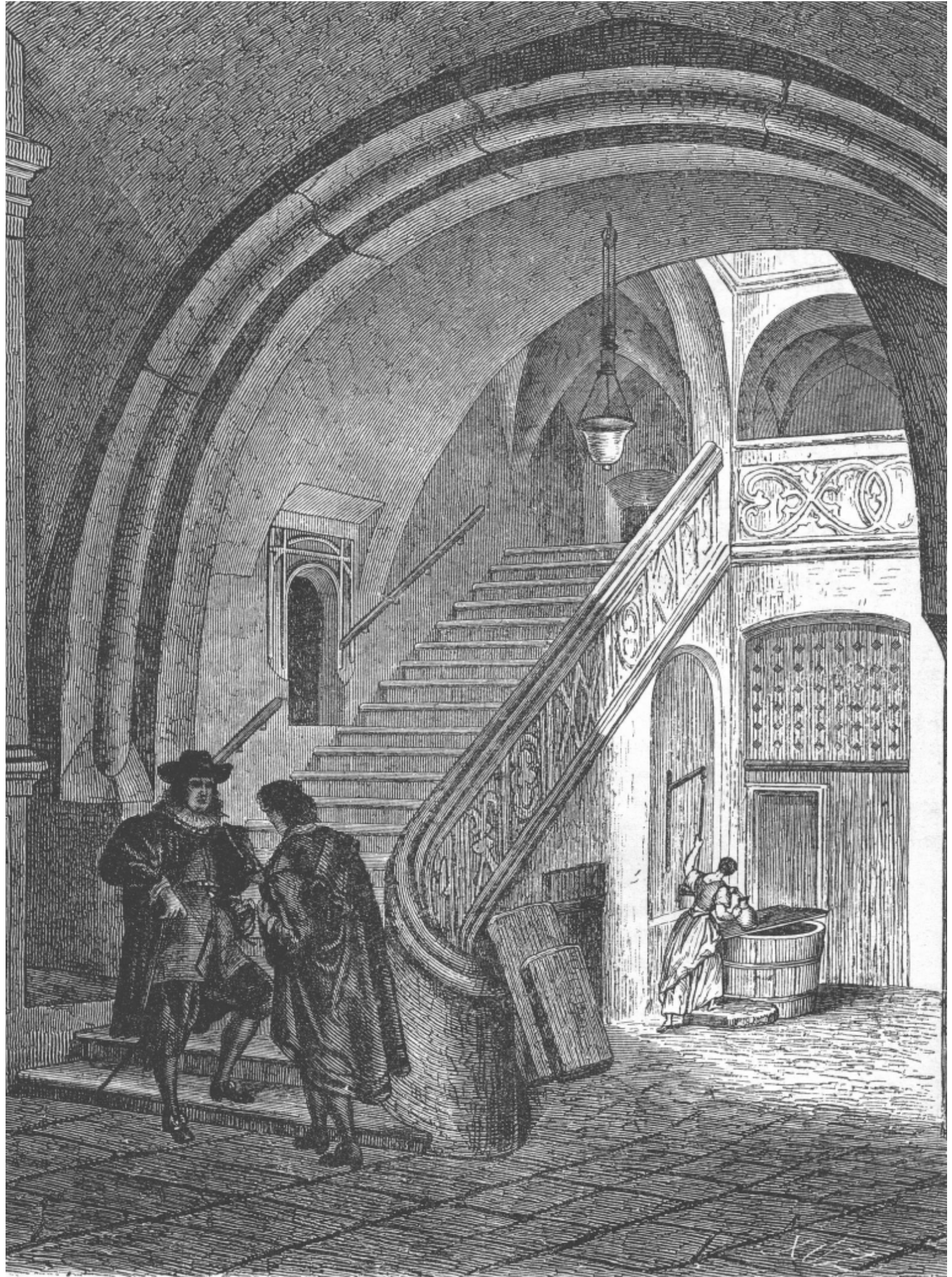
Ovšem zastavení stavby, které svědčí, že hnutí pro ochranu památek i u nás vytrysklo z nálady romantické, znamenalo značné obtíže a obnažením základů věže radniční, když staré stavení proti Týnu bylo strženo, věž dostala na dvou stranách velké trhliny, že vznikly obavy zřícení. Již se pomýšlelo na zboření věže a bylo nařízeno guberniem magistrátu 17. ledna 1842, ale když byl po protestu některých výtvarných umělců, zvláště Emanuela Maxa, oblouk opěrný v kapli dobře podezděn a trhliny se nezvětšovaly, byla věc odložena, zvláště že celý podnik zůstával státi.

Teprv r. 1844 při návštěvě v Praze vyslovil všemohoucí stavební diktátor v tehdejší Rakousku, dvorní stavební rada Pavel Sprenger ochotu vypracovati nový návrh restaurace východní části radnice a císařským rozhodnutím z 21. srpna 1844 skutečně úkol mu byl svěřen s tím, aby asistent na pražském ústavu technickém Heřman Bergmann vedl stavbu podle jeho plánů a zhotovil detaily. Jenže dřív, nežli k práci bylo přikročeno, byla r. 1846 věž od základů až po kapli v zdivu zesílena a podchycena stavitelem Dudou, a mimo to bylo třeba opravití střechu nové radnice, anglickou břidlicí pokrytou, ježto byla poškozena vichřicí zuřící několikrátě toho roku.

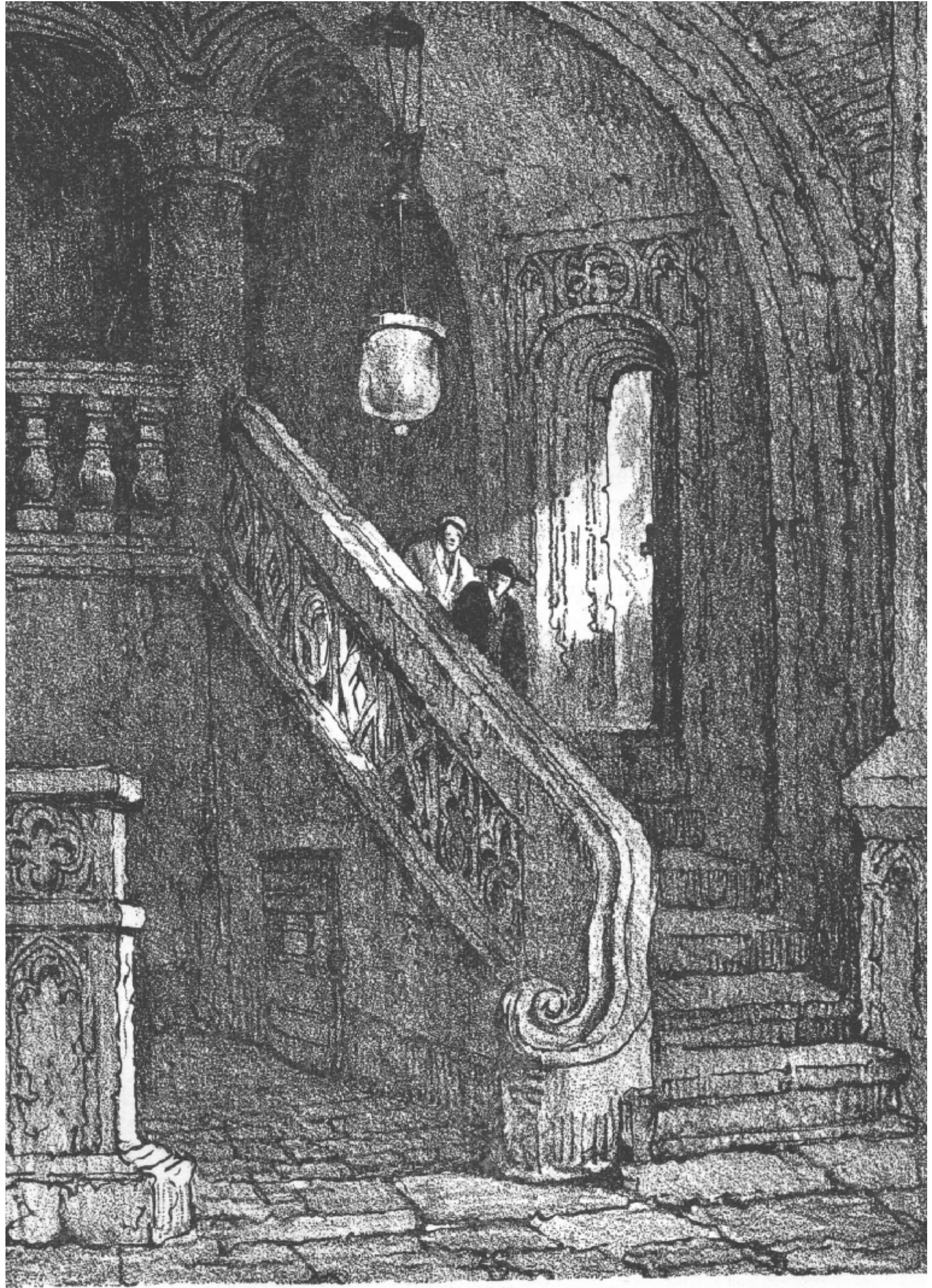
Se stavbou, která měla změnit úplně výtvar Nobiliho, počalo se na jaře 1847 a při tom práce kamenická byla zadána Josefu Krannerovi, který už dodával na stavbu starší v letech 1839—1841, a Frant. Jedličkovi. Sice část proti kostelu sv. Mikuláše změněna nebyla, avšak fačada východního průčelí byla upravena tak, že zašpičatělá „nemotorná kostelní okna, vždy dvě v třetí pojatá“ byla nahrazena jinými, kteráž ve druhém a třetím poschodí obdržela tvar čtyřhranný. Při tom Bergmann, rodák pražský, o své ujmě zdokonalil plány Sprengrovy, a píle i láska, s kterou se ujal díla, zjednaly mu pochvalu. Tenkrát obdržela radnice staroměstská na východní straně hlavně jeho péčí a uměním podobu, která znamenala umělecký čin, zvláště když na výzdobě byl účastněn i sochař

Josef Max. Radnice tou úpravou obdržela také balkon nesený kamennými sloupy, a když práce byla dokonána, na tento portikus byly zasazeny dvě tabulky v podobě znakových štítů s českými nápisy „Započato v l. 1839“ — „Dokončeno v l. Svobody 1848“. Na stavbu Nobiliho bylo vydáno úhrnem 122.880 zl., přeměna její podle plánů Sprengrových a Bergmannových stála více než 74.000 zl. Ve východní části radnice, která byla zasvěcena 8. listopadu 1848 za velké slavnosti i vzpomínkou na r. 1620 a jeho účinky, byla jí získána velká nová síň a té se dostalo hned poctění událostmi doby. Obral si ji za shromaždiště veřejných svých schůzí výbor měšťanský, velká vymoženost obratu, a v prvním sedění jeho 24. dubna člen výboru Borrosch, čta zprávu o pracech purkmistra a rady městské od počátku činnosti, navázal i na zakončení stavení. „Tato nová budova“ — pravil — „v jejíž síni jsme dnes po prvé co rada městská k veřejnému jednání s našimi milými spoluměšťany shromáždění, budiž nám znamením nové budovy našeho společenského života. Jakož ze staré slavné radnice, jejíž stěny po mnohá století tiší svědkové hned velkých, hned smutných, povždy ale slavných činů našich praotců bývaly, tato nová budova povstala, ale posavad kamením zbořeného stavení a skalopevnými zděmi posud stojícího starého díla svého ohražena jest, tak též má nová budova našeho měšťanského života s jasným vědomím stavitelů se vztýčiti a výšiti.“

Nejistota času, nedostatek prostředků a zkušenosti ze stavby předchozí, která odstranila malebná a často kreslená zákoutí radnice i změnila její půdorys, způsobily, že se po dokončení části východní nepřistoupilo k úpravě části jižní. Tím nejlépe bylo zajištěno zachování starého jejího charakteru a vzhledu, ale i jednotlivé menší práce, které časem byly podnikány, byly s to, aby stav ten vážněji ohrozily. Roku 1851 v domě U kohouta byly zařízeny kasárny pro 24 četníků a v 1. poschodí byt pro rytmistra i stáj pro 10 koní ve vnitřním křídle radnice. R. 1853 23. května byla zadána staviteli Janu Bělskému stavba nového schodiště na místě Nobilim zbořeného starého ozdobného gotického schodiště, které zastupovalo zatím schodiště provisorní, a to z dubových stupňů; r. 1854 bylo dohotoveno, a v ten čas i nové nevkusné střechy na té straně byly zdviženy. Zároveň bylo usneseno v radě městské, aby byla provedena restaurace staré síně radní a úprava 4 místností v druhém poschodí, a pomýšlelo se i na jiné proměny, jak navrhoval městský staveb. ředitel Jan Schöbl, jenž vypracoval plány. Místodržitelství užilo té příležitosti k upozornění, že práce nemají býti zahajovány bez dobrého zdání c. k. konservatora, avšak třebaš prof. J. E. Vocel ještě sám připomněl radě městské svou funkci a její povinnost, nebyl

Tab. VII. Staré schodiště v staroměstské radnici zbořené Nobilim. (Levé křídlo.)
(Podle kresby Frant. Čermáka.)

vzat ani na potaz, když byly odkryty latinské verše z r. 1614 na omítce po pravé straně renaissančního okna, r. 1784 zabílené, a malované znaky z téže doby na pilířích mezi okny radní síně. Z toho i z jiných důvodů vznikla nespokojenost ve veřejnosti a z popudu hr. Frant. Thuna, ředitele malířské akademie Kr. Rubeňa i Vocela ústřední komisi na ochranu památek ve Vídni i ministerstvu vnitra dán byl podnět, aby zakročily na zachránění starobylého rázu budovy a aby byl vydán po neuposlechnutí rozkazu z 30. října dne 11. listopadu 1854 rozkaz bezodkladného zastavení prací restauračních. Přestávka se protáhla až do konce r. 1855, kdy došly zásady ústřední komise vídeňské, potvrzené ministerstvem, podle návrhu prof. malířské akademie Bern. Gruebra, za jehož vedení restaurační práce měly býti provedeny. Ale protože ve sboru obecních starších vznikl odpor, zvláště že už některé práce byly r. 1854 započaty a tehdy měly býti dosti značným nákladem změněny, bylo nutno, aby místodržitelství znovu zasáhlo do věci ostrým dopisem 1. října 1856, ve kterém projevílo podiv, že obecní zastupitelstvo nemá zájmu na důstojné restauraci památné budovy. To konečně pohnulo radu městskou i sbor obecních starších, že se uvolili vyplniti příkaz, když Grueber povolil poněkud v některých věcech. Tak byla ponechána druhá slepá vrata pod renaissančním oknem po návrhu městského stavebního úřadu, aby bylo dosaženo symetrie vzhledem k posunutí okna, a bylo strpěno, že latinské nápisy i znaky objevené byly zabíleny, poněvadž byly poškozeny prolomením okna r. 1784, a že i sníženy parapety dvou oken v průčelí, a nemohlo býti odčiněno snesení gotických žebrovitých kleneb ve třech místnostech. Za to musila obec natřítí zevnějšek průčelí barvou o dvou tonech místo olejovým nátěrem, jak chtěla, a jednotvárné střechy ozdobiti zděnými vikýři. Za to však ponechán byl pás klenbový v přízemí v hlavním vchodu, provedený prý v maurském slohu (oblouk pozdně gotický, ř. „oslí hřbet“), jenž původně měl býti pro neslohovost odstraněn, a jiný navrhovaný Gruebrem nebyl uskutečněn. Ale Grueber mohl provésti gallerii kamennou nad římsou hlavní budovy, která se však časem ukázala nevhodnou.

Zatím se usnesla rada městská již 11. ledna 1855 o opravě vnitřku kaple radniční, která byla uzavřena a použita za skladiště od poslední přestavby východního dílu domu radního. Při tom vzati byli už na potaz Vocel i Grueber a ti se postarali, aby opravy maleb na stěnách i obrazů oltářních byly vykonány podle platných zásad. Oprava byla dokonána r. 1857 také podporou dobrodinců a hlavně péčí purkmistra Dra Vanky. Jestliže tato restaurace byla aktem vědomého oceňování památnosti kaple, možno i v jiném skutku viděti snahu okrášliti a povzněsti dům radní. V 2. poschodí při hlavním scho-

dišti bylo vsazeno r. 1855 do vchodu k radní světnici a úřadovně purkmistra krásné renaissanční mramorové ostění dveří, jež pocházelo z domu úřadu mostského (č. 193-I.), r. 1841 obcí prodaného, a leželo v obecním skladišti, a do něho byly vsazeny intarsované dvře někdy malostranské radnice z r. 1619. Za to však úprava obecní světnice, která měla tehdy rákosový strop, byla velmi nedokonalá; dvoje ostění dveří, jež J. Schöbl zhotovil goticky ze zdiva, bylo opatřeno pro soulad čtyřmi novými podvlaky ke dvěma starým, a gotickou výzdobu podvlaků provedl truhlář Fr. Bittner, kdežto malbu stropu rovněž ve slohu gotickém Frant. Dvořák. Za to však uznáníhodný byl úmysl purkmistra Vanky zaříditi v síni obecní výstavu starožitností, jež by měly vztah k dějinám města i domu radního, a zvláště cechovních památek. Ještě se třeba zmíniti, že r. 1856 byl upraven bývalý taxační úřad v II. poschodí v nový konferenční sál s vedlejšími pokoji pro purkmistra — náklad na síň, která měla dřevěný gotický žebrový strop, a v níž štukovou výzdobu zhotovil Vlach Pelegrini, činil přes 3000 zl., a z toho 300 zl. obdržel akad. malíř Navrátil za malbu stropu — avšak úmysl spojití jej se starou radní síní padl, protože konferenční síň byla mnohem výše položena. V síni radní, když se r. 1857 měla vyměnití podlaha, přišlo se na dlažbu z kamenných hlazených ploten a ta byla zachována a jen, kde bylo třeba, opravena. A také gotický portál hlavního vchodu i sousední starobylé okno byly opraveny r. 1857, a tak všechno jižní průčelí i s domem „U kohouta“ bylo ve své opravě a výzdobě dokonáno. Na paměť toho byla vsazena na dům někdy Kačky Mikšovy o dvou patrech vždy se čtyřmi okny a o dvou vysokých „gotických“ štítech pamětní deska s latinským nápisem:

A. D. MDCCCLVII.

Serenissimo Principe Francisco Josepho I. Caesare
Augusto populis Austriae imperante senex haec aedes
renovata est.

V době, když byl zřizován konferenční sál purkmistrův (1856—1858), ozvala se také potřeba opatřiti velkou síň pro schůze sboru obecních starších. Za tím účelem byly spojeny tři úřadovny v II. poschodí ve východním traktu při balkonu, ale sál ten byl úzký a nízký, a projevil četné závady, zejména když se schůze obecního zastupitelstva zase staly pádem absolutismu veřejnými. 19. srpna 1862 sice rada městská nařídila, aby strop sálu byl stržen a vystaveny na užší straně dvě galerie pro obecnstvo nad sebou, avšak to byla jen výpomoc z nouze a nemohla dlouho postačiti. Že se však zatím odhodlala rada městská k opravě orloje a vydala pro-

volání k občanstvu s prosbou za příspěvky 3. října 1864, záležitost ona usnula a těžké doby i jiné starosti nedaly, aby byla přivedena na přetřes. Až v letech 70tých Dr. Fr. L. Rieger snažil se otázkou založení nové zasedací síně pohnouti, zvláště že stará byla proměněna v kanceláře a sbor se scházel v Měšťanské Besedě „U černé růže“ na Příkopě a pak v staré radní síni, a podařilo se mu, že byly vyžádány od vrch. staveb. rady Heřmana Bergmana plány nového sálu i přestavby jižního průčelí radnice, které r. 1875 zaslal a pak ještě zdokonalil. Ale jeho návrhy přestavovaly velký kus jižního průčelí radnice i dům „U kohouta“, a proto provedení jejich předpokládalo velké náklady. Když pak i jiné projekty ukázaly se vůbec nemožnými, protože Rieger měl na paměti zachování malebnosti a starobylosti náměstí, rozhodnuto, aby nový sál byl zřízen z kanceláře purkmistrovy a sálu konferenčního v domě někdy Kačky kožešnice. Plány vypracoval architekt Ant. Baum, který doporučil i přeměnění fačady domu, pocházející od Gruebra. V souvislosti s tím místnosti praesidiální byly přeloženy do II. patra do východní části vedle věže a do 22. května 1880 stavba nové síně byla dokončena nákladem asi 50.000 zl. Při tom s jižního průčelí byla snesena socha Spravedlnosti od Ludvíka Zieblanda z r. 1857 na místě staré, která stojí nyní v sadech Odkolkových na Malé Straně. V potomních letech bylo ovšem třeba zasedací síň zařídití nábytkem a myslilo se i o umělecké její výzdobě, avšak ta jí byla dána kromě malby stropu malířem Nacovským (1881) vlastně až dvěma velkými obrazy Václava Brožíka.

Potřebou zřídití při kancelářích praesidiálních síň primatorskou způsobena byla nutnost, aby městská spořitelna byla přeložena z 2. poschodí v jiné místo — městská pojišťovna započala činnost 1. ledna 1865 v I. patře vedle berního úřadu — i dána byla do přízemí, když bylo dosaženo odstranění hlavní strážnice vojenské r. 1880 z radnice, kam byla dána pod balkon hned po přestavbě r. 1848, majíc postavena i dvě děla před svými místnostmi. Na ozdobu vchodu do místností praesidiálních objednala rada městská u sochaře Seelinga mramorový portál, k němuž mu byl vzorem protilehlý portál renaissanční. Tehdy se vůbec zastupitelstvo obecní odhodlalo vzít na sebe novou důkladnou opravu památek radničních, neboť věž byla v chatrném stavu a proto i kaple trpěla a stěny síně obecní. Velké to dílo bylo s opravdovým užitkem pro dům radní, neboť získal na lesku a okrase, zvláště že byly učiněny některé objevy. Síň radní i obecní, kaple s arkýřem i orloj prací předních umělců došly obnovy a v řízení jejím připadl značný podíl architektu Ant. Baumovi i v kamenických pracech kameníku Víškovi. Do r. 1888 byly práce

dokončeny a staré památky, i když nynější prakse ochrany památek by ke všemu nedala souhlasu, dostaly důstojný vzhled, který povznesl jejich působivost. Tehdejší zastupitelstvo obecní zjednálo si opravdovou zásluhu, že nedalo zahynouti památkám po předcích dochovaným a nebálo se obětí na jejich zabezpečení a zvelebení. Byla to také poslední větší oprava vnitřku radnice, a od té doby, jak jen potřeba kázala, jednotlivě byly předsevzaty práce menší, které už nezměnily charakteru hlavních síní.

Ale netrvalo dlouho, a vynořil se problém veliký i obtížný. Vzrůst agendy a rozvoj a rozvětvení městských úřadů zavinily jejich rozchod z radnice do četných a často nedosti vhodných domů ve městě, a z toho vznikaly i značné nesnáze, že se počaly ozývat hlasy pro nápravu. Objevily se už r. 1897 návrhy, aby zbořeny byly domy na Malém náměstí, které obec byla zakoupila v sousedství radnice, a aby na místě jejich bylo postaveno nové křídlo radnice a celek byl upraven v harmonický útvar. Myšlenku tu podporoval i ohled na Velkou Prahu, o které bylo uvažováno už od počátku let 80tých, a v Dru Srbovi i Dru Podlipném věc získala nejhorlivější zastance. Po předběžném jednání, v němž byla doporučována adaptace východní i jižní části radnice a zboření dílu severního, západního a křídla nádvorního i schodiště v jižní části, nastoupena byla cesta jediné správná: rada městská vypsalá na stavbu 1. října 1899 konkurs pro architekty české národnosti. V něm byla vyslovena zásada, aby co možná byl zachován ráz Malého náměstí a aby se přestavba organicky pojila se starou radnicí, která měla býti zachována, a dávaly se některé direktivy, jež však musily býti ještě doplněny. Do poroty byli zvoleni Jos. Hlávka, Čeněk Gregor, Dr. Karel Chytil, Bedřich Münzberger a Ant. Wiehl; ale třebaš porota nálezem ze 4. května 1901 uznala šest návrhů z 13 předložených hodnými cen — ceny obdrželi Jan Vejrych, Kamil Hilbert, Jan Koula, Fr. Blažek, Alois Dlábač a Ant. Balšánek — žádná z prací nebyla doporučena k provedení beze změny. Proto rada městská schválivši celkem názory poroty, vrátila jí návrhy se žádostí, aby se vyslovila o dalším postupu, zvláště v příčině opatření definitivních plánů a v otázce programu stavby.

Ale zatím se okolnosti změnily zbořením domu Křenova, který uzavíral náměstí severně radnice před kostelem sv. Mikuláše, a potřebou značné odchylky od dřívějšího stavebního programu, a to způsobilo, že se sbor obecních starších usnesl 2. května 1904, aby byla vypsána nová soutěž, která se týkala nejen přestavby radnice, nýbrž i stavby nové budovy na bloku mezi ulicí Platněřskou, Kaprovou a Žateckou. Při tom blok radniční byl vyhrazen repraesentačním účelům a úřa-

dům, jež jsou s praesidiem v stálém styku, a druhá budova měla pojmouti úřady ostatní. Do poroty byli jmenováni starosta Dr. Vl. Srb, Josef Hlávka, Josef Zítek, Josef Schulz, Ant. Wiehl, Čeněk Gregor a Bedř. Kovařovič. V ustanovenou lhůtu došlo 11 projektů na přestavbu radnice a v závěrečné schůzi poroty 31. května 1905, v níž Josef Roštlapil nahradil churavého J. Hlávku, bylo rozhodnuto po vyloučení tří projektů, že žádný z osmi ostatních nevyhovuje plně podmínkám a nemá proto nároku na cenu, za to však všem pracem byla udělena odměna z povoleného peníze 24.000 K. Autoři, kteří se konkursu účastnili a došli tohoto uznání, byli Antonín Cechner, Ant. Engel, Jan Koula a Ant. Balšánek, Kamil Hilbert, Viktor Beneš a Josef Pospíšil, Al. Dlabáč a Frant. Mikš; konkursu na stavbu nové budovy administrační došly 4 návrhy, jejichž autory byli O. Polívka, Viktor Beneš a Jos. Pospíšil, B. Bendlmayer a Em. Weichert, ale výsledek nebyl lepší, nežli v prvním případě. Proto byla porota požádána, aby přijala funkci poradního sboru, jenž by pracoval o návrzích na definitivní rozřešení stavby domu radního, a dlouhé jednání mělo aspoň ten účinek, že bylo možno započítati se stavbou budovy administrační podle návrhu O. Polívky. 10. února 1908 učinil sbor obecních starších v tom smyslu usnesení a po zboření domů v těch místech stojících vyzdvižena byla na Linhartském náměstí veliká nová radnice nakladem skoro 3.000.000 K, která do dubna 1912 byla dokončena a zvláště sochaři Suchardou, Mařatkou a Šalounem vyzdobena.

Zatím se v příčině přestavby staroměstské radnice poznalo, že se i druhá soutěž minula naprosto výsledkem, a svědčí o smyslu zastupitelstva městského pro tuto významnou věc, že se odhodlalo r. 1908 vypsati konkurs po třetí. Lhůta končila 31. května 1909, a došlo úhrnem 20 projektů, v nichž se čestně uplatnili architekti mladí. Porota přiřkla první cenu 4000 K návrhu stav. rady Ant. Wiehla, druhou 3000 K arch. Th. Petříkovi a třetí 2000 K arch. Boh. Hübschmannovi, ale pozoruhodné návrhy podali i jiní. Konkurujícím byla dána direktiva, aby měli ohled k náměstí staroměstskému i přeměnám posledních let, zvláště k průčelí sv. Mikuláše a uzavření rynku domy čp. 3 a 4; také charakter Malého náměstí neměl býti podstatně změněn, ač mělo býti vyřešeno spojení s novou budovou radniční, bezpodmínečně byla zachovávána věž s kaplí a jižní část až po síň sboru obecních starších, a bylo ustanoveno, aby ve výškách byl vzat zřetel na tyto staré partie i na okolí. V porotě zasedali starosta Dr. Groš, Jos. Zítek, Jos. Schulz, Jos. Bertl, V. Pasovský a V. Hodek, Dr. Al. Čenský, J. Kotěra a prof. Dr. J. Goll (v zastoupení Klubu Za starou Prahu) vedle zástupce měst. staveb. úřadu odb. I.

O soutěži, v níž se snažili o úspěch novými směry a myšlenkami zvláště ještě Ant. Engel, J. Vondrák, Ot. Novotný, St. Sochor, Joža Gočár a Pavel Janák, vyslovil se časopis Styl, srovnávaje ji se staršími dvěma konkursy: „Třemi soutěžemi bylo vyvoláno na čtyřicet návrhů a mezi celým tím počtem najde se málo, co by bylo paralelně, souhlasně a neodvisle sjednoceně myšleno. Prvé dvě soutěže byly na př. výhradně v historických slozích, třetí soutěž byla již svou převahou moderní; v prvních dvou soutěžích nebylo ojediněle navrhováno, aby nová část byla stavěna uměle malebně se štíty, věžemi o různých fačadách a v celé sbírce slohů s patrným úmyslem po docílení téže složitosti celku, která při radničních budovách vznikla jen součinností staletí; poslední soutěž naopak většinou návrhů mluvila pro sjednocenou stavbu v jediném koncentrovaném slohu; v soutěžích objevily se vedle sebe návrhy, které z ohledu vyžádaného programem k staré složité situaci rozvínovaly půdorysně stavbu ještě složitějším způsobem, a návrhy, které naproti tomu nebraly k ní vůbec ohledu. Tyto kontrasty — výslovně — vystupují ostře proti sobě jen v souhrnu všech tří soutěží; poslední soutěž o sobě uvažovaná jest v mnohém sjednocená.“

Ačkoliv bylo doporučováno, aby byl zejména vážně a bedlivě uvážěn projekt Ant. Wiehla, selhala úplně i třetí soutěž, neboť zvláště zasáhnutím Klubu Za starou Prahu vyvolána byla otázka o zachránění domů na Malém náměstí. Jejich historická i umělecká cena právem volala po řešení, kterým by byly jen upraveny podle nových vymožeností a s radnicí spojeny, a když se nepodařily ani záludné úklady, usilující o jejich nenadálé zboření, budou tím více rozhodovati v problému přestavby radnice v budoucnosti. Do věci zasáhl rušivě a odkládavě nepříznivý finanční stav města i válka světová, avšak příležitostně adaptace dlouho nedostačí a bude třeba znovu přistoupiti k záměru zvětšení a zvelebení domu radního, jenž se po převratu stal středem spojených měst a obcí pražských. A nyní, kdy po opravě domu čp. 3-I. vynikla krása jeho i jeho sgrafitové výzdoby a kdy lze čekati i nové zisky u sousedních domů ostatních, bylo by hříchem obětovati dědictví minulosti a byl by takový čin nedůstojným Prahy i jejího domu radního.

Jestliže sešlo z velké přestavby radnice staroměstské, nezapomínalo se na její potřeby a bylo pracováno přes všeliké obtíže času na její zabezpečení i okrasu. V r. 1906 byl rozšířen a upraven vestibul radnice, k němuž byl připojen jeden pokoj bytu vrátného, a r. 1909 podle kartonů Mikuláše Alše provedeny byly malby jeho stěn Karlem Špillarem. Poněvadž průčelí věže bylo sešlé a zvláště omítka byla chatrná, vykonána oprava (vedením arch. Vlad. Zákrejse) tak, že věž

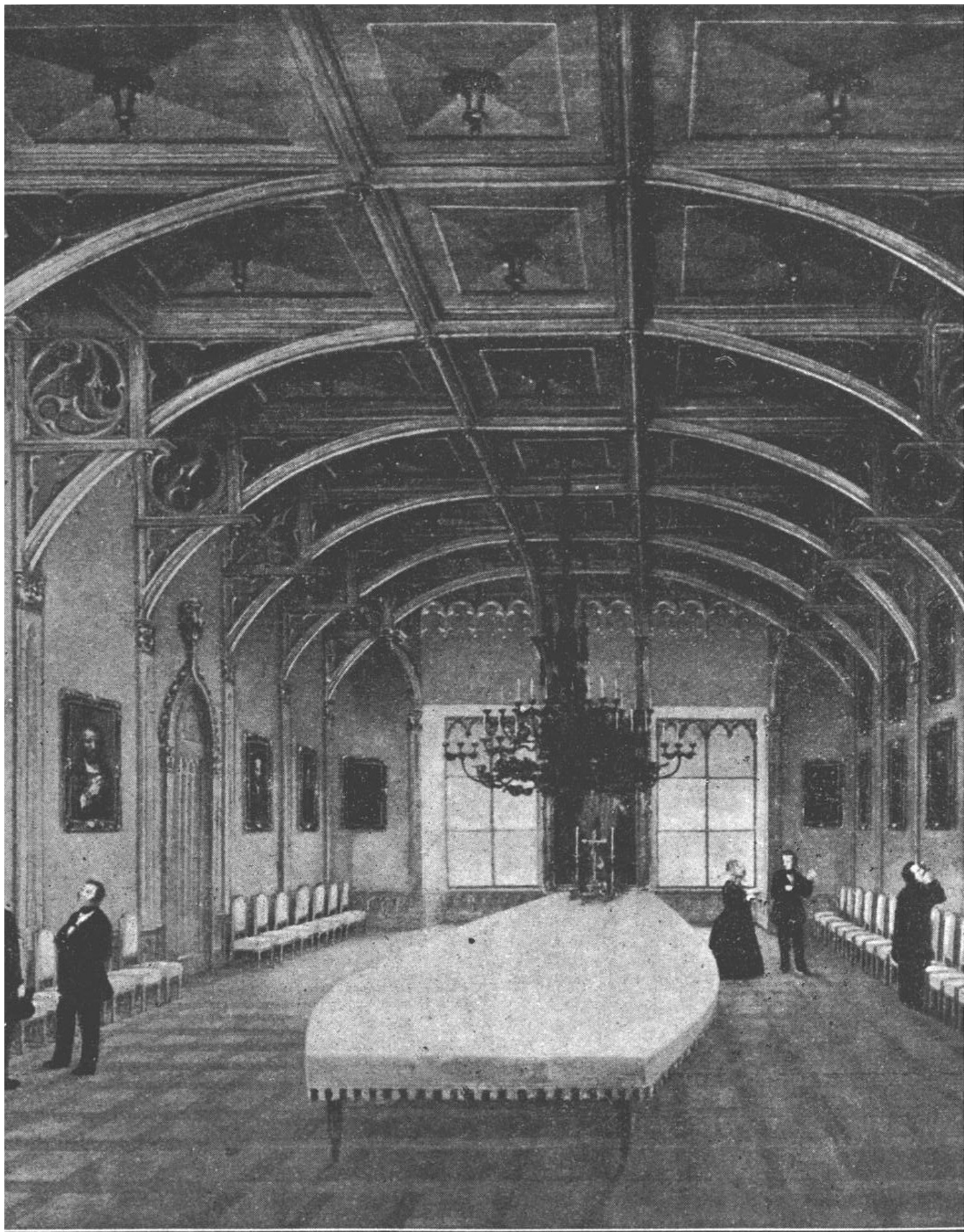
zůstala v režném zdivu s vyspárováním a že nahrazena novou krytina i šalování střechy věže i kaple a provedeny jiné práce na stříšce a vížce orloje r. 1908. Také velká zasedací síň byla upravena podle návrhu arch. J. Chochola a po postavení ústředního topení i elektrického větrání r. 1908 byla r. 1910 uvedena v nový stav a opatřena novým nábytkem. V čele síně byla zasazena pamětní deska připomínající, že se nákladné opravení sálu stalo se za starosty Dra K. Groše, a za něhož podle návrhu Kotěrova provedeno i nové zařízení úřadovny starostovy, působící zvláštním dojmem. Roku příštího byla vykonána úprava logie pod balkonem radnice odstraněním nízkých stupňů i mříže, která uzavírala přístup na ních, jistě zbytečně, a opraveny kamenné části logie, a také se přikročilo k opravě orloje. Náhle vzniklá válka světová zastavila i tyto menší práce a adaptace, avšak i v prostředí její zuřivosti ukázala se nutnost obnoviti obě průčelí radniční r. 1916. Stalo se to s plným smyslem pro zachování starého rázu a povznesení dojmu památné budovy, a jestliže na východní straně červený nátěr fačady šťastně vyřešil otázku vzhledem k výrazu stavení i zařazení do okolí, na straně jižní, kde práce objevily stopy starého vzhledu, vynikla plně působivost skupiny domů. Práce měly pokračování v obnově přilehlého domu č. 3 „U minuty“ r. 1919, kde se restaurací (prací J. Čapka) uplatňují zbytky staré sgrafitové výzdoby z počátku 17. století, a ve vnitřní úpravě chodeb a síní (vedením arch. P. Janáka), jež nemálo zlepšila jejich vzhled a ráz. Práce postupují neustále, jsouce zdržovány finančními nesnázemi, ale i když v radnici staroměstské kromě praesidia zastupitelstva spojeného města a praesidia místního zastupitelstva Vnitřní Prahy zbude jen několik úřadů, je jisto, že všechny adaptace nedostačují potřebám. Bude nutno rozřešiti za nových podmínek v duchu doby novou soutěží veliký úkol důkladného rozšíření a přestavění radnice s ohledem na staré její části i na okolí, do něhož se nesmí zasáhnouti nešetrnou rukou.

///

NYNĚJŠÍ STAV RADNICE STAROMĚSTSKÉ A JEJÍ PAMÁTKY.

Dnešní půdorys radnice staroměstské má podobu nepravidelného pětiúhelníku, jehož strana jižní a východní zavírá náměstí Staroměstské, severovýchodní a severozápadní činí meze slepé ulice U radnice stejně jako krátká strana severní, a strana západní stýká se se zadky domů na Malém náměstí. Uvnitř je vestavěn příčný trakt od východu k západu, čímž v budově vznikly dva dvory, jižní, obdélníkový, a severní, menší, pětiúhelníkový. Plocha radnice nekryje se zcela s plochou, kterou zaujímal kdysi shluk starých domů v těchto místech, a jejich sloučení, uskutečněné po přestavbách josefinských prací let 1838—1848 i padesátých 19. století, bylo tak provedeno, že jen těžko možno rozeznati ve zdech a vnitřním rozdělení původní jejich dispoziční. Značně byl změněn i zevněšek domu radního, a jenom jižní fačáda nasvědčuje, z kterých složek se budova v této části ve staletích vyvinula.

Nejstarším zachovaným dílem radnice staroměstské je věž s přílehlou částí, kde je hlavní vchod a obecní světnice nad ním v prvním poschodí. To je starý dům Volflina od Kamene, k němuž asi v 2. polovině století 14. byl připojen dům sousední, kde je radní síň. A ze dvou domů vznikl i dům dále na západ, který odkázala Kačka vdova Mikšova obci staroměstské, jako dům další (č. 2.), kdysi U kohouta zvaný, neměl najednou toho rozsahu, v kterém byl s radním domem sloučen. Zevně na těchto čtyřech staveních, na první pohled znatelných, kromě věže, není zřetelnějších stop 14. století, ale není třeba pochybovati, že jejich zdi a základy aspoň z části z toho věku

Plán návrh na vnitřní výzdobu konferenčního sálu v jižní straně radnice
(Podle malby na dřevě.)

pocházejí, nezjistilo-li by se zdivo ještě starší. Ale v okrase celku, pokud zbyla, jeví se práce kolika set let.

První část u věže má ráz stavení dvoupatrového, vždy o čtyřech osách okenních, v západním kraji trojpatrového, neboť tam mezi přízemkem a prvním poschodím je meziposchodí s dvojitým sdruženým oknem. V přízemí na levo podle vchodu je velké gotické okno vestibulu a vedle něho dvojí okno bytu vrátného novějšího původu. Nejkrásnější ozdobou této části radnice je gotický portál hlavního vchodu a gotické vysoké okno sousední, okrášlené znakem Starého města pražského i erbem království, jež pocházejí z téže doby. Jsou dílem poslední čtvrti století 15., času panování krále Vladislava, jak zřetelně svědčí iniciálka W, ozdobená českou korunou, která je vytesána na okně nad obojím znakem. Portál vchodu je částečně z červeného mramoru a je zdoben listnatým ornamentem, propracovaným jemně v žlábkovnicích, v němž se proplétají zvířata a lidské nestvůry; vrch oblouku okrašlují krabové listy se suky a z obou konců oblouku vystupují kamenné pyramidy, které zakončuje křížová růžice, jako také na středu oblouku stojí fiála bohatě rozvinutá. Podobně gotické okno má kamenné žlábkované ostění a nad vodorovným nadpražím je hojná listnatá výzdoba. Vchod je zavírán dřevěnými dvoukřídlovými vraty, jež nesou letopočet 1652 a mají ve výplních i světlíku ploše řezané fantastické lví masky a kolem výplní meandrový ornament. Sdružené okno zamřížované v meziposchodí je renaissanční a pochází z 2. poloviny 16. století. Při něm jsou tři starší erby, v levo staroměstský, nad oknem říše římské a v pravo lev český, všechny opatřené nahoře malou gotickou římsou; jsou snad pozůstatky staré výzdoby doby krále Václava IV.

Stavení toto bylo původně podle všeho o jednom poschodí a druhé patro bylo přidáno při přestavbě v 2. polovině 15. století. Římsa pod střechou je kamenná, asi z počátku 16. století, neboť má znaky gotiky i renaissance; dva zděné vikýře nad ní a gallerie jsou prací prof. B. Gruebera z let 1852—54, kdy byla upravena také okna obou poschodí.

V levo položená část budovy, která byla nejspíše v 2. polovině 14. věku k původní radnici získána, má dvě patra a mezi nimi dvě komory meziposchodové s malými gotickými okénky. Druhé poschodí má čtyři gotická vysoká okna s kamenným ostěním a profilováním z 2. části 15. století, první trojdílné bohatě zdobené okno, které je výsledkem tří dob. V přízemí jsou dvojí vrata, z nichž jedna jsou slepá, a po každé straně jejich po okně z novější doby. Tato partie radnice byla přestavěna v druhé polovici 15. století a tehdy měla schodiště jdoucí z náměstí k otevřené galerii v prvním poschodí, jejíž klenba byla opatřena pasy z červených profilo-

vaných cihel. Tato galerie byla uzavřena brzy po r. 1520 po zřícení starého schodiště vedoucího k ní z náměstí a tehdy bylo sděláno krásné okno renaissanční s pyšným nápisem „Praga caput regni“. Původně bylo toto okno jednodílné a dva menší díly postranní byly přidány r. 1731, při čemž okno bylo posunuto do středu vnitřního oblouku a opatřeno pěknou barokní mříží i štukovou výzdobou barokně-gotickou. Sdružené okno má renaissanční kanelované pilastry, jež stojí na římsě, zdobené ornamentem točeného meandru, a dva vnitřní nesou břevnoví s okrasou perlovce a v žlábkovnici listů s vaječným; nad břevnovím je v kamenu tesaný nápis, nad vlysem v římsě zase vaječník s perlovcem a v římsě, jež okno půlkruhem zakončuje, jeví se trojí listnaté ornamenty, a kolem vnitřního dílu okna táhne se jako chambrana z kamene tesaný meandrový ornament růžicový. Nad krajními pilastry jsou z malty provedeny gotické baldachýnky, vybíhající ve fialy, a nad postranními díly okenními lze viděti štukové ozdoby a mimo to ve středu archivoly zvedá se kamenná růžice, nejspíš také z r. 1731, kdežto uvnitř je starý původní, z kamene tesaný erb staroměstský v plné heraldické výzdobě.

Dvojí vrata byla zřízena na místě malých jedněch vrat pro dosažení symetrie pro posunutí renaissančního okna při úpravě r. 1852—1854. Nad druhým poschodím, ukončeným nahoře nízkou kamennou římsou goticky žlábkovanou, táhne se v jejím vlysu řada 19 kamenných znaků polychromovaných. Střední z nich, stojící kolmo, je erb Starého města pražského a ostatní po 9 z každé strany k němu nakloněné náleží nejspíše 18 pánům radním, kteří byli v úřadě za přestavby této části v 2. polovině 15. věku. Ale přesněji určití tyto znaky, které byly r. 1784 zakryty omítkou a r. 1852—54 objeveny a opraveny péčí J. E. Vocela, dosud se nepodařilo pro nevyvinutost českého studia heraldiky. Vysoký vikýř nad římsou, který je pro ozdobu sedlové střechy, byl vystavěn od B. Gruebera. Po stranách trojdílného okna je po prázdném štítu erbovním, zhotoveném při této restauraci patrně po vyplnění prázdných ploch.

Díl třetí jižního průčelí, který ještě dnes nasvědčuje složení ze dvou domů, měl dříve dvě střechy valbové, ještě zřetelněji to dokazující, až do přestavby r. 1879, kdy nabyl podoby dosud zachované, při čemž na dveřích v přízemí jeví se stopy oprav Grueberových, tehdy v patrech změněných. Přeměna ta souvisela se zřízením zasedací síně sboru obecních starších a provedl ji arch. Ant. Baum, spojuje prvky gotické s renaissančními. Dům má dvě poschodí, první o čtyřech oknech, druhé o dvou velikých trojdílných oknech, která jsou prolomena do velkého sálu. Mají každé vodorovnou římsu a pod ní je heslo: DIGNITATIS MEMORES — AD

OPTIMA INTENTI, mezi oběma okny na mramorové desce je letopočet přestavby

AN. DOM. / MDCCC / LXXIX.

Nad římsou vyzdvížena je pod nízkou střechou galerie se dvěma renaissančními štíty o slepých oknech, které zakončují archivoly. V nich je úl a sůva v ornamentu plasticky provedené, symbol píce a prozíravosti, jak nasvědčují nápisy na štítech: DILIGENTIA — PRVDENTIA. Na galerii jsou zasazeny erb český pod korunou královskou a znaky čtyř měst pražských. Tento dům, který má tři opěrné pilíře, dva staré renaissanční a třetí, krajní v pravo, z nové doby, náležel v 2. polovině stol. 14. Kříži kramáři, a dostav se r. 1434 v držení Mikše kožešníka odkazem, byl vdovou jeho Kačkou, vyhořelý, darován poslední vůlí obci staroměstské r. 1458.

Čtvrtý díl domu radního o dvou poschodích, sousedící už s domem „U minuty“, má starý renaissanční vzhled, upravený při přestavbě přilehlé části radniční v době Grueberové. Je to bývalý dům „U velikého kohouta“ (č. 2), který byl k radnici staroměstské přikoupen až r. 1838. Jméno měl odtud, že na jeho štítě byl vymalován veliký kohout, a v 16. století nazýval se také Penížkovský, protože v l. 1503—1522 byl jeho vlastníkem Jan Penízek, kramář.

Věž radnice staroměstské byla vystavěna dosti záhy po jejím založení, neboť se o ní děje zmínka už r. 1364. Je 69½ m vysoká a má čtyři poschodí. Dole při ní stojí na straně jižní úzký přístavek orloje mezi bývalými gotickými opěrnými pilíři, který je zakončen vížkou sahající až nad okno druhého patra, a na straně východní je rozšířena výstupkem o jednom poschodí, který je ztužen dvěma opěrnými pilíři a má dvě malá okénka v přízemí. Tento výstupek v I. poschodí chová presbytář kaple, která má ve věži loď, a vybíhá v arkýř, jenž náleží k nejkrásnějším památkám naší gotiky 2. poloviny 14. století. Arkýř vyrůstá z mocné leseny s profilovanou obrubou, která je zakončena listnatou ozdobou; nad ní je vyvinut z osmiúhelníka pětistran, v němž vystupují konsoly a na nich se zvedají úzké strany krásně řešeného arkýře, zakončeného vysokou štíhlou střechou, ozdobenou na hrotu křížkem. Každá strana arkýře má po úzkém vysokém okně, děleném kolmým prutem ve dvě pole, které uzavírá nahoře gotický oblouk a ozdobná kružba. Podobná okna jsou prolomena po každé straně arkýře na východní straně přístavku a jedno i na jeho úzké straně jižní. Na rozdíl od těchto oken okna arkýře mají nad kružbou vimperky, vykrášené na obloucích krabovitými listy a na vrchu fiálou.

Přístavek kaple i arkýř je bohatě plasticky vyzdoben. Zvláště dole na rozích arkýře, po straně oken presbytáře

kaple a na jihových. rohu kaple ve stejné výši z římsy pod okny vystupují kamenné fantastické masky lidské, z nichž vybíhají krátké a tenké sloupky s listnatými hlavicemi; na nich stojí kamenné sošky a mají nad sebou kamenné baldachýny ukončené fiálami. Ze všech jen opuková soška P. Marie s Ježíškem na rohu kaple je originál ze 14. století, ostatní byly tam postaveny až při opravě r. 1882. Představují patrony země české sv. Václava, Ludmilu, Vojtěcha, Víta, Prokopa, Zikmunda, Ivana, a byly pořízeny podle modelů sochaře Seelinga, určených původně pro výzdobu Prašné brány. Kamenný vlys pod římsou kolem celého přístavku i arkýře, do něhož jsou prolomena malá okénka, byl zhotoven Josefem Krannerem při přestavbě radnice r. 1846—48. Arkýř i horní část přístavku mají za ozdobu četné kamenné a polychromované znaky, které jsou namnoze těžkým oříškem pro heraldiky, zvláště že asi pro nepatrné stopy staršího zbarvení r. 1882 při opravě jejich barvy byly proměněny. Nad oknem kaple na straně jižní pod římsou je znak staroměstský, na pravo od něho podle všeho klíče kapituly vyšehradské, dále erb orlice moravské, znak lva českého s helmem, klenotem i přikryvadlem a na rohu erb orlice na pohled vratislavské. Za rohem na straně vých. v téže řadě je znak říše římské s helmem korunovaným a klenotem, vedle něho je erb lucemburský, další je zlaté břevno v černém poli kapitoly svatovítské a poslední je zase staroměstský. Vzhledem k tomu, že erb lva českého a orlice říšské jsou přikloněny k nárožnímu znaku orlice, která se dnes zdá býti orlicí vratislavskou, bylo by lze usuzovati, že prvotně to byl erb orlice plamenné svatováclavské, jenž z neporozumění v novější době byl předělán. Tyto erby hodí se do doby Karla IV. nebo Václava IV., jen erby staroměstské, větší ostatních, zdá se, jsou z časů mladších, asi z konce 15. stol. Erby pod okny kaple i arkýře jsou znaky osob soukromých, nejspíše vynikajících měšťanů, kteří se zasloužili o stavbu věže a kaple. Tak dva erby podle sebe pod oknem na jižní straně náleží asi dvěma členům rodu Benešoviců, v Praze ve 14. století mocného, nebo erb v čele pod předním oknem arkýře může býti přiřčen některému členu rodiny od Věže.

Na jižní straně věže orloj ve zvláštním přístavku skládá se z kalendaria, sféry a chodu apoštolů. Po obou stranách těchto částí jdou od země vzhůru kamenné podpěrné pilířky a sloupky, které se mění v baldachýny, konsoly a fiály a nahoře jsou kryty měděným přístřeškem, zdobeným fiálami. Na slupcích stojí dole čtyři sošky a nahoře také čtyři, jsou dřevěné a byly postaveny asi už v 16. století. Obě desky kalendaria i sféry mají kamennou obrubu, krásně propracovanou; dolejší je z větvoví a listí a má v levém rohu listnatý

ornament a v pravém dvě utíkající opice před útočícím orlem, hořejší má ve žlábkovnici tesané krysy, které se probíhají v listoví. Podle hořejší desky v levo jsou malé dvéře a z nich možno po malém kamenném pavlánu, okrášleném bohatě kamennými větvemi s listím a ovocem, a po železné mřížové pavlánce přistoupiti až ke sféře. Nad sférou na kamenné římse je postaveno poprsí anděla mezi okénky apoštolů a nad něj r. 1882 byl přidělán kohout. Na přístavku orloje jsou rovněž erby, zvláště orlice a lva českého a vedle nich některé osob soukromých, asi o stavbu zasloužilých. Přístřešek je zakončen osmibokou vížkou, zřízenou místo staré r. 1882; dřívější měla na hrotu císařského orla. Na užších stranách přístavku jsou zasazeny od r. 1866 hodiny v gotické kruhové obrubě opřené sloupky a vybíhající ve fiály, kteráž pochází nejspíš z opravy Grueberovy.

V přízemí věže jsou dvojí dvéře, k orloji i do vnitřku věžního. Druhé a třetí patro věže je vyznačeno zevně oknem gotickým, prolomeným na straně jižní s kamenným ostěním profilovaným a čtvrté zrušenými okny na třech stranách (kromě severní), do nichž byly vsazeny hodiny při opravě r. 1805. Stavbu tehdy prováděl stavitel Frant. Heger, od něhož posléze pochází návrh galerie nahoře nebo ochozu hlásného se čtyřmi vížkami na rozích i nového krovu sedlové střechy, kryté břidlicí. Heger měl na mysli vzory gotické, avšak detaily gallerie i vikýře na věžní střeše nasvědčují, že jim málo rozuměl.

Na východní a severní i severozápadní straně je radnice staroměstská produkt přestavby r. 1839—1848. Tehdy k původnímu stavení byly přikoupeny domy sousední, a tím se radnice značně zvětšila. Jeví-li se na straně severní a severozápadní stopy nezdařených a včas zastavených návrhů staveb. rady Petra Nobile, hlavní vých. průčelí s balkonem činí pěkný dojem jako promyšlené dílo stav. rady Pavla Sprengera, polepšené a propracované péčí Heřmana Bergmanna z let 1847—48. Budova, kterou stavěli Josef Kranner a Frant. Jedlička, má tři poschodí a v každém i v přízemí po sedmi oknech, která jsou různým způsobem řešena. Façáda i balkon jsou reminiscencí slohu gotického a mají dosti bohatou výzdobu. Balkon stojí na čtyřech pilířích, zdvihajících se až do výše druhého poschodí, a nese v čele v rozích nad oblouky portika šest znaků. V prostředním poli je znak říše rakouské a království českého, v poli levém štít s orlicí a štít s nápisem „Započato v létech 1839“ a v poli pravém štít s nápisem „Dokončeno v létech Svobody 1848“ i štít s erbem rodu habsburského. Na krajních pilířích stojí pod baldachyny kamenné sochy císaře Františka I. a Ferdinanda Dobrotivého, shodné s těmi, které mezi okny třetího patra postaveny jsou na polosloupích pod baldachyny zakončenými fiálami; tyto

představují knížete Svytlahněva II., krále Přemysla II., císaře Karla IV. a Ferdinanda III. Všechn šest soch jest dílem sochaře Maxa, jenž za každou dostal odměnu 600 zl. V prvním poschodí na čtyřech dvojoknech, které jsou s každé strany mimo portikus je zasazeno po znaku; jsou to znaky čtyř bývalých měst pražských, r. 1784 spojených, a podobně nad dvojitými okny druhého patra vloženo bylo v ozdobu pod žlábkovnicí po dvou erbech. Těchto 14 znaků náleží hodnostářům, kteří působili v úřadech v době stavby radniční, a byli tím způsobem poctěni: státní a konferenční ministr hr. z Kolovrat, arcibiskup pražský sv. p. Schrenk, nejv. purkrabí hr. Karel Chotek, velící generál kníže Windischgraetz, hrabě Salm, předseda apell. soudu hr. Ant. Mitrovský, c. k. guber. rada a měst. hejtman hr. Deym, předseda soudu lenního hr. Leopold Thun, velitel posádky a pevnosti pol. maršálek baron Paumgarten, předseda zem. soudu sv. p. Hennem, purkmistr rytíř Müller, místopředseda apel. soudu rytíř Limbek, apelač. rada rytíř Sporschil, bývalý purkmistr městský, zemřelý r. 1838, a dvor. rada Ign. rytíř Kiwisch z Rotterau. Nad římsou provedena byla zdobená gallerie a nízká střecha kryta je břidlicí.

Mohutnosti dodává radnici staroměstské věž, která se vysoko povznáší nad ostatní její části. Bílé opukové její zdivo, zbavené před nedlouhým časem omítky, svědčí o značné novější opravě, ale to nevádí, aby věž radniční nenapovídala staré své historie. Na počátku 15. století mluví se již o zvonech na ní, o velkém, na nějž se zvonilo při slavnostních chvílích, a o malém, který do rady zval konšely, a je zajímavé, že zvon, který dnes ještě je na ní zavěšen a na nějž bije kladivo spouštěné strojem hodinovým, je starší věže samotné, neboť byl slit už r. 1313. Zvon ten je 1½ m vysoký i s uchy a čte se na něm nápis: „Anno domini M^oCCC^oXIII^o facta est hec campana ad honorem sancte et individue Trinitatis et beate Marie Virginis gloriose et sanctorum patronorum huius ecclesie Adalberti, Benedicti, Guntheri per providenciam fratris Bavari, abbatis Brevnoviensis“; ten text nasvědčuje, že zvon byl přenesen na věž radniční z jiného kostela, snad břevnovského, ač není povědomo kdy. Jen to je jisto, že už v ní visel koncem 16. století, neboť Blažej Jičínský v písni o slavných městech pražských z r. 1589 vzpomíná ho už a veršuje: „V té věži zvon starý dosti — jsa obdloužní velikosti — neb jak jest slit vyšlo let — jest dvě stě sedmdesát a šest. — Na ten zvon narychtovaný — hodiny dřív jmenovaný — bijí se dvěma kladivy — patříť na ně oumysl chtivý.“ Co se pak týče hodin, byly na věži už počátkem 15. století a měly sféru (1437) i svůj bicí stroj a při něm zvláštní stroj minutní, jak svědčí Jan Tábořský z Klokotské hory.

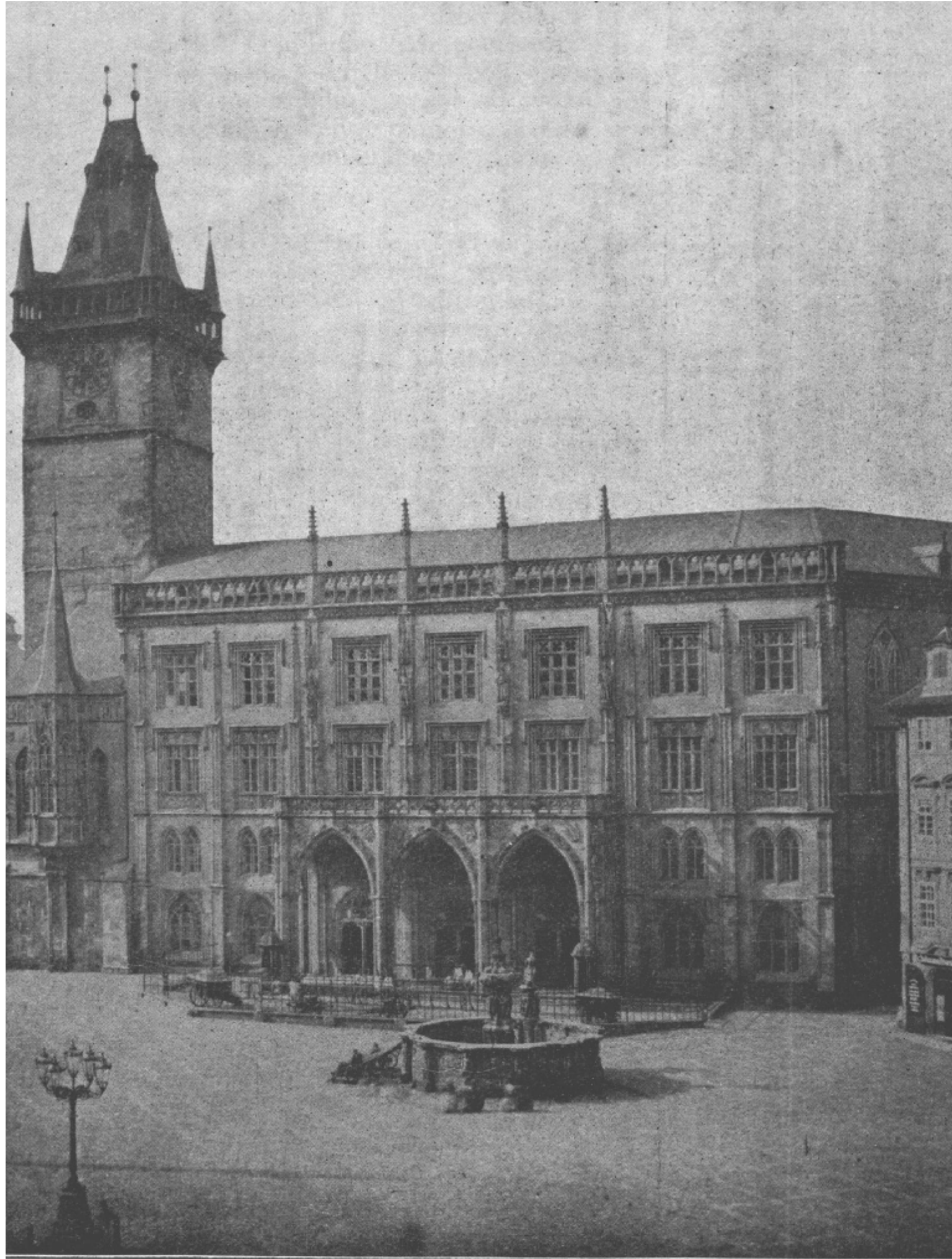
Věž radnice staroměstské častěji musila býti opravována, a jsou zprávy zejména k r. 1430 a 1441, kdy byla blízká zřícení; tehdy musila býti podezděna, a zdá se, že práce byla velmi obtížná. Z pozdější doby mluví se až r. 1606 o opravě kranclí na věži skrze Martina šmejdíře, který požádal za práci 20 kop gr., ale potom zůstávala věž bez valnějších úprav — jen r. 1729 byla obnovena bání — až do r. 1805, kdy se na ní při přestavbě radnice objevily trhliny. Ale tehdejší oprava nedostačila; věži také neposloužilo, že r. 1829 byla kaple zařizena pro archiv a byl otevřen gotický oblouk na slepo zavřený, a když byla přestavována východní část domu radního, utrpěla věž tolik, že se pomýšlelo už na její snesení, jako bylo Krannerem navrhováno r. 1847, aby se arkýř zbořil a podle starého zchátralého nový postavil. Věž byla zkoumána už r. 1841 a shledalo se, že zdivo její trpělo velice ohněm, který ji asi poškodil r. 1399 a 1430, a našly se i jiné příčiny, které způsobily její stav. Přišlo se už tak daleko, že gubernium dalo souhlas k zboření — Kraner chtěl za 50.000 zl. postaviti věž novou — ale že po podezdění oblouku v kapli trhlin nepřibývalo, povolilo gubernium r. 1846 zachování věže, když by zdivo uvnitř věže od základů až po kapli bylo zabezpečeno a zesíleno. Avšak toto zajištění věže stavitelem Dudou nebylo takové, aby po nevelké opravě r. 1871 na makovicích zdivo její západní části nemusilo býti r. 1881 vyměněno od základů do druhého poschodí, zdivo jižní strany až do prvního patra a svrchní část zdi severní nemusila býti podepřena novým silným pasem; vedle jiných prací, při nichž objeveno bylo pod věží sklepení zasypané, kdysi přístupné po schodech ze síně za hlavním vchodem, zdi byly ještě ztuženy železnými kleštěmi, takže od té doby věž stojí pevně a nevzbuzuje obav. Ovšem během dob omítka věže radniční zchátrala, a tak r. 1908 přistoupilo se vedením arch. Vlad. Zákrejse k opravě věže, která záležela v obnově krytiny a šalování střechy věže i střechy nad kaplí, v oplechování vikýřů, v opravě stříšky a věžičky nad orlojem, ve výměně zvětralých kvádrů římsových, ve vyspárování zdiva i výměně části opukových kamenů a pískovcových kvádrů, při čemž bylo rozhodnuto, aby věž zůstala v režném zdivu s vyspárováním. Při této opravě sneseny byly také bání věže a nalezeny v nich památky na opravy z r. 1635, 1805 a 1871, a hodiny věžní, které byly někdy dělány od Ferd. Landespergera (1787) za 1300 zl. a r. 1899 obdržely nový stroj od L. Hainze, byly opatřeny ciferníky z měděného plechu s emailovanými ciframi.

O účelu věže radniční pro město svědčí odedávňý pobyt hlásných na ní, kteří v ní měli i příbytek. Byla to stráž požární i vojenská v čas potřeby, která měla určité předpisy. Roku 1551 přijali na věž s vědomím rady městské úředníci

šestipánští dva trubače, kteří měli nahraditi jednoho hlásného a ve dne měli na věži pobývati, jen když by byly časy nebezpečnější nebo když by jim to bylo nařízeno. Tak služba hlásných, ve dne jednoho, v noci dvou, trvala po celý den a byli povinni na město pilný pozor dávat; a jestliže by kde v Starém, Novém i Menším městě vyšel oheň, hned hlásný musil troubiti a vystrčiti červený praporec na dlouhém bidle v tu stranu, kde by hořelo. V noci znamením byla lucerna se svíčkou hořící a mimo to, co by jeden hlásný troubil, druhý měl seběhnouti k stráži radniční a ta musila ihned zprávu dáti cís. hejtmanu, cís. rychtáři a primasu, aby učinili opatření. V noci hlásní nebo ponocní měli každou hodinu až do svítání po osmkrát ohlašovati a každé ohlášení na všech čtyřech úhlích věže opakovati; při tom měli prozpěvovati: „O bože náš všemohoucí, rač strážce býti svou mocí měst pražských i obcí.“

S hlásným i trubači byly časté potíže, hlavně pro jejich opilství a zanedbávání služby, a proto byly i jejich instrukce obnovovány a s důrazem oznamovány. Z nich se poznává, že vedle troubení i na zvon měli šturmovati, dokud by se plamen viděl, a že cedulku po provaze měli spouštěti stráž radniční, zvláště nebylo-li větru. Také jejich noční volání na znamení, že bdí, bylo časem opravováno, a zdá se, že po bitvě bělohorské bylo změněno ve slova: „Chval každý duch Hospodina i Ježíše, jeho syna, odbila (na př. 10.) hodina.“ Avšak tato písnička zazdála se najednou r. 1656 kacírskou, a dekretem místodržících bylo nařízeno ji upravit, „poněvadž ve starém způsobu toliko o dvou osobách božství doloženo, třetí pak osoba, totiž duch svatý, dokonce vypuštěn jest“, ve verše: „Chval každý duch Otce, Syna, Duchu boha Hospodina, již bila desátá hodina.“ Hlásní byli na věži radnice staroměstské nezměněně až do nové doby a teprve r. 1886 rada městská, když zatím zavedena dokonalejší opatření požární a hasičská, usnesla se, aby služba hlásných byla vůbec zrušena.

Rada staroměstská za slavnostních chvílí postarala se o to, jako se dodnes děje, aby s věže radnice hudebníci troubili na počest nebo oslavu. Za starých časů je o nich zpráva z r. 1517 při návštěvě posla krále Zikmunda polského vojvody Mikulaje; v době Rudolfa císaře, kdy v Praze byl ruch a proudil život pro pobyt dvora a četných osob urozených i cizích, byli takoví muzikanti stálí a měli povinnost každodenní. Tehdy r. 1585 byl vydán řád pozounerům na věži radniční, kteří měli staršího v čele, a z něho se poznává, že jejich služba záležela v tom, aby v letní čas od vzkříšení Páně do svátku sv. Michala archanděla každou neděli a svátek výroční troubili v radnici pobožné mutety a vedle toho každého dne všedního kromě pátku a soboty troubili na věži dvakráte, ráno v hodinu

Tab. X. Východní strana radnice staroměstské po přestavbě v r. 1838 – 48.

14. a potom v hodinu 22. V zimní dobu ode dne sv. Michala až do Veliké noci v neděli a ve svátek měli službu jako v létě, ale ve všední dny troubili jen v poledne „ku poctivosti JMti císařské, pana purkmistra a pánů radních i všech obyvatelů města“. Za práci měl každý z pozounerů 12 gr. č. týdně, jež jim byly placeny z úřadu šestipánského, potom z úřadu solního, avšak směli si přivydělati troubením a pískáním při poctivých sňatcích ve městě.

*

Dovnitř radnice staroměstské možno vejíti čtverým vchodem — jsou vrata na straně jižní, severní, severozápadní a na straně západní je přístup domem „U Minuty“ — ale volný a obvyklý jest vchod jen hlavním vchodem při samé věži v jižním průčelí; jenže některé přízemní místnosti radniční (v domě čp. 1. i 2.), jejichž gotická klenba z 15. století nasvědčuje, že byly upraveny z někdejšího loubí, jsou přístupny i z ulice. Hlavními vraty vstupuje se do vestibulu s gotickou klenbou a s gotickým portálem zazděného vchodu do věže, který byl r. 1906 rozšířen a je osvětlován velkým oknem gotickým. Má dosud v podstatě kromě některých přídavek pozdějších vzhled, daný mu při úpravě r. 1854, kdy byl zřízen zvláště tudorský oblouk a provedena i dlažba letopočtem opatřená. Krásné ozdoby dostalo se vestibulu malbami Mikuláše Alše, které podle jeho návrhů, objednaných k podnětu Jednoty výtvarných umělců, provedl r. 1909 Karel Špillar. Představují jednak „Věštbu kněžny Libuše“, jednak „Hold Slovanstva Praze“, a mimo to na tudorském oblouku namalován je znak český a pak města Prahy a na klenbě erby měst pražských; stranou dveří vymalován sv. Václav a erb krále Jiřího. V levo od vestibulu položen je byt vrátného, který má také některé místnosti se starými klenbami. Proti němu asi 3 m vysoko do zdi věže zasazen byl r. 1890 na návrh arch. Ant. Wiehla na památku starý konsol z pavláčky orloje, avšak při úpravě vestibulu r. 1909 byl vyňat a uložen v lapidariu městského musea.

V levém rohu vestibulu vede schodiště do poschodí z roku 1854. V prvním patře v pravo je vstup jednak k malé mezi-poschodové místnosti, mající do jižního průčelí v pravo renaissančního okna malé okénko — bývalo to asi vězení — jednak k prostrannému pokoji, do něhož je právě trojdílné velké okno prolomeno. Síň tato, vzniklá zrušením někdejší otevřené galerie po r. 1520, má klenbu podepřenou dvěma pasy z červených profilovaných cihel a bude obnovena, aby se v ní mohla uspořádati výstava památek radnice staroměstské. V této síni bývala kancelář dolejší, později od r. 1784 úřad knih městských a od r. 1851—1860 archiv městský; z ní po schodech sestupuje se do malé místnosti s dvojitým renais-

sačním oknem. Místnosti východního traktu radnice, v němž jsou nyní hlavně úřadovny praesidia vnitřní Prahy, různými uměleckými předměty, hlavně obrazy vyzdobené, nemají, co by vzbuzovalo zvláštní pozornost, poněvadž v té části byla radnice zcela přestavěna před polovinou 19. stol. Ale v jižním traktu z hlavního schodiště po menších schodech ozdobených renaissančními mřížemi z pražských domů — dány sem byly roku 1919 — možno vystoupiti do druhého poschodí, rovnou do staré síně obecní.

V druhém poschodí jižního dílu radnice staroměstské jsou položeny nejvzácnější a nejkrásnější její síně. Hned v pravo při schodišti, rovněž zdobeném starodávným mřížovím, lze se k nim dostatí vchodem, který zdobí renaissanční portál z červeného hlazeného mramoru, který je dílem snad nizozemského mistra někdy z let 70tých 16. století, ač-li nebyl zřízen rukou pražského kameníka kolem roku 1590. Nese nový nápis „Senatus“, nasvědčující, že tudy se jde do staré síně radní, a svrchu má okrasu znaku staroměstského v plné heraldické výzdobě, jak byl v platnosti v l. 1477—1648, a pod ním poprsí krále s korunou na hlavě a žezlem i říšským jablkem v rukách, kterýž je znám v té podobě z menší pečeti staroměstské nebo-li sekretu; po stranách erbu městského jsou postaveny sochy Spravedlnosti a Práva. Tento portál nebyl původně částí výzdoby radnice, nýbrž byl zhotoven pro dům úřadu mostu pražského (čp. 193-I. na nynějším nám. Křižovnickém u mostu Karlova), který obec pražská prodala r. 1841, potřebujíc peněz na stavbu radnice, a do domu radního přenesen při úpravách Schöblových r. 1855. Tehdy do něho byly zasazeny dvěře s letopočtem 1619, které pocházely z malostranské radnice; jsou vykládány velmi dovedně a jsou s portálem pozoruhodným uměleckým celkem.

Hned za vchodem je položena předsíň sousedící s velkou *síní sboru obecních starších*. Tato síň je nedávného původu, byla zřízena z bývalých místností praesidiálních podle plánů arch. Antonína Bauma r. 1879, když si naléhavá potřeba příhodného sálu, v němž by i obecnostvo mohlo býti přítomno jednání, vynutila po dlouhých svízelných odhodlání k podniku. Ale síň ta se neuchovala v podobě, která jí byla dána v počátcích, nýbrž byla moderně upravena r. 1910 podle návrhu arch. Josefa Chochola. Ale při té úpravě přece aspoň částečně zdědila výzdobu starší, především dva velké obrazy malíře Václava Brožíka, které představují vrcholné scény z českých dějin. Obraz „Odsouzení M. Jana Husi od sněmu církevního v Kostnici 6. července 1415“ zakoupen byl od C. Sedelmeyera v Paříži za 30.000 zl., které se sešly z dobrovolných příspěvků. Podnět k tomu dalo provolání „Sboru pro zakoupení národu našemu Husa Brožíkova“ ze 24. pro-

since 1883, jež koncipoval Dr. Fr. L. Rieger. Vedle něho byli ve sboru Dr. Tomáš Černý, O. Zeithammer, Em. Skramlík, J. Schick, K. Neureutter, Vališ, Turnovský, A. Wiehl, Ferd. Tallowitz, Ot. Pinkas, J. Otto, J. Sládek, Dr. Podlipný, M. Pokorný, Nesvatba, Weitenweber, Alois Wiesner, G. Žižka, Dr. J. Vlček, J. Durdík, F. A. Šubert, J. Novák, T. Brožík, Dr. Strobach, Fr. Ženíšek, Dr. M. Tyrš. Obráz druhý, „Volba krále Jiřího z Poděbrad na radnici staroměstské 2. března 1458“, získala soukromá společnost, která se seskupila r. 1893 vypsáním podílů po 20 zl. Provolání, které bylo vydáno v listopadu t. r., podepsali prof. Albert, Boh. Bondy, T. Černý, Elhenický, Engel, Č. Gregor, J. Herold, J. Hlávka, R. Jelínková-Doubková, J. Mařák, K. Mattuš, J. Möcker, J. V. Myslbek, Peták, Randa, Fr. L. Rieger, Stibral, Thomayer, Tonder, Topinka a J. Vrchlický. Když byl obraz koupen, byl nabídnut r. 1898 radě města Prahy, která jej k prvnímu obrazu převzala do opatrování jako majetek českého národa na tak dlouho, pokud by nemohl býti umístěn v národní galerii obrazů dějin českých.

Obojí dílo Brožíkovo je dnes takořka nerozlučně spojeno s radnicí staroměstskou, a svým obsahem je stále působivou složkou jejích památností. Ale obrazy Brožíkovy vzbuzují zájem nejen tím, že Brožík jimi živě předvedl veliké události dějinné — na obraze Husově je zachycena ta scéna, kdy biskup Konkordienský čte rozsudek za napjaté pozornosti všeho sboru, v jehož čele sedí na trůně věrolomný císař Zikmund a v němž v pozadí za Husem stojí zachmuřeně čeští páni z jeho průvodu; na obraze volby Jiříkovy viděti je okamžik, kdy Zdeněk ze Šternberka padl první na kolena před novým králem a zvolal: „Živ buď, Jiří, král a pán náš milostivý“, za radostného vzruchu a jásotu sněmu — nýbrž i tou okolností, že umělec zvěčnil na nich tváře některých svých vynikajících součastníků, kteří měli důležité úkoly v našem životě národním. Tak postava Husova připomíná prý podobu zemřelého poslance Engla, na obraze volby krále Jiřího lze poznati v osobě Soběslava z Miletínka a z Pardubic v červeném rouchu výraznou hlavu Dr. Fr. L. Riegra, jež postavil Brožík do středu obrazu jako představitele zápasu za obnovení českého státu, toužícího po korunování krále českého, sedící Lev z Rožmitálu připomíná vlastní podobu Brožíkovu, šedovlasý a šedovousý Jaroslav Plichta z Žerotína V. V. Tomka, v pozadí za křeslem stojící Beneš z Mokrovous má tvář Dr. K. Mattuše, a ještě v jiných postavách vidí se připomínka podoby Aloise Olivy, Jana Kollara, Fügnera, hr. Harracha, J. Otty, ač sotva lze říci, zda právem.

Do zasedací síně sboru obecních starších již ve staré její podobě postavena byla na čestné místo vása sevreská, dar

města Paříže městu Praze z r. 1901. Je to symbol přátelských vztahů mezi obojím městem i obojím národem českým a francouzským, jež byly častokráte utvrzeny a byly zpečetěny krví společně prolitou ve válce světové. Byla přivezena delegací pařížskou, kterou vedl president municipální rady Dausset, u příležitosti sletu všesokolského, a majíc výšku 1 m 30 cm, je z porcelánu modře zbarveného, zdobeného fialovými květy, emailovými ornamenty a místy zlatými kroužky. Je to výrobek státních francouzských porceláren v městě Sèvresu, jejichž díla umělecká nemají nikdy kopií. Váza byla odevzdána městu Praze dne 1. července 1901 slavnostním způsobem a řeči při tom pronesené byly výrazem vzájemných citů, které vyvrcholily, když člen deputace pařížské, básník Adrien Mithonard přečetl svou báseň, věnovanou „Čechii“, znějící v překladu:

Vy, kdož Marseillaisou vřele v každé chvíli
nás zdravíte, že srdce láskou přetékají
k lidu, jemuž osudy jenom zápas tkají —
bratří, přijměte dar, jenž Vám budiž milý.
Žár Francie rudý pro všechnu příští dobu
spjal tvrdostí v kámen té země kaolín,
jenž sněžné květy své, blankyt i vlídný stín
Vám nabízí v částce té země za ozdobu!
Vásou lásky budiž, vzpomínkou i Vaší,
v té zemi Husově ať stíny temné plaší,
v zemi, jež sbratřena k nám vroucí láskou hoří.
A kdyby neblahý den měl kdys nadejít —
ať podle přísahy zří naše země jít!
Ty váso, zůstaň nám po věky skalou v moři!

Váza sèvreská stojí na podstavci ze sliveneckého mramoru, který nese letopočet darování a bronzové znaky města Paříže i Prahy s ratolestmi jmelí a lípy i pamětními nápisy; byl zřízen podle návrhu prof. Ant. Balšánka.

V této síni chovány jsou ještě některé jiné památky. Jsou to dary české obce sokolské, přinášené obci pražské u příležitosti sletů všesokolských na znamení úcty, kterou má Sokolstvo ke své kolébce i živné půdě svého velikolepého vzrůstu, standarta se znakem městským a sokolem nad ním z r. 1895 i Suchardova plaketa z r. 1912, návrh odznaku sokolského na mramorovém podkladě, vzpomínky na III. a VI. slet všesokolský; je to bronzová socha Diany od Georgesa Bareaua, dar francouzských gymnastů z r. 1912; je to obraz O. Nejedlého, představující cvičení dorostu sokolského při slavnostech všesokolských v Praze r. 1920, a je to mramorová deska se zasazenými bronzovými odlitky medaile, udělované za statečnost českosl. důstojníkům i mužstvu bojujícímu v Itálii, která

byla věnována městu Praze delegací italskou, vedenou kníž. Scalem jako předsedou italskočeské ligy v Římě 23. dubna 1921.

Účinnost zasedací síně sboru obecních starších na mysli návštěvníků je stupňována významem, který jí náleží v novějších našich dějinách. Slyšela hlas Dr. Fr. L. Riegra, V. V. Tomka, Tomáše Černého, Jindřicha Šolce, Jana Podlipného, viděla řadu rázovitých a zasloužilých mužů, mezi nimi Vojtu Náprstka, Aloise Olivu, Klimenta Borového, Mikuláše Karlacha, Dra Jakuba Škardu, Dra Šalamouna Freunda, Čeňka Gregora, Dra Vladimíra Srba, Gustava Adámka, Frant. Ekerta, Dra E. Kaufmanna, Karla Petra Kheila, Dra Jana Krejčího, Jana Ottu, Josefa Sokola, Dra Julia Grégra, Ferd. Valíše, Ant. Wiehla, Ant. Ot. Zeithammra a j. V ní činěna byla důležitá rozhodnutí pro rozvoj a rozkvět města, v ní pracováno pro jeho vzrůst i velikost. Význam Prahy a radnice staroměstské do ní sváděl politiky i vědce a osvětové pracovníky, aby mysli o svých plánech a úkolech, v ní měly vznik rozmanité instituce i podniky národní a kulturní. V ní konány byly slavnosti ve dnech sletů všesokolských i cizích návštěv, a jako odtud sbor obecních starších častokrát si troufal mluvit k vládě rakouské i k národu, tak v této síni vzkličilo mnohé sítě, které bylo ku prospěchu dobrého jména i známosti Prahy a naší vlasti. Bylo by možno vzpomínati mnohých krásných manifestací, které byly ozvukem tužeb a snah našeho národa a jež se neminuly účinkem mravním, jestliže nepřízeň doby znemožnila jejich uskutečnění. Ovšem ozývala-li se v této síni slova nadšené pravdy, mužnosti a otevřenosti, i v ní stalo se mnoho ve válce světové, co bylo její potupou a radnici staroměstské ujmou. Ale krásné chvíle popřevratové dovedly i toto místo očistiti a vzpomínky nepříjemné nahrazeny byly vzpomínkami jasnějšími a dobrou nadějí dávajícími. A síň tato nebude ani nyní zastíněna místy jinými, neboť se stala shromaždištěm zastupitelstva spojené Prahy a již tím ji čekají chvíle vážné a veliké.

Síň sboru obecních starších, ač její vznik není dávný, připojuje se důstojně ke starým, historickým místnostem radnice staroměstské. Z nich *stará síň radní* leží hned vedle a je spojena se sálem velkým dveřmi, zřízenými r. 1910, jako jiné dveře vedou do jeho předsíně. Ráz této síně je starobylý, ač v novější době byly v ní provedeny četné úpravy. Působí k tomu zejména kasetový strop, nesený třemi dřevěnými trámy krásně goticky řezanými, jako dřevěné pažení, kterým dokola jsou pokryty stěny, rovněž bohatě profilované. Jsou to práce doby, kdy vznikla tato síň na místě starší radní světnice, položené kdysi na východní straně radnice, totiž druhé poloviny 15. století, nejspíše času panování krále Jiřího. Tomu nasvěd-

čují dva gotické lomené portálky s dveřmi, které vedou jednak do předsíně síně sboru obecních starších, jednak do přilehlé světnice obecní, a to nejen slohem — kování jejich je ze 16. století — nýbrž i tím, že jsou zdobeny erbem městským v té podobě, jak byl v platnosti v době nejstarší do r. 1477. Když v tom roce za Vladislava Jagelovce bylo Staré město pražské obdarováno Fridrichem III. rozmnožením erbu o zlaté bráně ve zdi městské se třemi věžemi v červeném poli přidáním helmu s fafrnochy a nad ním koruny císařské se dvěma strážci, českými lvy, byl tento znak dovedně řezaný zavěšen za ozdobu a chloubu do této síně nad vchod do světnice obecní. Ale jinak z původní okrasy síně zachovalo se už málo, jen soška Spasitele (Ecce homo) na konsoli v podobě poprsí kučeravého anděla; je to vzácná památka českého umění řezbářského 15. století. Měla připomínati konšelům, zasedajícím v světnici radní na soud ve věcech měšťanů a obyvatelů spravedlnost v jeho konání, jak patrně z nápisu na bílé stužce, kterou má anděl v ruce: „Juste iudicate, filii hominis — Sudte spravedlivě, synové člověka“ i ze starého textu nad soškou: „Deus iudex iustus, fortis et pociens, misericors et miserator longanimis et multum misericors, quia misericordia superexaltat iudicium“. (Žalm 102. a List sv. Jakuba apošt. kap. 2.) — Sošky takové bývaly obvyklou výzdobou světnic radních našich radnic, a známa je na př. podobná soška z radnice Nového města pražského (nyní v muzeu města Prahy), a dosud stojí v zasedací síni radní ve Vlašském dvoře v Kutné Hoře z r. 1511.

Ale věky pozdější postaraly se o náhradu toho, oč radní síň připravily. Malba stropu je z druhé poloviny 16. století — byla obnovena P. Maixnerem r. 1884 — pozlacené řetězy, jimiž jsou trámy stropní podchyceny pro zabezpečení stropu, byly sem dány r. 1638, a je zapsána pamět, že dříve uzavíraly ulice — na půdě jsou zavěšeny na silné háky připevněné k trámu, který je položen napříč stropu — a brzy po r. 1649 byl přidán nad vchod nyní do předsíně zasedacího sálu sboru nový erb městský v podobě nabyté polepšením od císaře Ferdinanda III. v odměnu za uhájení Prahy proti Švédům; tehdy do brány vložena byla ruka s mečem a nad korunu císařskou byl vstaven orel říše německé s iniciálkou F. III., na štít byly posazeny nové dva korunované helmy, nesoucí po 6 praporcích, představujících počet setnin, v nichž měšťané bojovali proti Švédům, a při tom někdy strážcové koruny byli proměněni ve strážce štítu. Tento erb staroměstský stal se r. 1784 erbem spojené Prahy a zůstal jím, až se ho převrat 28. října 1918 také dotkl a dal podnět k úvahám o sestavení nového znaku Velké Prahy.

Vzácným okrášlením síně jsou dřevěné sošky, jež, stojíce na konsolách v podobě andělíčků, přiřadí se k starší sošce Spasitelově. Z nich soška Madonny je ze 16. stol., sošky sv. Václava a Lidmily ze 17. a sv. Jana Křtitele z první poloviny 18. století. Drobné znaky na dřevě malované, které dokola jsou na stěnách zavěšeny v počtu 58, jsou erby cechů městských a osob z měšťanstva. Některé jsou staré, původní, snad již z konce 15. a 16. století, avšak řada jich byla připojena r. 1885, aby bylo lze stejnoměrně erby rozvěsiti, a po návrhu archiváře J. Emlera, architekta Ant. Bauma a konserv. F. X. Beneše byly voleny jednak znaky osob veřejně činných v druhé polovině 16. století a počátkem 17. století, jednak znaky malované podle vzoru erbů na jižním průčelí nad radní síní. Tím se však stalo, že není možno pověděti u všech znaků s naprostou určitostí, komu náleží, zvláště že některé značně musily býti přemalovány, a třeba se spokojiti, že aspoň většina z nich je na jisto postavena. Počíná-li se od strany západní, nad dveřmi do síně sboru obecních starších visí vedle sebe dokola: erb kolářů, bednářů, nepovědomý erb poprsí jinocha v zeleném poli, který je i zevně na fašádě, erb šmejdířů, bílý květ lilie na modré půdě snad koželuhů, erb ševců, kupců, zlatotepců, pak 6 erbů neznámých, jež jsou v řadě zevně pod římsou, štít hermelinem potažený kožešníků, erb černé orlice v levo hledící na zlatém poli, erb kožešníků, tři nejisté erby ze řady na průčelí, erb šenkýřů, krejčí, pekařů, hrnčířů, kupců, rybářů, sladovníků, malířů, řezníků, ručnickářů, sedlářů, perníkářů, erb nerozluštěný stříbrného lva ve skoku na červené půdě a zeleného věnce ve stříbrném poli, erb tří trubek zlatých napříč položených s červeným křížem v levém rohu na zelené půdě, povědomý z řady zevně na budově, a erb dvou zlatých klasů a zlaté trdlice na bílém poli, erb mydlářů, truhlářů, zámečníků, zlatníků a platněřů; ve výklencích u oken zavěšeny jsou erb Pavla Žipanského z Dražic, Václava Krocína z Drahobejle, Pavla Kapra z Kaprštejna, Jiřího Heidelia z Rasenštejna, Daniele Adama z Veleslavína, Jana Kirchmayera z Rejchvic, Pavla Kristiana z Koldína, Jiřího Melantricha z Aventýna, Nikodema z Paumberka, snad Šuda ze Semanína, Jana Kropáče z Krymlova, Jana Táborského z Klokotské hory, Vojtěcha Hada z Proseče, arcibiskupa Jana Rokycany, pánů z Pernštejna a Kosořského z Kosoře. Na stěně mezi okny umístěny jsou pod znaky dva bronzové medailony, jednak dar České obce sokolské z r. 1897, jednak uznání Národní Jednoty pošumavské za přízeň městem Prahou jejím snahám prokazovanou.

Jinak v světnici radní zajímají velká barokní kamna se znakem staroměstským a letopočtem 1736, zdobená svrchu pozlacenou mříží, ze dvou částí složenou, starší a mladší, a

jako vzácné památky chovány jsou v ní dva praporce, pod nimiž měšťanstvo bojovalo na obranu města, snad již r. 1648 při obležení Prahy od Švédů, a dvoje barokní hodiny, práce pražských mistrů hodinářských, které jsou částí starého inventáře radničního; z nich jedny zhotovil Mikuláš Mitterer (kolem r. 1760).

V čele síně radní, jejíž podlaha je kryta hlazenými plotnami kamennými, r. 1857 odkrytými, postaveno bylo mramorové poprsí krále Jiřího z Poděbrad, které je dílem sochaře Tomáše Seidana (1830—1890). Má nápis: „Praha zvolenci národa 1873“ a bylo myšleno za stálou připomínku, že to bylo v radnici staroměstské, ač v síni, která pak byla přestavěna ještě do konce 15. století a vzala za své teprve přestavbou josefinskou, kde národní král na trůn byl povolán.

Tato síň, která se čestně řadí k sáním radním měst cizích, zvláště německých, a namnoze je předčí stářím i památností, zasluhuje pozornosti nejen pro svou krásu, nýbrž i pro historický svůj význam. V ní zasedala rada městská tak, že purkmistr seděl v čele a vedle něho konšelé podle určitého pořadu a s nimi písař městský, a nejen se radila o všech záležitostech a potřebách města i řídila jeho správu, nýbrž vykonávala soud podle pravomoci své. Potřebám všeho magistrátu zůstala světnice určena od dob Josefa II., a bylo jí používáno, když rok 1848 obnovil autonomii městskou. Proto v síni radní odehrálo se mnoho památných scén a bylo připraveno mnoho slavných i významných událostí. Nedlouho po jejím založení tekla tu krev při bouři 24. září 1483, když obec ztrestala nesvědomitě konšely vedením Bohuslava soukeníka a vzbouřila se proti králi, jenž chtěl míti z rady městské povolný nástroj své vůle. V potomních letech byla východiskem zápasu, jež vedli Staroměstští vedle ostatních dvou měst pražských v čele stavu městského se šlechtou i králem, a byly-li sjezdy stavů podobojích nebo zástupců městských podle všeho konány ve velké slavnostní síni ve východní části radnice proti kostelu Týnskému, v síni radní byly časté rady konšelů o těchto věcech a jednání za účasti pánů radních všech tří měst pražských. V radní síni, v níž konšelé uspořádali r. 1516 slavný oběd na počest poslů císaře německého, předloživše jim 18 krmí připravených po česku, zvláště hledána byla pojítka mezi Starým a Novým městem, a pokusy o spojení obojího města, které několikráte selhaly a konečně r. 1518 vedly ke zdaru, v ní vyvolávaly častá rokování a úvahy. Mnoho význačných osob z měšťanstva vystřídal se tu v úřadech, a jestliže do síně radní po jejím vystavění chodil ještě Samuel z Hrádku, pomocník krále Jiřího, jako první purkmistr staroměstský, po něm přicházeli jiní, kteří se zapsali do dějin města, Zikmund Vaníčkovic, Jan Hlavsa z Libo-

Tab. XI. Jižní průčelí radnice po úpravě r. 1879.

slavě, Jan Pašek z Vratu, který býval nejvyšším písařem městským, nežli se dostal mezi konšely. Ti dva poslední s bakalářem Matoušem z Chrudimě, předním písařem Novoměstských, sjednali jednotu pražskou, a s radostí asi vcházeli v síň radní jako konšelé spolčeného města, nadějíce se velkého požeňání zdařeného díla. Ale zatím přišlo zklamání, a byla to právě radní světnice, která se chvěla vášněmi, hádkami a viděla divoké scény v bouři stran, které na konec rozbily spolek pracně zbudovaný na velikou škodu Prahy a ku prospěchu krále z rodu cizího. Bylo to v radní světnici, kde Ferdinand I. 9. září 1528 dosadil znovu radu jen pro Staré město a učinil řeč k obci, v níž všechny předešlé zápisy neb jednoty mezi měšťany prohlásil neplatnými a zrušenými a přísně zakázal každou myšlenku na jejich obnovu.

Jestliže takový čin musila snést radní síň hned na počátku vlády Ferdinanda I., není divu, že jí přes bojácnost a slabost konšelů připadla důležitá úloha, když se obec staroměstská rozhodla pro boj proti králi. Zase býval tu ruch a ozývala se slova pevnosti a sebevědomí, avšak trvalo krátce a všechna akce byla zničena. Na hlavy radních pánů sedly těžké starosti a přes všechno úsilí nepodařilo se, aby síň radní byla uchráněna zneuctění. Síň radní byla postavena pod dozor král. hejtmána a král. rychtáře, kteří měli zaujímati v ní přední místa při všech schůzích rady městské i při soudě, a na potupu její bylo ustanoveno, že král příště nebude obnovovati konšel vlastní osobou, nýbrž skrze zvláštní komisaře. Světnice, která vítala, ne-li krále Jiřího z Poděbrad, ač je to velmi pravděpodobno, tedy jistě Vladislava a Ludvíka z rodu Jagelova, přijímající v ní pocty měšťanů i za jiných příležitostí, — král Ludvík obědval tu s kníž. Karlem Minsterberským a jinými dvořany r. 1523 — a které se nemohl z počátku vyhýbati ani sám Ferdinand I., od té doby na dlouhá staletí nepřijala panovníka českého a teprv v 19. století její starobylost dovedla vzbuditi zájem členů rodu, který jí připravil těžké škody. Ale přesto důležitost síně radní, ač spoutané, uplatnila se kdykoliv bylo co závažného podniknouti, a události vzrušených let, zejména r. 1609, 1611 a 1618 až 1620 zasahovaly i do ní, jako ji v stálém napětí udržoval vývoj věcí před nimi i po nich.

Ale nejen v dobách starých, nýbrž i v časech novějších stala se síň radní svědkem význačných a památných chvílí a jevištěm důležitých skutků. V ní byla zahájena zvláště činnost magistrátu spojeného města pražského 9. srpna r. 1784, a tehdy, kdy už úředním jazykem byla veskrze němčina kromě případů nutnosti ve styku s lidem, slyšela českou řeč 70letého starce, Jana Tadeáše Habřiny, jenž pozdravoval čin císaře Josefa jménem měšťanstva. Obrácen k obrazu panovníkově

zavěšenému v čele síně — bylo pravidlem, že při změně vlády pro radní síň byla objednána u některého malíře pražského podobizna krále — apostrofoval jej nadšenými slovy a vzpomínal, že radnice jeho milostí byla zbavena „pokutných rychtářů“, i velebil jej, že dal volbu úřadů městských v ruce obyvatelů města. Ale čilý ruch a překotný chvat událostí přenesl se v světlici radní až zase r. 1848. Dne 12. března shromáždil se v ní k první schůzi výbor svatováclavský, v němž zasédali vedle jiných hr. Vojtěch Deym, Pr. Trojan, Dr. V. Gábler, Dr. A. M. Pinkas, Dr. J. Frič, P. Fastei, Jaroslav Pospíšil, a učinil v ní první závažná snesení. Ale purkmistr Müller hned odřekl propůjčovati místnost k pravidelným jeho schůzím a jeho jednání posílilo probuzení snahy, aby radnice staroměstská byla očištěna od vlády byrokracie a zpátečnictva. Ještě v březnu byly vydány karrikatury s heslem: „Pojďte k práci! Mnoho smetí, hrůza špíny, čisto buď teď v radní síni!“ A skutečně do radnice staroměstské zanedlouho vstoupil výbor měšťanský, představující přímou účast měšťanstva ve správě města. Ač staré radní síň nezabral pro své potřeby, měla přece radní světlice díl ve vývoji věcí. 15. května navštívilo ji poselstvo vídeňské, které přišlo, aby byla utužena pospolitost Prahy a Vídně v zápasu za práva občanská, 9. července byla z míst, kde se dala volba do říšského sněmu ve Vídni, a když činnost jeho byla přerušena bouří vídeňskou, přijala poslance české, kteří odjeli do Prahy a tu se radili o stavu věcí.

Když r. 1850 podle nového obecního řádu skončil svou činnost dřívější magistrát a volbou ujal se správy městské sbor obecních starších, rada městská učinila starobylou světlici radní místem pravidelných svých schůzí, a od té doby zůstala jím do nejnovějších časů. Jestliže na radě městské od počátku ležela vždy tíha řízení Prahy, je radní síň nerozlučně spjata s moderním vývojem města, a pokud rada městská mohla zasahovati i do politických a kulturních snah národních, odtud se ozývalo často významné slovo, jemuž leckdy náležela i zásluha iniciativy, příkladu a povzbuzení. V radě městské byli činní namnoze vynikající mužové, jejichž skutky zachovaly jim pamět i mimo obor správy městské, a radní síň mohla by vydati svědectví o jejich snahách i působení. Bylo v ní mnoho chvílí slavnostních, radostných, povznášejících, a i když na čas přišla malomyslnost a zmalátnělost, místo samo posilovalo víru těch, kdo neklesali na mysli, a bylo jim zárukou, že nastane obrat, jenž opravdu konečně přišel.

Jestliže radní síň byla nejdůležitějším místem v domě radním, kde nalezlo ohlasu, cokoliv se událo ve městě, a odkud řízeno bylo město a spravovány věci jeho obyvatelstva, není divu, že pánům radním i obci záleželo, aby výzdoba její sou-

hlasila s jejím významem a byla v souhlase s povýšeností města. Ale nejen doby staré, nýbrž i časy novější pečovaly s pietou o zachování vzácné této památky, a zvláště v letech 1882—1884 byla provedena její obnova, která síň uvedla ve stav dosud trvajících. Tehdy provedl polychromii dřevěného stropu a opravu jeho malby i stěn Petr Maixner, opravu a čištění poškozených řezeb vzal na sebe sochař Eduard Veselý, jenž opravil i erby na stěnách zavěšené, doplněné některými novými. Tehdy bylo zavedeno ústřední topení a okna byla zasklena sklem grisaillovým. Do těchto ve vrchní křídla po návrhu Baumově byly vepsány barvou důležité letopočty z dějin města Prahy, vždy čtyři do okna, a to: 973 (založení biskupství pražského), 1178 (udělení privilegia Soběslava II. Němcům v podhradí pražském), 1235 (počátky Starého města pražského), 1257 (vznik Menšího města pražského), 1338 (zřízení radnice staroměstské), 1348 (založení Nového města pražského Karlem IV.), 1420 (bitva na Vítkově), 1458 (zvolení Jiřího z Poděbrad za krále českého), 1547 (povstání stavů českých proti Ferdinandovi I.), 1598 (povýšení Hradčan na město královské), 1621 (poprava na rynku staroměstském), 1648 (hájení Prahy proti Švédům), 1757 (obléhání Prahy Fridrichem Pruským), 1784 (spojení čtyř měst pražských), 1848 (obrat ve správě města odevzdáním jejím v ruce občanstva), 1861 (obnova samosprávy městské po 10letém absolutismu).

Východ na východní straně radní síně má dvojí dveře a vnější mají starožitný složitý zámek a vedou do *síně obecní*. Vyjde-li se z nich, vstoupí se nejprve na dřevěnou pavláčku, s níž se jde po stupních dřevěných dolů. Síň obecní má jméno odtud, že se v ní shromažďovala „obec“, kterou představovali obecní starší (seniores communitatis, gemeinelteste) a starší cechovní. Obec byla svolávána tehdy, když rada městská v některé důležitější záležitosti nechtěla sama rozhodnouti, a tehdy, když obec byla pohromadě, vystupoval jeden z pánů radních na galerii v síni při radní světnici a s ní oznamoval obci, o čem se má raditi, a na ní přijímal i odpověď obce, kterou sděloval ihned s radou městskou. Síň obecní byla založena současně se síní radní, a v té době až do r. 1547 vykonávalo rozhodující vliv na správu města shromáždění všeho měšťanstva nebo obec veliká, jak vzalo počátek již v prvotních letech husitských. A proto se v síni obecní za panování obce veliké dala častá jednání bouřlivá a pohnutá, když se názory konšelů a měšťanstva srážely a když obec rozhodněji chtěla hájiti svých práv politických i náboženských. Tím světnice obecní má místo v dějinách města. V ní byly uvolněny vášně lidu při výbuchu r. 1483, v ní 5. října 1496 obec veliká dala svolení k připuštění řeholníků do Prahy, v ní 8. listopadu 1509 jednala obec o společné schůzi s Novoměstskými v kolleji

Karlově, aby byly odstraněny různice a spory dosavadní mezi obojím městem. V obecní světnici před nelítostnou obcí 16. srpna 1514 byli vyslýcháni konšelé Vilémek z Troskovic a Havlíček od pěti korun, kteří potom byli štáti, že vyzradili list obcí pražských ku králi polskému na škodu krále Vladislava panu Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu, a 31. ledna 1519 byla v ní bouřlivá schůze obce, která nechtěla povolit konšelům posudného pro posílení financí městských. Také za rozepří a hádek dvou stran v době spojení měst pražských v obecní světnici vybíjely se lidské hněvy, v nichž zejména protivy náboženské měly hlavní podíl. Strana kališnická, která měla v rukou moc, pronásledovala přívržence novot luterských, a r. 1526 byli v obecní světnici postaveni před konšely a starší obecní vdova Klára z domu řečeného na Zbiroze na Novém městě i podruh její Mikuláš vřetenář, oba lidé staří v 60 letech, aby se zodpovídali, že nechtěli jíti k zpovědi po příkázání kněží. Vyslýchal je administrátor Havel Cahera a členové konsistoře pod obojí a poznali, že jsou členové t. zv. malé stranky, která se oddělila od Bratří českých, a když nechtěli odvolati své bludy, byli odsouzeni k smrti upálením. A bylo to jistě v obecní světnici, kde se bouřila obec r. 1543, když konšelé chtěli králi Ferdinandovi zapůjčiti děla do vojny, jako obecní světnici připadla důležitá účast za povstání r. 1547 i v potomních napiatých časech až do r. 1620. Sice už r. 1547 byla spoutána dozorem zeměpanských úředníků, kteří jedině dávali svolení k svolávání obce veliké, aby vyslechla nařízení panovníka i úřadů, avšak po katastrofě bělohorské bylo ještě tížeji, a v síni obecní shromažďovali se jen starší obecní a cechmířtři, když je rada městská sezvala k poradě o věcech hlavně hospodářství městského a o záležitostech týkajících se řemesel a k vyslechnutí nařízení a rozkazů. Obecní světnice pozbyla své bývalé důležitosti, a třebas se páni radní starali o její výpravu, stala se přece jen světnici vedlejší a v tom postavení setrvává až do doby nejnovější, ač zcela neprávem.

Obecní světnice byla zřízena v 2. polovině 15. století při přestavbě radnice, ale původní její ráz byl časem zcela setřen. Strop dřevěný kasetový, jenž byl odkryt r. 1880 pod rákosovým stropem nejspíš z doby Josefa II., a opraven Petrem Maixnerem, pochází z poloviny 17. století a je napodobením stropu v síni radní; malba jeho ukazuje, že proveden kolem r. 1650. Jeť oslavou roku 1648, kdy byla Praha uhájena proti Švédům, a tomu nasvědčují namalované vojenské emblemy, zbraně a praporce, patronové země české, andělové a iniciálka F. III. (Ferdinand III.) na prsou dvouhlavého orla v poli u dveří do kaple. Tenkrát vůbec, zdá se, síň obecní byla obnovena, avšak její vzhled nynější ukazuje jednak účinky

oprav Schöblových v letech 50tých 19. století — zvláště „gotické“ portály dveří do kaple a na schodiště byly tenkrát pořízeny z omítnutého zdiva a podle všeho zasazen byl nad vchod do kaple erb Nového města pražského v podobě dané r. 1649 — jednak je dílem restaurace r. 1881—1882, kterou vykonával malíř Petr Maixner, jak je pro pamět napsáno na zdi u schodů ze síně radní. Tehdy zvláště zasazeny byly do stěn obecní síně erby řemesel pražských, jež byly objeveny v světnici cechovní ve věži nad kaplí ve fresku malované na omítce; všech je dvanáct a pocházejí asi z konce 16. nebo počátku 17. století, představující znaky cechu truhlářského, ševcovského, kolářského, krejčovského, zámečnického s hodinářským, kožešnického, tesařského, sedlářského, bednářského, mydlářského, perníkářského a šmejdířského. Mimo to okna byla zasklena grisailovým sklem jako v světnici radní, a bylo dbáno, aby co možná byl obnoven starý její ráz. Při tom byla zachována galerie se schůdky, která na místě starší, již dříve připomínané, byla zřízena asi v polovině 17. století, a o galerii té čtou se i ty zprávy, že na ní rychtář městský seděl za dřevěnou mříží v kanceláře včas sedění rady městské, aby mohl býti konšelům kdykoliv k službám.

Síň obecní, do níž, tuším, neprávem se klade poprava vůdce vojsk císařských ve válce s Turky v Uhřích Křištofa Russwurma r. 1605 za to, že zabil bratra svého protivníka a stejně vůdce císařského Jana Belgioiosa Františka, čině onomu úkladu — byl asi stát ve velké síni ve východní části radnice za přítomnosti velkého počtu znamenitých osob — má ještě tu zajímavost, že pod dřevěnou pavláčkou je vstup do úzké a nízké místnosti s kamenným sedadlem, jíž patrně bylo užíváno k přechovávání vězňů v den, kdy měli býti postaveni k soudu před radu městskou. Komůrka je osvětlována malým okénkem, které je na jižním průčelí radnice patrně po pravé straně renaissančního okna, a je možno, že je již starého původu, neboť je v domě, jenž byl se základem radnice spojen už ve 14. století. Dává-li se místnosti té jméno vězení Špinky, nebo dokonce se vypravuje, že v ní byl držán r. 1403 král Václav IV., když byl zajat od měšťanů pražských, jsou to pouhé dohady nebo bajky bez skutečného opodstatnění. Podle Meriana kolem r. 1650 byly do této komory s kamennou lavicí sázeny ženy.

Ve světnici obecní uloženy jsou některé památnosti, zejména model zevnějšku orloje radničního a model radnice staroměstské, jenž znázorňuje její východní stranu z doby před velkou přestavbou v l. 1838—1848. Podle něho lze si dobře představit, jak radní dům v těchto částech upravila doba Josefa II., a zejména na modelu zajímaví kolem věže krámky, založené r. 1510 pro polepšení důchodů obecních,

aby se v nich prodávala sůl a zboží kořenné, a kamenná galerie nad nimi, na níž seděli při popravě dne 21. června 1621 císařští komisaři a rychtáři, ustanovení k řízení krvavého divadla. Jinak byla obecní síň, které se nyní užívá za síň k uzavírání občanských sňatků, připravena v poslední době o všelikou jinou výzdobu, ale je možno očekávat, že se jí dostane náhrady při úpravě síní radničních, jež se provádí.

Síň obecní je spojena s *kaplí radnice* staroměstské povýšenou o tři stupně vchodem, jenž má těžké železné dvěře. Vchod ten uvnitř kaple ozdoben je krásným kamenným gotickým portálem, který je vzácnou památkou stavitelství doby krále Václava IV. Nese také všechny známky tehdejšího slohu, zvláště dva ptáčky ledňáčky ve věníku s písmenem E uprostřed — začáteční písmenou jména královny Elišky — což je charakteristickým znamením gotiky Václavovy a je dobře známo z uměleckých děl jejích. Portál ten býval kdysi na východní straně kaple, neboť až do přestavby radnice kolem r. 1470 v tom směru ležely síň radní a obecní, spojené s kaplí, a potom v těch místech vznikla veliká síň reprezentativní, která vzala konec při přestavbě po spojení měst pražských r. 1784.

Kaple je nejstarší zachovanou částí radnice staroměstské, neboť byla založena hned po vystavění věže a vysvěcena r. 1381 a dosud si uchovala z větší části prvotní podobu. Na zřízení kaple pomysleli konšelé a obec staroměstská již r. 1348, když vzrostla pokuta za hlavu, daná Janem suknakraječem pro zabití sluhy jeho Kunclina, na 45 kop gr. ročními úroky od r. 1343 z 30 kop, a vydali na to listinu zakládací, zavazující se nastávajícímu kaplanu ročně platiti 4½ kopy gr. praž. Ale zatím byl opatřen jenom oltář a k němu za oltářníka byl ustanoven a arcibiskupem potvrzen r. 1350 Havel, menší písař městský, jenž se však asi dokončení stavby kaple nedočkal. Vysvěcení kaple připadlo na den 4. srpna r. 1381, jak dlouho hlásala pamětní deska v kapli, a bylo vykonáno ku počtě patronů země české, sv. Víta, Václava, Vojtěcha, Zikmunda a sv. Lidmily od biskupa Vladiměřského Hynka nebo Jindřicha, řádu poustevníků sv. Augustina; kapli byly uděleny také odpustky a zvláště byli jimi obdařeni všichni, kdo přispěli k její stavbě rukou pomocnou.

V kapli radnice staroměstské zavedena byla odtud pravidelná bohoslužba, nejspíše každý den před zasedáním rady městské a ve dny nedělní i sváteční, a kaplan posluhoval asi bohoslužbou i vězňům v radnici a těm, kdo byli před poslední cestou na popraviště. Není povědomo, kdo se vystřídali všichni v úřadě kaplanském, avšak v letech 1395—1412 byl správcem kaple kněz Václav, který byl r. 1420 od husitů upálen. V bouřích husitských podle všeho jenom příležitostně

konány byly v kapli mše, a také to přispělo k zvětšení úpadku a zpustnutí, zaviněnému pohromou ohně r. 1432. Proto když v době Vladislava Jagelovce konšelé pomyslili na ozdobu radnice staroměstské, měli péči, aby se i kaple povznesla ze svého ponižujícího stavu, v němž byla drahně let za časů válečných, a dali ji malováním obnoviti — na straně západní pod klenbou bylo písmeno W datující opravu až do r. 1880 patrné — i kaplana stálého při ní, kněze Jana Hůlku zřídili. Ten i jeho nástupcové měli sloužiti v kapli mši v každý den, když by páni v radě seděli, aby při ní boha za osvícení a pomoc při svých dílech prosili, a mimo to byli povinni, aby vězňům přísluhovali tělem i krví Kristovou. První mše byla v kapli zpívána na den sv. Pěti bratrů ke cti a chvále duchu svatému i vši nebeské říši, a od té doby zase bylo dbáno, aby kaple byla udržována v dobrém stavu zevně i uvnitř. Tak je zpráva, že r. 1519 udělali nový krov nad ní, roku příštího ji malovali a pozlatili makovici i vstavili na vížku s křížem, a podle všeho všeliké opravy byly nutny i v letech potomních. Bez jistých změn neobešla se asi ani ta událost, která vrátila kapli náboženství katolickému, když po Bílé hoře bylo prohlášeno za jediné oprávněné v zemi. Dne 14. září r. 1624 byla kaple za tím účelem vysvěcena od arcibiskupa Arnošta Harracha ke cti boží, bl. P. Marie, sv. Petra apoštola a sv. Pryšky, panny a mučenice, a od toho času konali v ní stálou bohoslužbu podle starobylého řádu Minoriti z kláštera sv. Jakuba, berouce ročně 35 zl. rýn., kterýž peníz byl později zvýšen na 50 zl.; při tom každou neděli a svátek sloužena tu byla zdarma mše pro vězně od Jesuitů z koleje sv. Klimenta, až do zrušení jejich řádu.

Ač kaple bylo používáno ke konání bohoslužby, přece tam byl ponecháván měděný pozlacený kalich, jenž byl 24. ledna 1624 stržen studenty z koleje jesuitské se štítu kostela Týnského, a zůstal v ní až do 12. ledna 1626. Teprv tehdy byl na rozkaz císař. rychtáře France Ostržtoka z Astfeldu dán zlatníkovi Bartlovi, aby z něho udělal záři, měsíc i dvě koruny k soše P. Marie, která byla chystána na bývalé jeho místo. Je z toho viděti, že svatyně byla pokládána za komoru, a že teprve časem přistoupili páni radní k jejímu okrášení a obnově. Roku 1631 zvláště dali od malíře Jana Heringa vymalovati na stěny obrazy českých patronů svatých, sv. Jana Křtitele a sv. Jana Nepomuckého, jehož úcta byla tenkrát uměle vyvolávána — podle Berghauera byl pod ním nápis počátkem 18. stol.: S. Joannes Nepomucenus submersus 1383; Antiqua ex pictura Vetero-Pragensis curiae anno 1481 — a z této doby pocházela asi zlatá písmena F. II. a F. III., která byla na stropě kaple vedle letopočtu 1631 na oblouku nad oltářem, znamenající jména císaře Ferdinanda II. a Ferdi-

nanda III. Učinili to jistě proto, aby se nemusili stydět za kapli před osobami cizími, zejména urozenými, poněvadž přicházelo hojně hostí do kaple za slavnostních příležitostí, zejména při obnově rady městské, kdy nově dosazení konšelé skládali v ní přísahu panovníku do rukou komisařů i vyznání víry katolické, nebo když páni radní dali v ní sloužiti mše v památné dny za blaho panovníka i jeho rodiny nebo pořádali pohřební slavnosti. Tím v kapli radniční byly i časté bohoslužby mimořádné vedle pravidelných, o nichž podává zprávu latinská tabulka dřevěná z r. 1679, již značně vybledlá; každé pondělí byla totiž čtena mše k sv. Duchu, aby spravedlnost v soudech městských byla zachovávána, v úterý na počest P. Marie za císaře a krále i celý rod habsburský, ve středu ke cti sv. Václava za pány místodržící království, ve čtvrtek k sv. Vavřinci za radu městskou a všechnu obec, v pátek za zemřelé konšely a úředníky městské, a v sobotu ke cti P. Marie za vězně.

Nedostatek zpráv působí, že není nic povědomo o pracích, jež jistě byly v kapli konány po všechnu dlouhou dobu až do r. 1757. Tehdy při bombardování Prahy Prušáky byla zasažena i radnice staroměstská, a když byla potom opravena, byla i kaple obnovena. Při tom na památku uhájení města byl nade dveře proti oltáři pod znak Vladislava krále vepsán chronogram:

ArMa VIrosqVe refero, qVels hostes VrbIs repeLLO,
atqVe DIstrIbVo IVra cVIqVe sVa.

Také po obou stranách dveří napsali na stěnu jména tehdejších pánů radních i jiných předních osob a při jménech těch z nich, kteří měli erb, vymalovali znaky. Ale tato oprava kaple, při níž byl polepšen barokní oltář z r. 1666 a sochařská výzdoba, byla poslední před dobou reforem Josefa II., jež i jí se mocně dotkly. Již r. 1783 byla odsvěcena a zavřena, a když se po spojení měst pražských radnice staroměstská přestavovala, nebyla kapli věnována péče, zdivo a malby její byly poškozeny a potom prostě zabíleny, malovaná skla v oknech, velmi pěkná a na malík tlustá, vyňata a obyčejným sklem nahrazena, a od té doby kaple byla komorou a skladištěm věcí méně potřebných.

Ten stav ovšem nepřispíval, aby se udržovala vážnost k starobylé svatyni, a nebylo k ní ohledu, ač r. 1829 byl do ní archiv městský umístěn. Když r. 1840 při přestavbě radnice věž byla v nebezpečení, navrhovali někteří její zachránění také tím, že by byl zazděn oblouk v kapli na straně východní, na němž věž spočívá, a to by bylo znamenalo zkažení kaple. Ale tento nápad nebyl ještě nic proti úmyslu staveb. rady

УСТАВ
за пошлени и служби
в Стара ричла

Де маде дигле јин
изе велорипед
за пошлени 3 лр
а велорипед усочени.

Nobiliho, který chtěl při stavbě nové radnice zbořiti kapli i s arkýřem a místo ní novou postaviti a dosáhl k tomu i svolení císaře Ferdinanda 7. listopadu 1837. Jenže proti tomu záměru pozvedl svůj hlas jak purkmistr Sporschil, tak zástupci měšťanstva a překazili čin naprostého neporozumění, který chtěl Nobili provésti jen proto, aby při svém plánu nového domu radního dosáhl symetrie.

Zdá se, že tato nebezpečnost, jež kapli hrozila, měla ten dobrý účinek, že byl vzbuzen zájem v občanstvu o starožitnou památku. A když později bylo uvažováno o obnově jižní části domu radního, usnesla se rada městská 11. ledna 1855, aby také kaple byla uvedena do lepšího stavu, zvláště aby v ní byl postaven oltář a opraveny freskové obrazy na zdech i aby byla učiněna přístupnou cizím návštěvníkům. Práce opravné daly se podle návrhu Schöblova za dozoru Vocelova a Grueberova a při tom také byly obnoveny malíři Fr. Roscherem a Jos. Zikšem fresky i obrazy oltářní, pozlacen byl oltář a zasklena okna kolečkovanými skly v olově. Pro špatné finance obecní bylo třeba dožadovati se podpory veřejnosti, ale energii tehdejšího purkmistra Dra Václava Vanky, který věnoval kapli horlivou péči, se podařilo, že do srpna 1857 restaurační práce byly dokonány. Účelem opravy bylo, aby kaple mohla býti vrácena bohoslužbě, jako bylo do r. 1783, a dne 16. srpna 1857 vysvětil ji arcibiskup pražský Bedřich Schwarzenberg a sloužil v ní první mši. Na památku obnovení kaple objednala rada městská u akad. malíře Josefa Svobody její vyobrazení a podle něho vydána byla lithografie u Frant. Šíra r. 1858.

Avšak tato restaurace byla jen provisoriem, neboť když se počátkem let 80tých zahájily práce na obnově věže a vnitřků starých síní radničních, byla předsevzata i nová oprava a výzdoba kaple i jejího arkýře. Program vypracovala zvláštní komise, v níž byli městský radní J. Kandert, stavitel Baroch, konserv. Beneš, arch. Baum, Wiehl, Gregor a Tereba, stavitelé Dobr, Hněvkovský a Pavikovský i měst. inž. Taťoun. Zatím co kamenické práce na arkýři a kapli prováděl s výměnou zdiva Aug. Víšek, restaurace maleb kaple byla zadána malíři Petru Maixnerovi a u Josefa Mockra byl objednán nový oltář gotický, neboť bylo rozhodnuto, aby starý oltář barokní byl odstraněn, protože se nehodí v rámeček gotické svatyně. Je viděti, že se restaurace kaple dala tehdy ve znamení purismu, čímž byly zaviněny některé škody, avšak kaple nabyla důstojného a působivého vzhledu, který je udržován beze změny až do časů nynějších, jsa výsledkem společné práce předních našich umělců.

Protože malíř Petr Maixner uprostřed restaurační činnosti zemřel (22. října 1884), ujal se kaple prof. Sequens, který ze-

jména obnovil malbu odkrytou pod pozdějšími malbami na stěnách presbytáře kaple. Tato kobercová malba, v níž jsou četné znaky patrně předních osob z měšťanstva a nad nimi slova žalmu: *Benedic domine domum istam et omnes habitantes in ea. Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum! — Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini. Beati, qui habitant in domo tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te.* (Psal. 83.), pochází z 2. poloviny 14. století a měla účelem zvěčniti zásluhu těch, kdo se o stavbu kaple přičinili. Při tom prof. Sequens, který opravil i malování s anděly na žebrové klenbě arkýře a namaloval nově podoby čtyř evangelistů na klenbě presbytáře, představující malbou modré hvězdnaté nebe, nechal v pravém rohu kaple na severní straně kus malby v té podobě, jak byla objevena, aby bylo lze posouditi, do které míry byla restaurace podniknuta. Z maleb v presbytáři zůstaly nedotčeny dvě postavy andělů na pilířích arkýře po obou stranách oltáře, které jsou prací 17. století. Malby v lodi kaple jsou nové a vzor k erbům tam vymalovaným vzal si umělec ze starých znaků, zejména vytesaných vně na arkýři, jako jim odpovídají i staré znaky na stěnách presbytáře, a nad erby ty do úzkého proužku byla po návrhu faráře Nyklesa vložena staročeská píseň: „Hospodine, pomiluj ny“ a začátek chorálu „Svatý Václave“. Na třech stěnách lodi namalovány jsou ještě lev český, orlice moravská a orlice slezská. Křídlový, bohatě řezaný oltář, navržený stavitelem Mockrem, jenž vedl obnovu kaple, provedl řezbář Jos. Hruběš a pozlatila firma Hoff a Píša, sošky Krista, sv. Příšky a Pavla dodal řezbář Edv. Veselý. Obrazy oltářní, hlavní P. Marie s Ježíškem, dva obrazy sv. Václava a Lidmily uvnitř křídel, dva obrazy sv. Jana miláčka a P. Marie vně křídel a obraz v predelle „Vera ikon“, držžený dvěma anděly, namaloval Sequens, k sochám sv. Josefa a sv. Anny, postaveným po stranách oltáře, vypracoval model sochař B. O. Seeling a vyřezal je ze dřeva lípového řezbář Veselý. Také kartony ke grisailovému zasklení oken pocházely od Sequense a zasklení samo dodala firma Nühäuser, Dr. Jele a spol v Innsbrucku; okna jsou zdobena postavami patronů českých, sv. Víta, Zikmunda, Kateřiny, Vojtěcha a Prokopa a ve spodních částech jsou obraz pečeti staroměstské a erby zemí koruny české. Náčiní bohoslužebné bylo zadáno stříbrníku Janu Tenglerovi, a ten dodal r. 1887 věčnou lampu z tompaku v ohni zlacenou a z části leštěnou, kříž z tompaku v ohni zlacený s tělem Kristovým a šest svícňů z tompaku také v ohni zlacených a částečně leštěných. Také monstrance tvaru gotického je dílem Tenglerovým podle návrhu Mockrova. Rovněž byly tehdy objednány dvě kalligraficky psané kanonické tabulky oltářní u krasopisce F. Kožíška a byly umístěny v kapli dvě přední

lavice z konce 18. století, s obrazy čtyř evangelistů, kdežto ostatní jsou nové.

Když kaple byla uvedena v tento stav nákladnou opravou, při níž byly obětovány mladší malby na stěnách, protože pod nimi byly zjištěny malby starší, původní, byla vysvěcena arcibiskupem pražským 4. srpna r. 1888 a o historii kaple i této obnově byly napsány na východní straně presbytáře dva pamětní latinské nápisy. Do výzdoby kaple zapadají některé památky, které se v ní chovají od dob starších, nebo byly v novější době přidány do jejího inventáře. Je tu pamětní deska dřevěná o obnově r. 1481 — vedle původní, již těžko čitelné, je zavěšena moderní kopie od arch. Al. Masáka — a stojí tu i pamětní deska podobná o opravě r. 1856. Také jsou tu opřeny o zdi čtyři tabulové obrazy z prostřed 16. stol., které jsou výplně asi z kruchty — bylo jich celkem asi 30 — a pocházejí z kostela sv. Jiří; později byly jimi zabedněny sešlé obrazy 18. století v chudobinci sv. Bartoloměje, a když byly nalezeny, byly restaurovány malířem Aug. Vlčkem a do kaple radniční uloženy (1912). Ostatní visí nyní v kostele sv. Jiří. Mimo to stojí v kapli v severním pravém koutě model sochy studenta z doby hájení Prahy r. 1648, dílo Maxovo, podle něhož byl postaven pomník dosud stojící v nádvoří Klementina, a v levém koutě umístěna je dřevěná paveza se znakem Starého města pražského ze 16. století a s ní okovaný cep. ukázka staročeské zbraně, která pochází jako některé sudlice a kopí pozdější z někdejší zbrojnice městské.

Kaple, v jejíž západní stěně nahoře jsou dvířka k orloji — před opravou r. 1880—88 vedly k nim dřevěné schůdky — měla své osudy, jak patrně již z toho, co bylo o ní pověděno. Možná jen dodat, že odtud byl konán r. 1694 pohřeb židáčka Šimona Abelesa, jehož tělo bylo tu vystaveno, a že tu od doby starostenství Dra J. Podlipného (usnesení rady městské 18. května 1897) byla konána pravidelně jednou do roka okolo svátku sv. Václava mše za český národ, kterouž sloužil farář kostela Týnského. Roku 1922 do kaple radnice uloženy byly prozatímně pozůstatky neznámého legionáře československého, padlého ve slavném boji u Zborova, které byly převezeny do Prahy za velikých poct národa, a tu čekají na pohřbení v místě hlavního města nejpamátelnějším, na rynku staroměstském.

Zasedací síň sboru obecních starších, stará síň radní i obecní i kaple jsou části radnice staroměstské, jimiž se lze chlubit, a jež se vyrovnají, nepřevyšili jich, i podobným místům v městech cizích. Avšak v radnici staroměstské jsou i jiné síně, sice nové, které doplňují místnosti jmenované a stejně zasluhují pozornosti. Nejsou to tak pokoje nyní praesidia vnitřní Prahy v I. poschodí východního traktu, nýbrž míst-

nosti *praesidia hlav. města Prahy* v II. poschodí téže části radniční, kde některé síně zasedací a úřadovny jsou vypraveny nákladně a mají cennou výzdobu. Uměleckým dílem je již portál, který zdobí vchod do místností praesidiálních. Byl pořízen na návrh arch. Bauma až při opravách radnice v letech 80tých právě tak jako dveře s bohatými intarsiemi — mají letopočet 1881 a zhotovil je truhlář Josef Fiala na Král. Vinohradech, nákres výzdoby i detail s figurou Moudrosti zhotovil malíř Petr Maixner a kování dodal zámečník Jupa — a je výtvozem sochaře Bernarda Otty Seelinga, jenž zřejmě měl při práci na mysli vzor renaissančního portálu protějšího z konce 16. století. Je z červeného hlazeného mramoru a provedl jej mimo figurální výzdobu z bílého mramoru grisi-granského, kterou vzal na sebe sám Seeling, kamenický mistr Jos. Freund; výzdoba se skládá ze znaku města Prahy, poprsí krále Karla IV. v medaillonu a dvou ležících soch. Z místností praesidiálních, které jsou hojně okrášleny i na chodbách originálními obrazy našich malířů z bohatých sbírek obce pražské — v pokoji tajemníka praesidiálního je bronzová socha Tanagry, dílo Jeromovo a dar města Paříže z r. 1912, a socha E. Bourdella „Repos du sculpteur“ vedle některých obrazů českých mistrů, v předpokoji primatorově jest Pekárkovo poprsí presidenta T. G. Masaryka — vyniká *úřadovna primatora*, upravená r. 1911 podle návrhu prof. Kotěry; její dřevěné pažení na stěnách nese verše (Sv. Čecha):

Za ránu ránu, srdce za srdce
té české země, sirá královno!
Osudy střežím, nechť bouře jdou,
přec mého lidu bude vítězství!
Zdar Tobě, Praho! Rozkvétej dál,
buď perlou vzácných jasů,
v níž sehrne své záře česká zem...

Pokoj je ozdoben zvláště dílem francouzského sochaře E. Bourdella, představujícím poprsí malíře Ingresa.

Ale zvláště je význačná t. zv. *síň primatorská*, která má jméno, že v ní jest vystavena sbírka portrétů někdejších staroměstských primasů a potomních purkmistrů a starostů spojeného města pražského. Podobizny primatorů staroměstských bývaly chovány kdysi v zámku libeňském a teprve r. 1857 byly přeneseny péčí starosty Dra Vanky do radnice staroměstské a umístěny s podobiznami purmistrů do síně jižní části radniční, do bývalého senátu pro věci obchodní, jenž byl tehdy se sousedními světnicemi upraven v sál konferenční. Později, když tato síň s jinými třemi pokoji byla zrušena, aby na místě jejich byla zřízena nová síň sboru obecních

starších, byla sbírka přenesena do nynější síně primatorské, vzniklé přestavbou provisorní síně sboru obecních starších, které se nyní používá za místnost reprezentační a za síň k uzavírání civilních sňatků, a proto jsou s ní spojeny leckteré vzpomínky novější.

Podobizny primatorů staroměstských nezachovaly se v úplnosti, nýbrž teprv od počátku 17. století, a to ještě ne všechny, neboť místo sedmnácti osob, jež se vystřídaly v hodnosti v l. 1611—1784, je tu zastoupeno jenom dvanáct. Jména jejich s letopočty jejich úřadování jsou napsána na rámech a jsou to:

1. Jan *Kirchmayer* z Rejchvic (1611—1622), dříve už od r. 1606 císařský rychtář v Starém městě pražském, jemuž mocí jeho úřadu připadla značná účast ve věcech veřejných. Byl oddán králi a snažil se odvrátiti Staroměstské od politiky stavů, a teprve po defenestraci 23. května 1618 hrozby obce, která by se byla dala snadno strhnouti, aby opakovala podobný skutek v radním domě, přiměly ho k povolnosti, ač s výhradou, že nic se nestane proti panovníku. Byl staroutraquista, a právě ta jeho náboženská příslušnost způsobila, že se udržel v úřadě, neboť stavové musili míti na péči, aby staroutraquisty spíše k sobě přiblížili, nežli odpudili. A Kirchmayer dovedl jednati opatrně a chytře, že si na žádné straně nezadal, a trávil-li v jeho domě poslední noc v Praze král Fridrich Falcký, byl potvrzen v hodnosti primasské od kníž. Karla z Liechtenšteina, a to nejen proto, že náležel do rady řádně dosazené r. 1617 a dotud nebyl povinnosti své zbaven, nýbrž že požíval i důvěry vítězů. Byl také ustanoven do komise liquidační, která měla vyřídit nároky pozůstalých po odsouzených účastnících povstání na zkonfiskované statky, a jen smrt, která přišla 6. července 1622, zabránila patrně jeho obrácení ke katolictví i dosažení nových hodností ve službě císařské.

2. Mikuláš František *Turek* ze Šturmfeldu a z Rosentalu (1643—1672); mezi ním a Kirchmayerem vystřídalo se v primatorství pět osob, Kašpar Losel (1622—1631), Frant. Cortesi z Peregrinu (1631—1634), Václav Voříkovský z Kundratic (1634—1635), Jindřich Řečický (1635—1639) a Jakub Dobřenský z Nigropontu (1639—1643), aniž jsou jejich podobizny zachovány. S jménem Turkovým je zvláště spojeno hrdinné hájení Prahy proti Švédům obyvatelstvem města, v němž byl nejdůležitější osobou, a za to byl povýšen odměnou od císaře Ferdinanda III. s potomky do stavu vladyckého a obdržel zlatou medaili s obrazem panovníka. Nabyv tak význačného postavení, nejen sám došel poct — r. 1662 byl mu udělen stav rytířský a r. 1670 titul císařského rady — nýbrž mohl obci získati některé prospěchy. Zvláště v ten čas obec staroměstská vzpamatovávajíc se po pohromách válečných a pečujíc

o dům radní i městské kostely, dostala povolení k zakoupení statku libeňského r. 1662. Turek, za něhož spojeno bylo nejvyšší velitelství měšťanských sborů s primasstvím městským, zemřel 31. října 1672.

3. Karel Felix *Schuster* z Goldburgu, zlatotepec a zemský prubýř (1672—1677), stal se primasem za své zásluhy zjednané v bojích se Švédy r. 1648, i proto, že byl nejstarší z rady městské. Za něho vystavěn byl zvláště špitál sv. Pavla v Templu s kostelem vysvěceným r. 1673. Zemřel náhle 5. září 1677.

4. Matěj *Macht* z Löwenmachtu (1678—1680) byl doktorem práv, a od r. 1656 zastával úřad kancléře staroměstského, nežli byl k hodnosti primasa povolán. Jsa studentem, bojoval proti Švédům při obležení r. 1648 a byl mu za to udělen stav vladýcký, z něhož později byl povýšen do stavu rytířského. V čas jeho úřadu byla opravena Prašná brána ve střeších a makovicích a obnoven kostel sv. Martina ve zdi, vyhořelý r. 1678. Zemřel na mor 29. června 1680.

5. Jan Severin *Dirix* z Bruku a Rottenberku (1680—1684) byl lékárník a jako nejstarší radní hned po smrti Machtově povolán byl k správcovství primasství, k němuž byl definitivně potvrzen 12. července. Pocházel z rodiny luterské, ale obrátil se ke katolictví a sloužil ve vojsku císařském jako polní lékárník; až po míru usadil se v Praze a r. 1661 byl jmenován konšelem a za služby své r. 1672 učiněn šlechticem. Úřad primasa zastával jen čtyři léta a byl v nich ještě dlouho nemocen: zemřel 2. června 1684. V jeho době musilo se přistoupiti k opravě klenutí a krovu kostela Týnského, jenž r. 1679 utrpěl těžké škody povětřím a ohněm, a práce ty i jiné na kolik let se protáhly. Také tenkrát založen byl v čas moru hřbitov v Olšanech a na něm kaple sv. Rocha vystavěna.

6. Jiří Jan *Reissmann* z Risenberka (1684—1694) byl r. 1661 dosazen do rady městské a r. 1674 uděleno mu šlechtictví. V době jeho úřadu primasského připadlo mu, aby se staral o napravení pohromy velikého ohně r. 1689. Zemřel 31. května 1694.

7. Jan Bedřich *Sachs* (1694—1698) seděl od r. 1678 v radě městské. Za jeho úřadu primasského usnesly se rady všech tří měst pražských, aby byla vystavěna kaple t. zv. pražská na Svaté Hoře (1696), v níž fresku na kopuli maloval Jan Jakub Steinfels, štukové práce provedl Santino Cereghetti a oltářní obraz namaloval Petr Brandl. Sachs zemřel 13. června 1698.

8. Jan Maxmilian *Čečelický* z Rosenwaldu (1698—1699), který byl od r. 1685 členem rady městské, dosáhl ustanovení za primasa pro své stáří a vážnost, které požíval. Ale nezástával úřadu dlouho, neboť zemřel už 25. října 1699.

9. Jan Bohuslav *Voříkovský* z Kundratic (1700—1723) byl od r. 1689 posazen v radu městskou a mohl v době 23letého působení v hodnosti primasa uplatnit své zkušenosti, pokud tehdejší soustava správní dovoľovala. Za jeho správy zuřil v Praze zlý mor r. 1713 a 1714 a obec staroměstská dostala v držení od císařské fortifikace dvě nové brány Újezdskou a Poříčskou (1704 a 1718). Smrt ho stihla asi 20. dubna 1723.

10. Jan Kašpar *Prandt* (1723—1742) stal se radním r. 1694 a úřad primasa byl mu udělen „pro jeho schopnosti a zásluhy“. Radu let před tím i potom byl členem stavovského výboru pro hospodářské záležitosti. V jeho době došlo ke sporům o hospodářství obecní a kompetenci s císařským rychtářem a také rada městská měla obtíže s městským kancléřem a syndiky, které chtěla učiniti závislejší na své vůli, aby se nemohli rovnati s pány radními a ucházeti se vedle nich o hodnost primasa. Za Prandta byl zřízen také v Praze první chudobinec (1733) a Praha dostala první divadlo, v Kotcích (1738), v němž se konala představení až do r. 1782. Ale tehdy hospodářský stav obce staroměstské stále se horšil, že císařským reskriptem z 29. ledna 1739 bylo zřízeno pro Staré město pražské vrchní ředitelství hospodářské při místodržitelství, a to odňalo primasu správu hospodářskou i inspekci nad úřady městskými a přeneslo je na novou hospodářskou administraci. To vše znamenalo podlomení moci primasa, a Prandt, který jistě těžce nesl důsledky nového stavu, dlouho svého pádu nepřechkal. Zemřel uprostřed války, která dala Prahu v moc nepřátel, po dlouhé nemoci 30. května 1742, a Staré město skoro tři léta zůstalo pro běhy vojenské bez primasa.

11. Jan Václav *Vejvoda* ze Šlomberku (1745—1757) započal svou dráhu jako písař úřadu desítipanského (1704), stal se potom písařem úřadu šestipanského (1705) a od r. 1718 měl místo v radě městské, v kterémž postavení stal se zejména r. 1739 ředitelem hospodářské administrace. Roku 1746 udělen mu byl stav šlechtický. Vejvoda zažil za svého úřadu zvláště kruté obležení města od Prusů a snad prudké bombardování a všechny nesnáze urychlily jeho smrt. Zemřel 5. září 1757, přičiniv se prve, aby byla obnovena zvláště kaple radnice staroměstské, jež byla také těžce poškozena v čas nepřátelského útoku.

12. Jan Václav *Friedrich* z Friedenberku (1757—1783), který se dostal do rady městské r. 1737 a od té doby sloužil obci v různých úřadech, za dosti dlouhého primasství prožil mnohé změny a reformy starých řádů. Za něho provedena byla stavba zámku libeňského, obnova starobylého kostela sv. Václava na Proseku, jehož obec staroměstská byla patronem, jemu připadla i zásluha o náležité opatření a vypravení škol městských podle nového školního řádu z r. 1774, a také se přičinil, aby

na místě příkopu byly založeny nové aleje od ulice Široké až ku klášteru Voršilek (1781). Friedrich dočkal se ještě zasažení moci vládní do zřízení městského, avšak zrušení úřadu primasa a spojení měst pražských s novou ústavou přišlo až po jeho smrti, která jej stihla 23. prosince 1783.

Friedrich byl poslední primas staroměstský a s novými úřady obecními nastoupil na místo primasa purkmistr. Místo měšťana ujal se správy města státní úředník, jemuž šlo především o úřednickou kariéru. Purkmistři pražští měli členství v zemském výboru a zastupovali město na sněmu království. Zprvu náležela měšťanstvu prostřednictvím výboru volenců účast při jejich jmenování, avšak od r. 1808 ustanovoval je císař sám. Úhrnem se vystřídal purkmistrů v úřadě v letech 1784—1848 sedm, avšak podobizny jsou zachovány jenom pěti z nich.

13. JUDr. Bernard Augustin *Záhořanský* z Vorlíka (1784 až 1788). Za něho byla provedena přestavba radnice staroměstské a připadlo mu provádět i všeliké novoty doby, avšak když vypršelo čtyřletí, na které byl dosazen, vrátil se k soudu apelačnímu, kde si byl vyhradil místo radní.

14. Ondřej *Steiner* (1788—1800, 1804—1810) zastával úřad purkmistra ve dvou obdobích a druhé přerušila jeho smrt 4. července 1810. Poprvé byl zvolen měšťanským výborem, byv dříve vojenským auditorem, a císařem byl v úřadě potvrzen, po druhé byl jen panovníkem jmenován, a mezi tím zastával úřad dvorského sudího při úřadu podkomořském.

15. Jan Jindřich *Neuber* (1800—1804) byl někdy magistrátním radou na Malé Straně a dostal se do magistrátu i po spojení měst pražských. Roku 1788 zvolen byl vicepurkmistrem, roku 1800 purkmistrem, ale r. 1804, když sloužil obci víc než 40 let, byl dán pro stáří do výslužby.

16. Petr *Sporschil* (1826—1838) nastoupil v úřad purkmistra, když se byli před ním vystřídali v hodnosti Jan Jiří Karl (1811— † 20. října 1819) a Josef Kirpal (1820— † 22. února 1823); jejichž obrazy nejsou zachovány (vzpomínkou na ně v řadě podobizen uchovávají se pamětní desky českoněmecké z r. 1857). Sporschil byl appellačním radou, než byl k úřadu purkmistra povolán, a v něm zemřel 31. července 1838. Poměry tehdejší, kdy všechna správa města byla závislá od vůle vyšších úřadů, nedovolovaly mu přes 12leté působení, aby udával směr ve vývoji města, avšak přece měl díl v pracích, které se v ty časy počaly provádět hlavně péčí nejv. purkrabího Chotka na ozdobu Prahy.

17. Josef *Müller* (1839—1848) vysloužil si úřad purkmistra dlouhou úřední činností při pražském magistrátu od r. 1817, byv již před jmenováním za purkmistra ustanoven appellačním radou (1836). Do jeho působení spadá velká přestavba radnice

Radniční síň sboru obecních starších po úpravě r. 1910 s Broží
odsouzení M. Jana Husi.

staroměstské, a nedá se popříti, že Müller, ač byl starý byrokrat, zapracovaný hlavně ve věcech civilních, zjednal si zásluhu o zachování starých částí radnice, jimž hrozila zkáza. Müller také dal se získati pro myšlenku, aby byly vypsány dějiny města Prahy, k nimž byl vybrán po návrhu Palackého V. V. Tomek, a také jinak zasáhal se zdarem do záležitostí městských. Avšak rok 1848 zastihl ho nepřipraveného na novou dobu a pro konflikty s většinou měšťanstva, když chtěl pošetile zadržovati vývoj, byl nucen vzdáti se úřadu a věnoval se potom službě soudní.

Od roku 1848 spravovali město purkmistři nebo starostové, jak se později stalo zvykem říkati, kteří byli voleni ze sboru vyšlého z voleb občanstva a byli z jeho středu. Tím mohli účinněji zasáhati do správy města, mnozí dovedli uplatniti svůj individuální zájem a snahy, a u dávající často směr v různých otázkách a potřebách, měli možnost dojíti popularity, působíce i jinak v životě veřejném, zvláště jako poslancové na sněmu zemském. První z nich byl

18. JUDr. Antonín *Strobach*, který se narodil v Praze 3. července 1814, vstoupil po studiích do praxe u komorní prokuratury a od r. 1842 byl úředníkem zemského soudu. Úřad purkmistra převzal prozatímně na 6 neděl, avšak setrval v něm od 9. dubna jen do 10. května, kdy se vzdal přes snahy, aby byl v hodnosti udržen, když viděl, že nestačí, aby mírným způsobem udržel klid ve městě. Na jeho místo byl zvolen od širšího výboru měšťanského president kriminálního soudu Tomáš *Pšross* (18. května), avšak již 30. téhož měsíce byl přinucen pro neschopnost a špatnou pověst k resignaci a vrátil se do dřívější služby. Naproti tomu Strobach, jenž byl právnickým spisovatelem a zejména napsal rozpravu o právech jazyka českého, i skládal spisy stavovské oposice na sněmu, byl stržen do víru politiky, a jsa členem výboru národního byl zvolen za Staré město pražské za poslance říšského sněmu ústavodárného i stal se jeho vicepresidentem a potom presidentem. Když obratem všechna ústavní život byl přerušen, věnoval se Strobach službě úřední jako rada vrchního zemského soudu, ale r. 1853 za reakce Bachovy byl propuštěn a stal se advokátem. Zemřel 22. listopadu 1856. Strobachova podobizna byla radou městskou pořízena dlouho po jeho smrti; je dílem malíře A. Lhoty z r. 1887.

19. JUDr. Václav *Vanka*, zemský advokát (1848—1861), narodil se v Praze 3. listopadu 1798. Byl zvolen purkmistrem 31. května 1848 po odstoupení Pšrossově, a to nejprve provisorně a potom 3. září definitivně. Když byl r. 1850 vydán nový obecní řád, zvolen byl sborem obecních starších znovu k hodnosti, ve které zůstal po všechna čas absolutistického režimu, nepřipouštějícího žádného volení. Měl postavení velmi

těžké v tehdejších dobách, a třebaš vzbudil na mnohých stranách nepřízeň, přísluší mu uznání za to, co vykonal pro dobro obce, zvláště pro obnovu domu radního, pro opravu soch na mostě Karlově, pro chudobinec sv. Bartoloměje, založení hasičského sboru a j. Zemřel 27. července 1872. Podobizna jeho byla objednána již r. 1864 a namaloval ji Jan Brandejš.

20. František Václav *Pštross* (1861—1863) narodil se 14. března 1823 v Praze a věnoval se koželužství, aby mohl převzít živnost po otci. Byl muž vzdělaný a zkušený, který už r. 1848 byl zvolen do výboru měšťanského a od r. 1852 zasedal v obchodní a živnostenské komoře, kde se osvědčil, že se v ní stal místopředsedou a r. 1858 předsedou, ač jen na rok. Volbou r. 1861 na program strany pokroku dostal se do sboru obecních starších a 11. dubna zvolen byl za purkmistra a byv císařem potvrzen, ujal se úřadu s největší horlivostí, nemaje ohledu na své zdraví. Proto smrt, která jej odňala městu, sotva jednačtyřicítiletého, 11. června 1863, byla považována za těžkou ztrátu a bylo vzpomínáno práce, kterou obci prokázal. Za něho uveden byl zase český jazyk do všeho jednání a úřadování v radnici staroměstské, sám chystal reorganizaci městských úřadů, školství městské bylo počestěno a zřízena městská vyšší dívčí škola, založena obecní plynárna, upraveno Karlovo náměstí a obnovena kaple sv. Kříže na Starém městě. Proto je pochopitelné, že na hrob byly mu vepsány verše K. J. Erbena:

„Odpočívej, ušlechtilá hlavo,
povždy vítězná svým věhlasem,
bojující za pravdu a právo —
bohužel jsi klesla před časem.
Mnohá vida krásná zahynula,
mnohá s Tebou shasla naděje:
matka za hrobem Ti pokynula,
a Tys v její kročil šlépěje.
Otec Tvůj i milé dítky želí,
žeš jim odešel tak na krátce,
želí Praha, želí národ celý,
žehnajíce Tvoji památce.“

Rada městská zadala podobiznu Pštrossovu malíři Janu Brandejšovi, který ji odevzdal r. 1864.

21. JUDr. Václav *Bělský* (1863—1867) narodil se 22. září 1818 v Brandkovicích a již r. 1848 zvolen byl za člena národního výboru a širšího výboru měšťanského. Zprvu byl sekretářem Průmyslové české jednoty, avšak r. 1850 stal se sekretářem nově zřízené obchodní a živnostenské komory, jenže v místě setrval jen rok, protože mu bylo r. 1851 uděleno

notářství; od r. 1858 byl zemským advokátem. Požíval úcty, že hned po obnově samosprávy zvolen byl za náměstka purkmistrova a po smrti Pštrossově 2. července 1863 jeho nástupcem. Za něho upravena byla správa obecní, reorganisovány úřady městské, vystavěna J. Ullmannem budova vyšší dívčí školy, zřízena městská pojišťovna a městská škola střední na Malé Straně, postaven přes Vltavu třetí most (nynější Štefánikův) a Bělský zasáhal do všech těch otázek a měl v nich rozhodující účast. Zvláště se osvědčil v době války r. 1866 a okupace pruské, a jestliže svou obratností a prozíravostí zmírnil a odvrátil mnohé zlo, zapsal se v paměť, že nezaměstnanému lidu dělnému opatřil práci, dav upravití straně letenské a stavěti silnici od nového mostu ke Král. oboře (Bělského). Dělnictvo samo mu poděkovalo ve zvláštní adrese a připojilo se tak k uznání, které se na Bělského se všech stran sneslo a projevílo se i ve volbě za čestného měšťana pražského. Byl také 29. listopadu 1866 po druhé zvolen za purkmistra, ale již po roce 4. listopadu 1867 vzdal se úřadu pro tehdejší politické poměry, zvláště pro otázku českého velení ve sborech měšťanských a rozpor s místodržitelem pro postoupení pozemku na stavbu Národního divadla, a nepřijal volby ani, když byl po třetí zvolen r. 1869. Ale pracoval dále ve sboru obecních starších, na sněmu českém (do r. 1872) ve prospěch věci české i obce — byl mezi deklaranty — než při nové volbě r. 1873 nebyl císařem za purkmistra potvrzen. Zemřel 22. května 1878. Podobizna jeho je dílem Jana Brandejsa z r. 1867.

22. JUDr. Karel Leopold *Klaudy* (1868—1869), narozený 30. prosince 1822 v Táboře, osvědčil se již na říšském sněmu r. 1848 a jako poslanec na sněmu království i na říšské radě ve Vídni. Horlil pro obnovu autonomie koruny české i pro její nedílnost a měl jméno vynikajícího právníka i řečníka. Zprvu byv zemským advokátem v Jičíně od r. 1857, byl přeložen r. 1865 do Prahy, kde byl záhy zvolen do sboru obecních starších a 7. ledna 1868 volbou povolán na stolec purkmistrovský. Ale v tom úřadě nebylo mu přáno, aby rozvinul rozsáhlejší činnost, neboť již 23. září 1869 byl přinucen vzdáti se postavení pro stálé neshody s místodržitelstvím, které zkracovalo bezohledně práva obce a nutilo purkmistra zvláště při volbách sněmovních k zřejmým nesprávnostem. Byl sice zvolen zase 7. října, avšak setrval na resignaci, věnuje své síly odtud četným jiným důležitým funkcím, a vzbudil pozornost zvláště obhajobou Dra Julia Grégra a J. S. Skrejšovského v tiskových přech. Znechucen politickými poměry, odešel r. 1883 do ústraní, zemřel však až 11. února 1894. Podobizna jeho je dílem Ant. Königa z r. 1876.

23. František *Dittrich*, obchodník dřívím (1870—1873), povolán byl v úřad purkmistra 28. února 1870, když byla před

tím marnou volba Dra Bělského a Bedřicha Hanckeho, kteří jí nepřijali, a když Dr. Brauner nebyl císařem potvrzen. Narodil se 19. února 1801, zasloužil se o vlastenecký ruch v Praze už v dobách předbřeznových — podporoval české divadlo v domě Kajetánském na Malé Straně a byl spoluzakladatelem Besedy měšťanské (1846) — a r. 1848 byl nejen členem Národního výboru, nýbrž byl vyslán v deputaci k císaři Ferdinandu i později k jeho nástupci Františku Josefovi. Od toho roku zasedal také v obecním zastupitelstvu, projevuje vždy své vlastenecké smýšlení, a jsa od r. 1865 předsedou sboru pro vystavění Národního divadla, dosáhl značně podpory obce pražské k tomu podniku. Jeho přičiněním byla zařízena také paroplavba na Vltavě, a v čas purkmistrovství zejména pečoval, aby byla udržena rovnováha v rozpočtu obecním. Po vypršení tříletí odstoupil a zemřel 21. října 1875. Podobiznu namaloval Ant. König 1876.

24. Josef *Huleš* (1813—1876), jenž se narodil r. 1813 v Rakovicích, byl obchodníkem a již r. 1848—1850 byl zvolen do obecního zastupitelstva, ale v době absolutismu ustoupil z veřejného působení a až při volbách r. 1861 kandidoval na program strany pokrokové. Ve sboru obecních starších měl vážnost, že už r. 1866 byl náměstkem purkmistra a za purkmistra byl zvolen 9. dubna 1873, když volba Dra Bělského nebyla císařem potvrzena. Za jeho úřadování zlepšeny platy učitelstva, úředníkům dán pevný řád pensijní, zřízen sirotčinec na Hradčanech a založena městská spořitelna, počato s bořením hradeb. Byl horlivě činný také v Měšťanské besedě a byl podpůrcem Sokola, Hlaholu a Svatoboru. Zemřel 11. února 1887. Portrét jeho malován Fr. Ženíškem 1884.

25. Emilian *Skramlík* (1813—1882) narodil se v Praze 11. října 1813 a stal se továrníkem nábytku a truhlářského zboží. Do sboru obecních starších byl zvolen r. 1874, a jestliže již 12. července 1876 byl povolán za purkmistra, když císař nepotvrdil volby A. O. Zeithammera, a továrník Vavřinec Kriesche volby nepřijal, a 4. srpna 1879 na nové tříletí volbou byl v úřadě utvrzen, je to důkazem jeho schopností a vážnosti. Za jeho řízení byly podniknuty důležité stavby na prospěch města, zejména stavba mostu a nábřeží Palackého, stavba nových školních budov, převzaty opatrovny do správy obecní, zřízen byl městský sad v místech bývalých hradeb, které zbořeny, opravena Mockrem Staroměstská věž mostecká, opraven kostel Týnský a koupěna smíchovská plynárna. Když přestal býti purkmistrem, věnoval se zcela své živnosti a zemřel až 21. května 1903. Podobizna jeho je prací jeho syna Jana Skramlíka z r. 1884.

26. JUDr. Tomáš *Černý* (1813—1885) pocházel z Nymburka, kde se narodil 16. srpna 1813, a po advokátní praxi u Dra

Friče r. 1869 otevřel vlastní advokátní kancelář i byl obhájcem zvláště v tiskových procesech Národních Listů a Pokroku v době vlády Giskrovy a Herbstovy. Jeho jméno spojeno je především s rozvojem Sokola pražského, jehož byl starostou v l. 1872—1882. Do sboru obecních starších dostal se r. 1871, od r. 1879 byl náměstkem purkmistrovým a 6. září 1882 byl povolán na místo purkmistra, jemuž se právě přičiněním Černého počalo říkati a ujalo se jméno starosty, stejně jako Drem Černým při instalaci poprvé byla vyslovena památná slova o „zlaté slovanské Praze“, která byla přijata radostným souhlasem. Do doby jeho starostenství přišlo připojení Vyšehradu a Holešovic i Buben ku Praze, jako první stupeň ve velkém programu utvoření Veliké Prahy sloučením předměstí i okolních obcí, za něho koupen byl ostrov Žofínský i sady na Nebozízku, získán Brožíkův obraz Odsouzení M. Jana Husi i otevřeno městské museum. Také Dr. Černý dosáhl aspoň některé změny zastaralého řádu obecního a snažil se rozřešiti otázku zavedení pitné vody do Prahy. Ale když skončilo období jeho úřadování, nepřijal Dr. Černý nové volby a odmítal vždy i pozdější snahy, aby byl znovu uveden na stolec starosty. Ve sboru obecních starších setrval až do r. 1896, kdy byl zvolen čestným měšťanem pražským. Dr. Černý, jenž měl zásluhu zvláště ještě o založení Zemské banky, zemřel dne 22. února 1909. Podobiznu namaloval Fr. Ženíšek r. 1886.

27. Ferdinand *Vališ*, sládek (1885—1887) zvolen byl za starostu 14. října 1885, byv už před tím náměstkem starostovým, neboť byl členem sboru obecních starších od r. 1872. Narodil se v Praze 12. srpna 1843 a byl muž vzdělaný, zkušený a smýšlení vlasteneckého. Za něho vystavena nová budova chudobince sv. Bartoloměje a přestavena koncertní budova na Žofíně a mimo to obec r. 1886 darovala pozemek společnosti musea národního na Václavském náměstí na stavbu nové budovy musejní. Avšak činnost Vališovu přerвала náhlá smrt 19. září 1887. Téhož roku vymaloval jeho podobiznu Fr. Ženíšek.

28. Dr. Jindřich *Šolc* (1887—1893) narodil se v Sobotce 12. února 1841 a věnovav se studiu práv stal se advokátem v Praze r. 1877. Byl literárně činný a měl smysl pro život veřejný. Roku 1879 byl zvolen do sboru obecních starších a později do rady městské, v l. 1885—87 byl starostovým náměstkem a 24. října 1887 zvolen byl za starostu, v kterémž úřadě setrval po nové volbě do 30. října 1893, přičiniv se o kompromis mezi stranou staročeskou a mladočeskou, které povoleno 9 míst v radě městské a místo prvního náměstka. Vynikal neobyčejnou pracovitostí a svědomitostí, že sotva mohlo býti starosty lepšího, a měl zájem o všechny otázky, které tehdy bylo řešiti. V jeho době byly vyvlastněny stánky

blíže kotců, převzata byla plynárna v Holešovicích, zakoupena byla budova svatováclavské trestnice, uzavřena smlouva o koupi zbytku hradeb, získána polovina ostrova střeleckého. Za něho věnován byl také pozemek k pomníku M. Jana Husi na náměstí staroměstském, kteréž usnesení starosta Šolc skvělým způsobem obhájil proti nátlaku arcibiskupa pražského Schönborna na jeho zrušení, a za něho po povodni r. 1890 opraven byl zřícený Karlův most. Obec pražská vydávala tehdy velké sumy na stavby veřejné a město, posílené ve svém vzmachu jubilejní výstavou r. 1891, činilo značné pokroky. Šolc odstupuje z místa starosty, zachoval po sobě čestnou památku. Žil potom v ústraní až do smrti dne 24. dubna 1916. Podobizna jeho je prací F. Ženíška z r. 1891.

29. Čeněk *Gregor*, architekt a stavitel (1893—1896), narodil se r. 1848 ve Svratce. Ve sboru obecních starších zasedal od r. 1878—1884 a od r. 1887—1917, r. 1890 byl zvolen náměstkem starostovým a 17. listopadu 1893 starostou. V jeho době počala se prováděti assanace města, jež nabyla platnosti 7. dubna 1893, zavedeno elektrické světlo, usneseno, aby jména uliční byla jenom česky označena na tabulkách, zahájeny velké stavby kanalizační, převzato Průmyslové museum Náprstkovo, vystavěny ústřední jatky a tržnice, usneseno vyžádati si povolení k zřízení elektrických drah a vystavěti nový most u Národního divadla, a městská spořitelna postavila si novou budovu. Gregor, jenž byl protektorem Národopisné výstavy československé r. 1895 a za něhož se pomýšlelo i na přestavbu radnice staroměstské, zasáhal do těchto všech otázek, a měl v mnohých iniciativu i udával směr jako odborník. Zemřel dne 5. listopadu 1917. Podobizna jeho je namalována od Václava Brožíka 1894.

30. JUDr. Jan *Podlipný* (1897—1900) zvolen byl starostou 2. ledna 1897. Narodil se 24. srpna 1848 v Hněvčevsi u Hořic, zvolen byl do sboru obecních starších r. 1885, jsa v Praze od r. 1878 obhájcem ve věcech trestních a od r. 1880 advokátem. Roku 1893 byl poctěn volbou za náměstka starostova a v hodnosti té byl ještě třikráte potvrzen, až byl r. 1897 povolán v úřad starosty. Znám jako politik i národní pracovník s řečnickým talentem a jako horlivý sokolský činitel — r. 1889 byl zvolen prvním starostou České obce sokolské a r. 1897 prvním starostou mohutné organizace Svazu československého Sokolstva — byl přijat s důvěrou občanstva, která jej dovedla pochopiti i jako nadšeného propagatora styků česko-francouzských. Také jí nezklamal, a staral-li se, aby Praze byla zajištěna důstojnost i ryzí českost — první při instalaci promluvil jen česky — a zdárný rozvoj velkoměsta, přičinil se o řadu reforem a důležitých skutků. V jeho starostenství, do něhož spadají bouře po zrušení jazykových nařízení r. 1897

a 1899, provedena reorganisace městských úřadů, postavena dětská nemocnice, nová budova musea městského, započata stavba ústřední elektrárny v Holešovicích a vykoupěny koňská dráha i elektrické dráhy předměstské. Zasluhou Dra Podlipného provedeno bylo také spojení Libně s Prahou a zajištěna účast obce pražské na výstavě architektury a inženýrství (1898). Když 18. ledna 1900 odstoupil z úřadu, zůstal členem sboru obecních starších i rady městské až do své smrti dne 19. března 1914. Malířem jeho podobizny je Vojtěch Hynais (1897).

31. JUDr. Vladimír *Srb*, advokát (1900—1906), narodil se 19. června 1856 v Hořicích. Obecním starším zvolen byl r. 1889, do městské rady dostal se r. 1890, r. 1895—96 byl II. náměstkem starostovým a v l. 1896—1900 náměstkem I. Už 23. prosince 1896 byl zvolen starostou, ale tehdy volby nepřijal; byv povolán na stolec starostenský 5. února 1900, setrval v úřadě dvě období, neboť 4. března 1903 volba vypadla znovu pro něho. Za starosty Dra Srba bylo intensivně pokračováno ve velkých dílech starších, zvláště se však Praze dostalo cenného daru zakoupením zahrady Kinských, vykoupením pozemků býv. Kadetky u Prašné brány, novou budovou městské pojišťovny. Dr. Srb působil ve sboru obecních starších i po svém odstoupení. Zemřel dne 10. května 1916. Podobizna jeho je dílem V. Sochora.

32. JUDr. Karel *Groš*, advokát, (1906—1918) byl tak podporován okolnostmi, že mohl zůstat v úřadě starosty jako nikdo z jeho předchůdců, plných 13 let a že jej mohl zastávat v nejlepších mužných letech. Narodil se 21. února 1865 v Praze, kde vystudoval — byl posledním starostou Akademického čtenářského spolku před rozpuštěním — a kde měl od r. 1896 advokátní kancelář. Byl zetěm Dra Julia Grégra, a to mu jistě značně usnadnilo postavení v kruzích mladočeských, že už r. 1899 byl zvolen do sboru obecních starších, rok na to do městské rady, r. 1902 povolán za II. náměstka starostova, r. 1903 za I. náměstka a 15. února 1906 za starostu města. V té hodnosti byl potvrzen novou volbou 5. března 1909 a 9. března 1912 a poslední období prodloužilo se na řadu let, když válkou světovou byly zastaveny všechny volby, zvláště také do samosprávných sborů, a teprve po převratu 28. října 1918 musil odejít s místa, jež tak dlouho zastával, když zastupitelstvo obecní bylo rozpuštěno a nahrazeno správním sborem. Je pochopitelné, že za tak dlouhé doby staly se důležité činy pro rozkvět a zvelebení města a že se zběhly i události na jeho oslavu. Dr. Groš těžil z velkých prací přípravných starostů předcházejících, ale bylo by nesprávné, aby pro chyby, jichž se dopustil ve válce přisluhováním kruhům vládním a vojenským, byla vůbec odsuzována jeho správa

a upírány mu všechny zásluhy. I když se ukázal v přílišné úzkostlivosti a beznaději poddajným a málo hrdě konal nejen co musil, nýbrž mnohem více nad to, co mu nebylo přikazováno, bylo v tom kus sebeobětování, že neodstoupil, dokud byl čas a nehleděl pro sebe zachrániti, co by se zachrániti dalo, jako to učinili v chytrosti mnozí jiní. A tak, ať se posuzuje jeho osoba a povaha jakkoliv, to je jisto, že s jeho jménem je spjat nejnovější vývoj Prahy a že v jeho době Praha se rozmohla tak, že se mohla naráz státi hlavou osvobozeného a zvětšeného státu. Za něho položeny základy k utvoření Velké Prahy, koupeny zbytky hradeb i pevnostní pozemky vyšehradské i všeliké vojenské objekty pro uvolnění města, pokračováno bylo v asanaci města, prováděna soustavná kanalisace a rozřešena otázka pitné vody, uskutečněna regulace Vltavy a podniknuty stavby vodní a nových mostů i nábřeží, vystavěna administrační budova městská, provedeny opravy radnice staroměstské a vystavěn obecní dům u Prašné brány; školství mělo velkou podporu a zřízeno kolik nákladných moderních budov školních, rozšířena byla a zdokonalena dětská nemocnice a věnována péče různým ústavům humanitním i sociálním. Podniky obecní, zvláště podniky elektrické, plynárna, městská pojišťovna a spořitelna nabývaly neočekávaného rozmachu a pomáhaly obci pražské, aby mohla vykonati své veliké úkoly. Praha, která vítala bratry slovanské ze všech končin a hostila často cizince za velkolepých slavností národních i při jiných příležitostech, napjala tehdy všechny síly, aby se povznesla proti vůli Vídně a přes zloby nepřátel. (Podobizna Dra Groše od M. Švabinského r. 1908.)

33. JUDr. Přemysl Šámal (1918—1919) stal se předsedou správního sboru po rozpuštění obecního zastupitelstva 13. listopadu 1918 a tím převzal všechna práva i povinnosti starosty. Nevstoupil na to místo nepřipraven, neboť už v l. 1908—11 zasedal ve sboru obecních starších, a vážnost, které požíval zvláště jako dlouholetý místopředseda Ústřední matice školské, neobyčejně byla zesílena objevením, že za války byl duší „Maffie“, která připravovala osvobození našeho národa. Jeho autorita také působila, že náhlý převrat nezasáhl rušivě do činnosti správy městské a že byla upravena cesta novému zastupitelstvu, které vyšlo ze svobodných voleb 15. června 1919. Ale že Dr. Šámal sám považoval postavení své za dočasné a přechodné, zejména když se stal kancléřem presidenta republiky, nemohl uplatniti svou osobnost v krátké době působení na radnici, do níž přišel sice ještě novými volbami jako člen sboru obecních starších, avšak za nedlouho se vzdal. Dr. Šámal, jenž se narodil 4. října 1867 v Praze, a byl advokátem, přesto si však i krátkou tou činností zasloužil, aby

Tab. XIV. Obraz Václava Brožíka: Volba Krále Jiřího z Poděbrad dne 2. března 1458 v radnici staroměstské.

do primatorské síně byla zavěšena jeho podobizna, kterou namaloval Vlaho Bukovac 1921.

34. JUDr. Karel *Baxa* (od r. 1919), známý jako advokát, politik a horlivý menšinový pracovník, zvolen byl starostou v novém sboru obecních starších 30. června 1919. Ale když se stalo skutkem utvoření Velké Prahy, které vešlo v život 1. dubna 1922, byl jmenován předsedou správní komise hlav. města Prahy, jehož představitel řádnou volbou dosazený bude míti název primatora.

Všechna sbírka zachovaných podobizen primasů i purkmistrů a starostů pražských má velikou cenu nejen historickou, nýbrž i uměleckou. Třebas nevíme, kdo maloval portréty representantů města před r. 1848, jistě byly to malíři pražští, jako po té době byli vždy požádáni známí malíři naši, aby dílo vzali na sebe. Ve sbírce je tedy kus vývoje malířství pražského, a to stupňuje význam její i síně, v níž je uložena.

Síň primatorská chová ještě staré hodiny mistra Šebestiana Londena, měšťana malostranského, a v ní je uložen i americký prapor, jež darem podala městu Praze Československo-americká výprava obchodní r. 1922 prostřednictvím JUDra Karla Veselého z Chicaga. Ze síně možno vyjít na balkon, s něhož je krásný pohled na kostel Týnský, a také je dveřmi spojena se sousedním zasedacím sálem. V něm přední výzdobou je dílo francouzského sochaře A. Rodina, *Kovový věk*, které obec pražská zakoupila u příležitosti výstavy mistrov v Praze r. 1902, vedle něho mohutný obraz A. Slavíčka, *Kostel sv. Víta*, a řada originálů kreseb Jos. Manesa, zvláště typy českého lidu, *Venušina sluj* a *Radosti života*, pak Suchardova plaketa *Čechie žehnající Praze*, která je darem Sokolstva na pamět IV. sletu sokolského r. 1901, a socha borce, provedená v bronzu E. Halmanem a věnovaná stejně obcí sokolskou při V. sletu r. 1907. V síni té v čele je postaveno velké poprsí Palackého, jež městu Bubenči byl věnoval St. Sucharda — je to kopie podle jeho pomníku Palackého — a ještě jsou v ní stojací hodiny od L. Hainze, okrášlené svrchu bronzovou soškou krále Jiřího. Podobně jsou vyzdobeny malbami Preisslerovými, Šetelíkovými, Slavíčkovými, Bubeníčkovými a j. síň v příčném traktu radnice mezi obojím dvorem, kde vedle pokoje s kartony M. Alše, jež jsou provedeny na stěnách ve vestibulu, a vedle pokoje s podobiznami zasloužilých českých žen, M. Riegrové-Palacké, V. Lužické-Srbové, R. Tyršové a A. Podlipné — jsou to díla Václava Brožíka, Rudolfa Váchy, M. Švabinského a Vr. Nechleby — je zvláště *síň Brožíkova*, chovající sbírku obrazů tohoto historického malíře a některé jeho osobní památky. Galerie tato vznikla z daru Václava Špačka ze Štarburku, důvěrného přítele Brožíkova a majetníka hradu Kokořina

(† 3/3 1912), k němuž připojeny obrazy z majetku obecního. V čele síně visí obraz „Defenestrace pražské 23. května 1618“, představující ten moment, kdy vzbouření stavové vyhadzují z okna hradu pražského místodržícího král. Slavatu, chystají se tak naložit s Martinicem a chápou se již písaře jejich Fabricia. Obraz tento byl vystaven na jubilejní výstavě r. 1891 v Praze, avšak po jejím ukončení vrátil se do Paříže, kde byl malován, do skladu Sedlmayerova, a trvalo až do r. 1908, kdy obraz zase byl vystaven v Praze, nežli byl zakoupen. Stalo se to přičiněním Dra Karla Mattuše, jenž se postaral, aby mohlo býti užito vkladu 10.000 K, uložených v Zem. bance pro „Historickou galerii“, a obec pražská přispěla dalšími 15.000 K ve trojí roční lhůtě po 5000 K, když byl Sedlmayer slevil z požadovaných původně 35.000 franků. Vedle tohoto obrazu jsou ve sbírce Brožíkově i některé jiné historické obrazy, z nichž zvláště zajímá skizza k velkému obrazu namalovanému na objednávku Františka Josefa I. „Tu felix Austria nube“. Když se totiž rozneslo, že Brožík se chystá namalovati nový velký obraz z dějin českých, „Zvolení krále Jiřího“, bylo na něho působeno ze šlechty, aby „věnoval štětec svůj proslavený také k vylíčení jiných, nežli těch zjevů historických, které sice jméno jeho činily velice populárním, ale zároveň rušivě působí na mysl lidu“. Vyjednávalo se o obraz v ceně asi 20.000 zl., jehož námět měl býti vybrán z doby panování habsburského v Čechách, a doporučovalo se, aby představoval pout Ferdinanda I. do Staré Boleslavě po jeho zvolení za krále českého. Obraz tento, k němuž i císař měl přispěti, pomýšlelo se pak reprodukovati a mezi lid v tisících exemplářích za laciný peníz rozhoditi, aby byl paralysován účinek vlasteneckých obrazů Brožíkových v myslích lidu českého. Avšak v květnu 1894 věc se změnila tak, že císař sám pro sebe objednal obraz u Brožíka za 20.000 zl., nechávaje volbu látky umělci, a Brožík se shostil svého úkolu obratně, neboť obrazem zvěčnil spojení královského rodu jagelovského s rodem habsburským sňatkem dětí Vladislava Jagelovce Ludvíka a Anny s dětmi císaře Maxmiliána Ferdinandem a Marií, kteráž událost přispěla, že se Ferdinand I. dostal na trůn český volbou r. 1526. Dílo Brožíkovo, definitivně provedeno r. 1897, bylo uloženo v Umělecko-historickém museu ve Vídni. Historickou látku podávají ještě dva obrazy polokruhové, které jsou skizzami pro fresky provedené v Pantheonu musea zemského. Představují jednak založení university pražské císařem Karlem IV. r. 1348, jednak disputaci Jana Amosa Komenského v exilu v Amsterodámě. Jinak zajímá portrét mecenáše J. Hlávky a velmistra křižovníckého Horáka, skizza k postavě biskupa konkordienského, jenž četl rozsudek nad Husem, různé studie a genrové obrázky, na př. „Do pole“ a „Návrat“, i Betlém, jenž byl z posled-

ních prací Brožíkových. V síni Brožíkově stojí poprsí dárce většího dílu sbírky Václ. Špačka a mimo to postaveno tu poprsí dějepisce města Prahy V. V. Tomka z kararského mramoru, dílo sochaře B. Vlčka, pořízené (r. 1902) k 84tým narozeninám muže, jenž byl si zjednal značné zásluhy, jsa i dlouholetým členem sboru obecních starších. K této síni třeba uvést i tu místnost, kde jsou zavěšeny dva velké obrazy „Příjezdu královny Sábské k Šalomounovi“ a „Šalomounův soud“. Bývaly kdysi ozdobou síně radní, majíce uváděti na pamět konšelům moudrost a spravedlnost ve vykonávání soudu, a jsou to kopie maleb Rubensových — originál Šalomounova soudu je majetkem musea kodaňského — a to ze 17. stol. Obrazy takové bývaly pravidelnou výzdobou světnic radních a je povědomo, že i radnice hradčanská mohla se soudem Šalomounovým pyšnit. V tomto sále jsou i tři modely soch Myslbekových, které byly provedeny na mostě Palackého r. 1887 až 1890 a 1892—95, jako vně na chodbě stojí dvě originální skizzy Libuše a Přemysla a Lumíra s písní.

Ale jsou ještě jiná místa, která dovedou vzbuditi pozornost návštěvníka. Na prvním dvoře v přízemí nad dveřmi starými zachován je erb primasa V. Krocína z r. 1592 i současný erb staroměstský, jinde v prvním poschodí příčného traktu vchod zavírají staré zdobené železné dvěře z 2. poloviny 16. století. Takových jednotlivostí lze najíti celou řadu a soustavným výzkumem jistě by se značně obohatily vědomosti o radnici staroměstské. Co jí dodává ještě významu a ceny, je ta okolnost, že je v ní uložen *archiv městský*, největší a nejbohatší archiv městský našeho státu, který čestně snese přirovnání s archivy i velkých cizích měst. Materiál jeho sahá až do počátku 14. století — nejstarší listina je z r. 1316, nejstarší kniha z r. 1310 — a hlavním jeho pokladem jsou knihy městské, které jdouce až do r. 1850 v počtu asi 7000, představují podivuhodné pozůstatky právního ústavu poskytlího neobyčejný zdroj pro všechny stránky vnitřních dějin města i jeho širého okolí. Archiv městský byl vždy předmětem péče konšelů, avšak utrpěl mnoho zlobou a nepřízní dob — velké škody v něm způsobil oheň radnice r. 1399, pokud jde o Staré město pražské, — a také neporozumění v době Josefa II. a v 1. polovině 19. století zavinilo velikou ujmu. Ve starších dobách starali se o archiv písaři, zvláště přední z nich, sami kancléři, od roku 1784 správa jeho byla svěřena vždy některému magistrátnímu radovi, a od roku 1850 byl v organizaci úřadů města Prahy zařaden jako samostatný úřad s archivářem městským v čele, jemuž roku 1864 byl přidán k ruce adjunkt. Prvním archivářem městským r. 1850 byl zvolen ve sboru obecních starších působením Palackého, jenž si přál, aby byl vybrán z kruhů učených, Karel

Jaromír Erben, vedle něhož byl adjunktem Jos. Rank a po krátké době PhDr. Josef Emler. Jestliže Erben vpravdě teprv vybudoval archiv z rozptýlených prvků, jeho nástupce Josef Emler, jenž se stal i profesorem pomocných věd historických na české universitě, učinil z něho vědecké středisko, v němž starší i mladší pracovníci našli všechnu pomoc a účinnou podporu. S Emlerem o práci úřední dělil se JUDr. Jaromír Čelakovský, od r. 1871 adjunkt archivu, jenž se pílí i zdatností vyrovnal svému představenému a stal se jeho důstojným následovníkem (r. 1897). Čelakovský ovšem byl mnoho odváděn od archivní činnosti politickým působením poslance a národního činitele i povinnostmi universitního učitele, avšak o archiv se staral s obzvláštní horlivostí a utvrdil mu čestné jméno i postaral se, aby mu byly vráceny státními úřady ty archivalie, které mu před jeho organizací byly odejmuty. Spolupracovníkem Čelakovského a jeho nástupcem byl JUDr. a PhDr. Josef Teige, muž neobyčejné horlivosti a neúnavnosti, jenž dovržil spořádání archivu. Na těch základech nyní archiv hl. města Prahy všemožně se stará, aby jako archiv spojených měst a obcí Velké Prahy soustředil všechny materiál k jeho dějinám, a značně rozšířen v místnostech i obsahu, může býti chloubou města, pro něž má velký význam úřední i vědecký.

A pro to všechno, co radnice staroměstská znamená i v sobě chová, je pochopitelné, že nepřejde jí žádný pravý Čech bez povšimnutí a že denně zastavuje se před ní mnoho lidí srdcí upřímných a rádi vcházejí i do jejího vnitřku. Pozornosti se těší zejména také bronzové pamětní desky, jednak deska mluvící o památnosti radnice, zasazená v levo od orloje na jeho přístavek r. 1910, jednak deska od r. 1911 hlásající jména 27 pánů ze šlechty i měšťan, popravených 21. června 1621 před radnicí na popravišti, jehož půdorys je vyznačením v dlažbě patrný. Především tato deska pamětní nenechá nikoho minouti, aby nepostál a nevzpomenul události, které se až v nedávných dnech dostalo usmíření. A to možno viděti nejen v tom, že na tom místě stanul první prezident republiky při slavném vjezdu do Prahy po obnovení českého státu a že tu byla konána veliká slavnost vzpomínek a díky 21. června 1919, nýbrž že k desce, jež od r. 1915 do r. 1917 musila býti odstraněna za války světové na rozkaz státních úřadů, mohly přibýti dvě tabulky nové, dojemně výmluvné. Praví, že pod nimi do zdi věže radniční vložena je prst s bojiště verdunského, pak od Zborova, Bachmače, Terronu, ze Sibiře a od Doso Alta, kde všude lví silou bojovali mstitelé mučeníků bělohorských a kde krev bohatýrů vykoupila národu spravedlivou odplatu dějin.

///

STAROČESKÝ ORLOJ.

Radnici staroměstské dostalo se koncem 15. stol. opravdové podivuhodnosti v orloji, jehož pověst se záhy rozšířila po světě. Bylo to plným právem, neboť měli-li podobné hodiny už ve starších dobách v jiných městech, ve Štrassburku, Norimberku, Olomouci a jinde, nebyly tak dovedně a dokonale zařízeny a nevzbuzovaly takového podivu jako dílo českého mistra.

Původcem orloje byl asi r. 1490 Hanuš hodinář, řečený Růže, snad z Hradce Králové rodilý, který byl i správcem orloje až do své smrti, byv už r. 1476 orlojníkem městským jmenován. K starému orloji, jenž měl stroj bicí a minutní a sféru připomínanou už r. 1437, přidělal tři části jiné i se sférami novými a zanechal po sobě učeníka, mistra Jakuba, příjmím Čecha, orlojníka, kterému také správa orloje byla svěřena. Ten r. 1529 se svolením rady městské i úředníků šestipanských, kteří vedli péči nad orlojem, přijal do učení Václava Zvůnka, hospodáře rathouského, na jeden rok, aby ho připravil k řízení orloje a zasvětil jej „do umění vorlojního, bez něhož ta správa orloje býti nemohla“. Při tom měl býti dáván mistru Jakubovi jeho plat 15 gr. č. týdně a Zvůnek měl bráti po 5 gr., avšak zdá se, že mistr Jakub byl už stár a pomýšlel, že se vzdá práce při orloji, protože si vymíňoval pro ten případ 7½ gr. č. týdně, zatím co ostatních 7½ gr. měl dostávat Zvůnek; teprve když by přestal býti hospodářem radničním, mělo se Zvůnkovi platiti plný plat orlojnický 15 gr. a k tomu měl dostávat odměny za všechny opravy při orloji, jež by uměl provést a při nichž by mistr

Jakub nemusil býti účasten. Avšak po roce se ukázalo, že Zvůnek není ještě dobře vyučen, a smlouva byla 6. ledna 1531 prodloužena opět na rok. Patrně pro lepší správu orloje Zvůnek měl býti dobře uveden do všeho umění hodinářského, aby se naučil každému dílu „buď při budicích, buď při vorlojích bicích a též i při těch, ježto se v puškách strojí“, a mistr Jakub se zavazoval, že po těch dvou letech ještě Zvůnka doučí, kdyby mu zůstaly které mezery. Za to rada městská ustanovila mistru Jakubovi plat po čas života 10 gr. týdně, a k tomu bylo smluveno, že z každé práce, kterou by Zvůnek vyrobil a prodal, mistr Jakub má dostati polovici stržených peněz, při čemž si vyhrazoval, že sám bude činiti všechny náklady na dílo kromě odměny malíři, ježž oba měli platiti společně.

Avšak přes tuto smlouvu Zvůnek nebyl dobře vyučen, neboť orloj se za jeho řízení nějak pokazil a správce nepoznal, co mu škodí, a nerozuměl mu zvláště na sférách. Proto rada městská, která se marně radila s mistry kolleje Karlovy, pozvala až z Norimberka dobrého kteréhos mistra, aby pomohl, avšak ani ten nevěděl si rady, a orloje nespravil. Brzy potom Václav Zvůnek zemřel (1552) a jeho syn Jan hlásil se o místo orlojníka, ukazuje, že jediný byl od otce vyučen jako se otec jeho sám byl učil. Avšak ani jeho umění nebylo dokonalé, nepoznal prý, kde je na sféře měsíc a kde slunce, přezděl měsíc sluncem a měsíce viděl ve dvanácti znameních zvířetníku. Proto byl hledán schopný správce jiný z řemesla hodinářského; ale když byl mistr Hanuš, hodinář z ulice Platnéřské, hned druhý den vrátil klíče před pány, jak mu byl orloj dán do správy a prosil za sprostění povinnosti, řka, že by se zbláznil, kdyby měl orloj řídit, byla správa orloje svěřena r. 1552 Janu Táborskému z Klokotské hory, písari knih (* 1500 v Klokotech u Tábora), který sice nebyl vyučen, avšak bedlivě orloj zkoumal a o jeho ústrojí přemýšlel. Pomohlo mu, že byl v mládí r. 1519 posluchačem mistra Pavla Příbrama, který přednášel o astronomii v universí — zemřel za moru r. 1520 — a tím pochopil sféry, běh slunce a měsíce a všeliké složky orloje. Ale třeba trvalo už plný rok jeho pozorování, přece nemohl stále poznati, proč měsíc ve dvou nedělích přechází zvěrokruh, ač jej měl přejíti teprve ve čtyřech nedělích, a musil jej stále ob den zpět posunovati, ač stroj tím trpěl. Až náhoda Táborskému pomohla; jedné noci, nemoha spáti, vydal se k orloji a při světle svíčky spatřil, co nebylo lze v ten čas viděti za dne a čeho si ani jindy nevšiml, když se to ve dne přiházelo, že kladnice měsícova chybovala svého kola o několik zubů v jednom místě. Hned potom dal od mistra Daniele Skřivana rozebrati první stranu orloje, aby mohl pozdvihnouti hřidel a čep kola hlav-

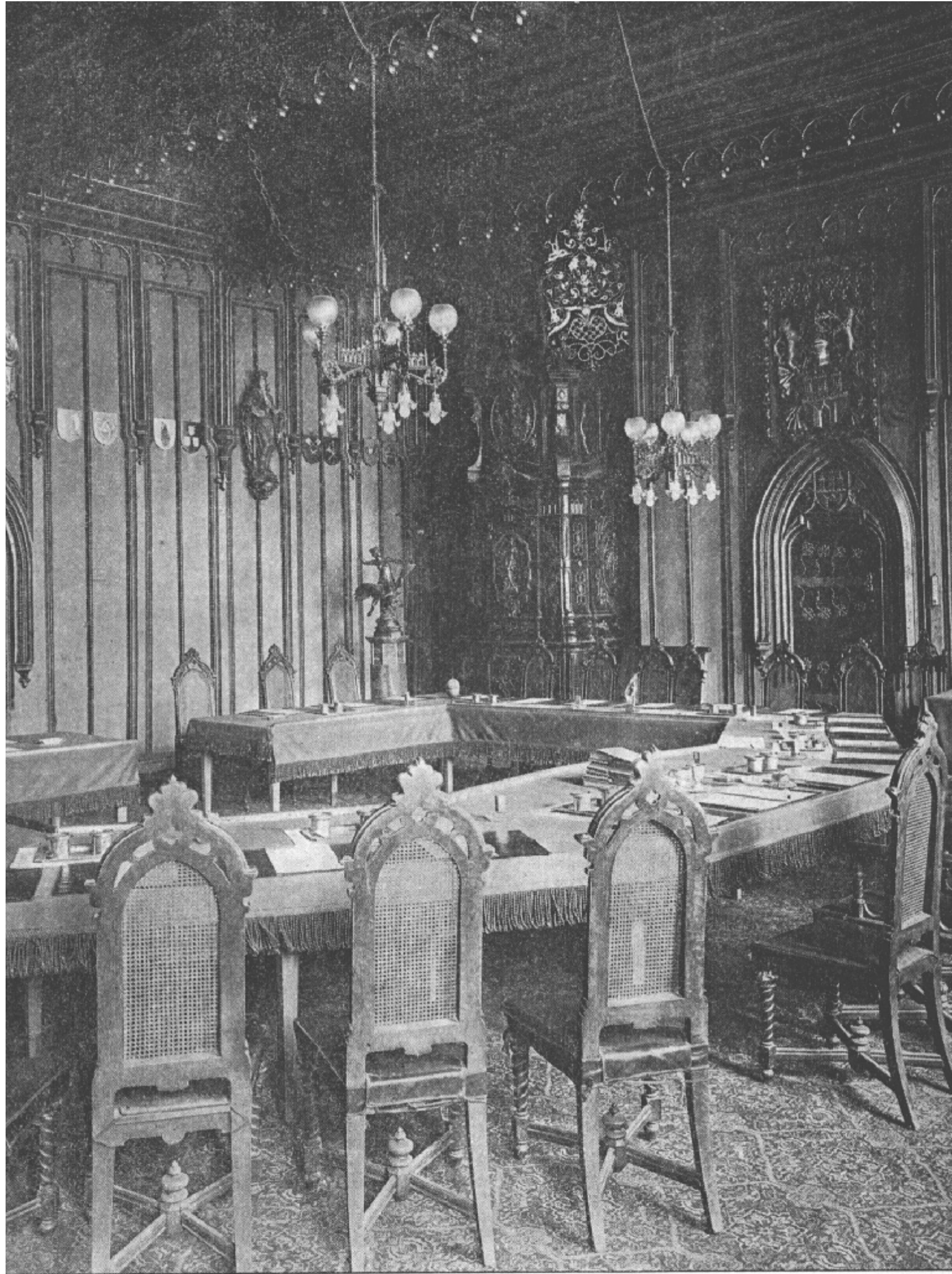
ního, minutního, aby se kladnice nemíjely se zuby kol, a když se to stalo, objevila se chyba. Čepy ani lůžka nebo „herštukové“, v kterých čepy hřídelního kola minutního se pohybovaly, nebyly ocelové, nýbrž jen kalené, a tím se opory i čepy vyhlodaly a nestejně vychodily, že se hřídel snížil a klesl se svými paličkami, až se musily v některých místech s koly chybovati. Proto Táborský dal od Skřivana udělati nová lůžka z oceli i čepy ocelí byly obloženy a také kladnice na hřídeli kola „štegradu“, jímž kolo hlavní vedlo minuty, byla nově zhotovena z oceli. Zároveň podniknuty některé opravy jiné, a zaručoval-li se Skřivan, že ani ve stu letech orloje nebude potřeba opravovati, Táborský se mohl chlubit, že orloj znamenitě zdokonalil. Rada městská nešetřila nákladů a vydala okolo 150 kop míš. na opravu, a tak Táborský mohl přidati zvláště na velikou sféru několik kusů užitečných, jichž tam dříve nebylo. Dal na ní vyznačiti 12 hodin v dvojí řadě polovičního orloje, kterého se teprve tehdy počalo v Čechách užívati po německém způsobu, část denní zbarvena modrou barvou světlejší a část noční temnější, a aby rozdíl mezi dnem a nocí byl zřetelnější, bylo barvami naznačeno svítání i soumrak; doprostřed sféry byla vsazena pukla s 12 znameními a okolo ní po krajích měsíkové a vedle ní slunce a ručička ukazující na měsíc, jak je veliký, buď nový nebo plný, ubývající nebo rostoucí, i na kterém znamení slunce i měsíc kdy stojí. Sice Táborský si byl vědom, že tento běh slunce i měsíce v pukle budou viděti jen lidé dobrého zraku, avšak přidal jej, aby se stalo patrnějším, že orloji rovného jiného není. K 12 hodinám, kterých připadalo stejně v dni dlouhé jako v krátké, a proto v létě byly delší a v zimě o polovičku kratší — proto se zvaly hodinami nestejnými — zhotovil Táborský desku a na ní byly vyznačeny dny týdenní, a v který den kolikátá hodina které planety je. Také kalendář byl obnoven, pěkně vymalován a Táborský sám na něj napsal dny a svátky; nově přidal počet dnů každého měsíce obecného, klíč velikonoční a dva svátky, jichž prve nebylo.

Tyto opravy byly provedeny r. 1553 a Táborský už tenkrát přemýšlel, aby kalendář sám šel, avšak mohl to udělati až po 13 letech. Bylť mezitím r. 1556 správy orloje zbaven, poněvadž zapomněl kdysi při prohlížení orloje zhasiti svíčku a již hořela prkna nad orlojem. Proto když řízení orloje bylo dáno Václavu Tobiášovi, mistru malých hodinek, jenž jej spravoval do své smrti r. 1560, úředníci šestipanští dali původem Jiřího Zvůnka pro bezpečnost nad orlojem vyklenouti a udělati železný poklop i okenici. Při tom Tobiáš pečoval o orloj a dobře mu posloužil, že jej přikryl navoskovaným plátnem, aby naň nepadal prach a smetí i rum, ale nerozuměl mu dobře, a tak se stalo, že se orloj něco pokazil. A z toho důvodu po

jeho smrti 4. září 1560 byl asi zase za správce zvolen Jan Táborský, ač se i jiní o úřad ucházeli, a ten hned na orloji, k němuž na pilířích byly udělány hodiny sluneční, měl co opravovati. Zvláště na sféře ukazatel měsícův, kde podcházel pod pravítka, na němž měsíc seděl, byl tak skřivený, že nemohl podcházeti a zachytával se o pravítka i o kolečko zasazené na osu středu zodiaku. Kdyby věc nebyla bývala v čas napravena, mohl se snadno orloj zlámati a zastaviti a Táborský měl v podezření pomocníky zemřelého mistra správce, že škodu zúmýsla způsobili, když viděli, že řízení orloje jim nebude svěřeno, aby novému správci udělali obtíže. Táborský našel ještě skřivené dlouhé železo, na němž seděla druhá ruka k hodinám poloorlojním, a to i s malou ručičkou, a mimo to ohnutý plech v nejnižším místě sféry, položený pod okolkem počtu hodin, byl vyňat a byl přelomen, takže počet hodin vázl, zvláště když vnitř za sférou přibíli delší prkénko, které překáželo trojprutému kolu. Nedostatky byly nové i staré pro nedodělání i na kole měsíce a slunce a podobně na kalendáři, který se musil denně postrkovati, a také strana minutní každou zimu se zastavovala jako za Zvůnka a v straně bicí nemohlo se zamýkati, že mnoho hodin bilo, a to vše bylo přivedeno do náležitého pořádku.

Táborský napraviv zase orloj za účasti svého učeníka Jakuba Špačka, došel uznání rady městské, která mu vyplatila odměnou 20 kop gr. a zvýšila mu roční plat i kopy o 10 gr. Ale později učinil zprávu o pracích z obojí doby správcovství a vylíčil všechny nesnáze. Chtěl přivésti na paměť své přičinění i zásluhy o orloj, avšak mýnil dáti pokyny i svým nástupcům a výstrahu konšelům, aby nesvěřovali orloje rukám nezkušeným. Připomněv, že mu zkoumání a pozorování orloje i jeho napravování dalo mnoho přemýšlení, až měl veliké a těžké hlavy lámání, zdůrazňoval, že orloj je „pohádka na všechny mistry orlojníky taková, kteréž ani uhodnouti nemohou“, a že proto každý správce musí si vychovati pomocníka a nástupce. Táborský, jenž spis podal pánům radním r. 1570 — zemřel již po dvou letech r. 1572 — podle všeho snažil se zajistiti místo správce orloje učeníku svému Jakubu Špačkovi, ježž do tajností orloje zcela zasvětil. Snad se mu to podařilo; a v té době orloj staroměstský byl ve veliké cti a byl pýchou města. Aspoň Blažej Jičínský ve své historické písni o městech pražských z r. 1589 veršuje s velkou pochvalou při zmínce o rynku staroměstském a domu radním:

V tom rynku k západní straně
právě v rohu a na ráně
rathouz velký s věží co hrad,
každý se naň podívá rád.

Tab. XV. Radní síň z 2. poloviny století 15.

Pánům k poctivosti slavný
 v té věži jest orloj správný,
 přepodivně zrychtovaný,
 arcí právě zmistrovaný.
 Protož o něm dotknu krátce
 pro schválení mistra práce,
 jenž se v něj v dělání vložil,
 věčné pochvaly zasloužil.
 Ten orloj má stránky trojí,
 jedna z nich nad druhou stojí,
 prostřední svrchní vyráží,
 tento klenot mnoho váží.
 Dolní stránka kalendáře,
 prostřední sféry vokáže,
 svrchní stránka slove bitcí,
 vše se prostředním řídící.
 Tento orloj v svém způsobě
 celou revoluci v sobě
 má se vším nebeským hnutím,
 všech planetův přeběhnutím.
 Jan Táborský jsa ho v správě,
 dlouhý čas to váže zdrávě,
 výš ho chválit jak nevěděl,
 takto o něm propověděl:
 že jest z vtipu nebeského,
 zvláštního daru božského,
 udělán mistrovským vkusem.
 I já to vyznati musiem,
 že se čemu podiviti
 jeho rozličnému jítí,
 tak jeho mistrovské správě
 ledva se můž věřit právě.
 Nevím, aby se mu každý
 mezi křesťany podobný
 moh ve všem světě najíti,
 dejž Bůh, ať můž stálý býti...

Avšak ne-li dříve, tedy po odstoupení nebo smrti Jakuba Špačka, orloj zase vypovídal službu. R. 1593 řídil jej Vavřinec, asi mistr školní z Týna, r. 1595 byl poručen ke správě Samuelovi malíři a z r. 1597 je povědomo, že byl jeho ředitelem známý Šimon Podolský z Podolí, jemuž tehdy bylo dáno na čas odpuštění pro službu císařskou, než vždy byly s ním značné starosti a neznáze. Roku 1613 předvolali úředníci šestipánští proto hodináře do úřadu a dotazovali se jich, kterak by se mohlo jednou orloji pomoci, aby mohl dále dobře jíti. Hodináři, kteří asi předem orloj prohlédli, pokládali opravu za

lehkou. Radili, aby byl vyčištěn, a co je rozlámáno, obnoveno, a slibovali, že do čtyř neděl práce může býti skoncena. Aby město po ten čas nezůstávalo bez hodin, doporučovali, aby byl nařízen ponocný, který by měl při sobě hodiny přesýpací a podle nich bil na zvon kladivem. Návrhy tyto byly schváleny a hodiny veliké asi na věži, které byly podle všeho také poškozeny, i orloj byly dány k opravě Kryštofovi Švorcpachovi a druhému hodináři, který byl správcem orloje. Bylo-li orloji opravdu zpomoženo, není povědomo, ale spíš se zdá, že nebyl v rukách spolehlivých. Aspoň r. 1615 páni radní propustili dosavadního orlojníka, jenže náhrada sotva byla lepší, když klíče od orloje rathouzského byly odevzdány tovaryši vdovy Švorcpachové, která se za něj zaručila. Proto se orloji dobře nevedlo a jistě chátral víc a víc, když přišly doby válečné a s nimi úpadek obce. Ale svědčí o stálé úctě k orloji, jestliže rada staroměstská nedlouho po konci třicetiletého válčení, poněvadž orloj byl zatím velmi sešel, přikročila zase k nové práci na orloji. Roku 1659 byl obnoven všecken orloj, „vzácný klenot města jak pro starožitnost, tak pro kunst a pro lidskou zvyklost, též pro okrasu města“ a spolu s ním vížka nad ním, která byla pobita bílým plechem, kdežto prve byla kryta břidlicí. Hodináři, řezbáři, tesaři, platnýři, kotláři, kameníci, zedníci i zámečníci byli účastni při díle, jež si vyžádalo nákladu 624 zl. 10 kr., a je zachována pamět, že to byl Jan Kř. Bezprstý jinak Žezule, mistr pokrývačský, jenž bání na vížku přístavku 5. prosince 1659 nasadil. Tehdy byl i měsíčník upraven, a ve středu jeho byl erb městský daný r. 1649 vymalován. Při této opravě byla zasazena nad orlojem deska s nápisem až do r. 1787 se uchovávajícím: „Anno Domini MDCLIX senatus populusque Pragensis horologium hoc renovatum aeternitati dicat.“ A také i později orloj zůstával předmětem péče obce staroměstské. Je povědomo, že zejména r. 1748 byla zase vížka nad orlojem pokrývána a bání nad ní po opravě postavena — práci prováděl Jan Zepf, mistr příkrývačský — a snad i v jiná léta byl upravován jeho zevnějšek. Avšak to nepomohlo, aby stroje jeho nechátraly a aby na něm nevznikly závady, že jen české hodiny byly a smrt zvonila, s nimiž si nikdo nevěděl rady, zvláště když schuzená obec nemohla povolit dostatečný náklad k prozkoumání a obnově. Sice Ondřej Gabriel Teicher r. 1735 vydal o orloji knížku v řeči německé a r. 1760 jesuita Jan Klein nabízel se, že orloj sprav za 700—800 zl., avšak to nezabránilo úplné zkáze orloje, která pak byla příčinou, že se při přestavbě radnice r. 1787 pomyslelo orloj zrušiti a některé jeho části prodati za staré železo. Že k tomu nedošlo, a že orloj byl konečně obnoven, o to měli zásluhu král. astronom prof. Ant. Strnad a náměstek purkmistrův Fr. Fischer, který se návrhům na zrušení s roz-

hodností opřel a komisi znalců vynutil. Strnad sám řídil konečně přece povolenou opravu, kterou vzal na sebe pražský mistr hodinářský Jan Landesberger za 680 zl., a při tom polacení ručiček slunce a měsíce v ohni stálo 22 zl. 30 kr., malířská práce byla zadána za 70 zl. Václavu Obmauerovi a sochařská Ant. Schumanovi, jenž opravil 7 sošek a přidělal osmou novou za 22 zl. 30 kr.

Avšak tyto opravy, jež byly zvěčněny na starší tabulce z r. 1659 změnou letopočtu na r. 1787, za čas se ukázaly nedostatečnými, ač r. 1791 provedena byla zase nějaká oprava na orloji, jak svědčila plechová tabulka s českou korunou a s kuriosním nápisem: Vivat Leopoldi / Kaiser der II. dasmi / sames werk ist gem / acht zu seiner Zeit 1791. V letech dvacátých jen hodiny orloje byly a dvě sošky se pohybovaly a jinak orloj stál. Jenže po opravě vížky r. 1825 od tesaře Jana Kotovského, po opravě r. 1829, která byla svěřena hodináři Josefu Krausovi, trvalo dlouho, nežli se přišlo k jeho důkladnější obnově. Roku 1848 přičiněním hodináře L. Hainze, tehdy radního městského, aspoň strana zevnější poněkud byla polepšena, pak se pomýšlelo na důkladnější obnovu r. 1857, avšak tehdy nebylo už prostředků a nemohl býti uskutečněn ani dobrý úmysl purkmistra Dra. Vaňky, který se chystal k dílu vzbuditi zájem ve veřejnosti a povzbudil zvláště pražské sládky r. 1861 k darování úpisu národní půjčky na 100 zl. stř. s tříletými úroky. Teprve když r. 1864 hodinář Jan Prokeš ze Sobotky vystavil model orloje jím pracovaný a byl ochoten vzíti správu jeho na sebe, byl vyvolán interes občanstva, jehož užil starosta Dr. Bělský. Svolal komisi, do níž byli pozváni Dr. Josef Böhm, ředitel pražské hvězdárny, mechanik Romuald Božek, továrník Vincenc Daněk, hodináři Ludvík Hainz, Aug. Želízko a Josef Stibral, a svěřil jí, aby prozkoumala návrhy Prokšovy. Ty nebyly sice uznány vhodnými k provedení, avšak komise shledala, že orloj sám může býti uveden do dobrého stavu a může plniti všechny funkce, jestliže se zdokonalí podle pokroků vědeckých. Proto purkmistr Bělský vydal v září 1864 vyhlášku k občanstvu, aby přispělo dobrovolnými příspěvky k podniku, a akce měla úspěch, že všechn náklad obnovy orloje mimo práci malířskou a řezbářskou asi 4000 zl. mohl z nich býti zaplacen. Oprava strojů, jež byly rozebrány od 1. září 1864, byla vykonána od Ludvíka Hainze a Jana Holuba v továrně Daňkově v Karlíně za vedení prof. Böhma. Zároveň sochař Ed. Veselý pracoval na opravách sochařské výzdoby zhotoviv také 12 soch apoštolů — ze starých, které však nebyly původními, tři byly shledány v kostele sv. Víta v Kojeticích — a malíř Josef Manes vymaloval na měděnou desku kalendářní místo starého měsíčníku asi z r. 1659 symboly 12 měsíců, k nimž bral náměty ze života

lidu českého. Práce byly skončeny v hlavních částech v letě r. 1865, že orloj 19. října mohl býti vysvěcen arcib. Bedřichem Schwarzenbergem a na rozhraní r. 1865 a 1866 spuštěn za velikého shromáždění. K orloji byly tehdy přidány i průsvitné hodiny po obou stranách dílem Hainzovým a k nim kameník Svoboda zhotovil orámování. Deska kalendářní byla však zasazena až později 18. srpna 1866 za pruské okupace, neboť Manes byl zdržen nemocí v práci. Avšak tato velká oprava orloje, která stála přes 7000 zl., nepočítajíc, co obětovali ze svého Hainz a Daněk, a byla vlastně dokonáním díla dříve nedohotoveného, neobešla se bez nepříjemností, neboť bývalý předseda komise na obnovu orloje, která po vykonání práce byla rozpuštěna, prof. Böhm počal vytýkati v časopisech vady části astronomické, nejprv anonymně a potom pod svým podpisem. Vznikla z toho polemika, v které předhůzky Böhmovy byly vyvracovány nebo na něho obráceny, a proto starosta Bělský, chtěje obecnstvu pražskému zjednati jistotu i osvětliti zásluhy těch, kdo se o opravu orloje přičinili, požádal prof. vyšší matematiky Dra Karla Hornštejna a supl. prof. Dra Fr. Studničku, aby o hodinách a provedených pracích pronesli svůj úsudek se stanoviska astronomického, a prof. Gustava Schmidta a Čenka Hausmanna, aby se vyslovili po stránce mechanické. Nález jejich zněl, že oprava v části mechanické byla provedena mistrovsky, v části astronomické však doporučovali některé menší opravy, aby ekliptika, nenáležitě zmenšená, byla něco zvětšena, aby zmenšen byl počet zubů stroje v kouli měsíce pro pravidelnější jeho otáčení, poněvadž nesprávně byl rozmnožen z 57 na 59, a aby na kolo měsíčné byl přidán stroj opravovací, jež Daněk vymyslel a podle výpočtů prof. Schmidta zhotovil k regulování běhu měsíčního.

Jak oprava orloje, na jejíž pamět byla zasazena do světničky strojů bílá mramorová deska se jmény obnovitelů i rádců jejich, vzbudila zájem ve veřejnosti, nasvědčuje i píseň, která byla vydána s názvem „Chalozpěv na astronomický, staroslavný, pověstný nově zřízený časoměr na radnici staroměstského náměstí...“ Neumělé verše chtěly osvětliti orloj a jeho původ, avšak vyzněly i ve chloubu a oslavu české práce, sebevědomé končice:

Obíhejte tedy vzorné hodiny!
Dávejte budoucím časům věst,
jak umělé byly Čechův plodiny,
jenž po vše doby zasluhují čest;
neb k čemu svět nyní v tu chvíli
chvátá a má velkou nadšenost,
před pěti sty lety k tomu cíli
chvátala již Čechův nadšenost!

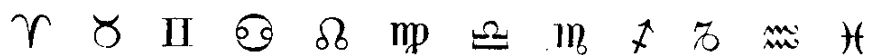
Když se r. 1880 ukázala potřeba opravy věže radniční, shledalo se, že jest potrhána zvláště také její zeď jižní, obrácená k orloji, a že musí býti kus po kuse rozebrána a kameny vyměněny. Proto bylo nutno rozebrati orloj, což vykonal hodinář Ludvík Hainz, a při té příležitosti byl upraven i přístavek orloje, jenž dostal nové klenutí na traversách, místo prejzové krytiny byl pokryt mědí, obdržel vížku v nové úpravě a podle návrhu Baumova byl i zevně ozdoben. V souvislosti s těmi pracemi byla znova malována sféra od malíře Karla Nacovského tak, aby rozmanitými barvami byla znázorněna nestejnost temnoty noční i světla denního podle rady univ. prof. Seydlera a arch. Ant. Bauma, a na místo kalendářní desky Manesovy, která povětrností trpěla, byla pořízena malířem E. K. Liškou kopie k jejímu uchování. Když oprava byla skončena, byl zase orloj spuštěn o půlnoci na den sv. Silvestra r. 1882. Byla na něm novota, kohout, který po odchodu apoštolů a zapadnutí dvířek vždy zakokrhá. Doplnkem této opravy byla obnova kamenné pavláčky u orloje, při níž zvláště schátralé konsoly musily býti vyměněny. Práce byla provedena r. 1890 arch. Mockrem, při čemž kameník Víšek vytesal nový konsol podle modelu zhotoveného sochařem Ant. Poppem pomocí odlitku staré výzdoby.

Ovšem orloj vyžádal si i v pozdějších letech menších nebo větších oprav zevně i uvnitř. Roku 1900 restaurována byla Liškova kopie Manesova kalendaria Karlem Klárem — při tom byl stroj rozebrán a opraven L. Hainzem — r. 1901 uvedeny byly sochařem Jos. Krejčíkem v řádný stav sošky apoštolů, které měly trhliny a byly v mnohých částech porušeny, a zejména značnější práce byla předsevzata za vedení stav. rady J. Holuba a arch. Rosipala r. 1911, kdy orloj musil býti zastaven a byl spuštěn zase až o půlnoci v poslední den v roce. A také po jaru 1923 přikročilo se k obnově všeho zevnějšku orloje, zvláště k přemalování sféry i vyčištění kalendaria, což vykonal malíř Hlavín.

Tak postupem dob nabyl staročeský orloj (z lat. horologium, t. j. ukazatel hodin) té podoby a dokonalosti, kterou má nyní, ve všech svých částech. Z nich nejhořeněji pod měděnou stříškou se znakem městským je chod apoštolů s Kristem, kteří jsou upevněni v malé komůrce na dvou kruhových přístrojích a objevují se ve dvou okénkách, jejichž dvířka se odsunou, před každým odbíjením hodin. Staré sošky byly nepohyblivé, avšak z nynějších některé činí pohyby, tak sv. Petr zvedá ruku k přísaze věrnosti, sv. Pavel přikyvuje na znamení souhlasu, sv. Tomáš kroutí hlavou ve své nevěře a sv. Jan dává požehnání. Každá ze sošek je vypravena symbolem apoštola. Mezi okénky

na kordonu je posazeno poprsí anděla a výše v otvoru sedí kohout, jenž za bití hodin třepetá křídly a po spuštění okének apoštolů zazpívá.

Pod chodem apoštolů je hlavní část orloje, sféra nebo číselník. Účelem jeho je znázorniti oběh těles nebeských na obloze, při tom však orloj odpovídá starému názoru, že země stojí a všechna ostatní tělesa nebeská i slunce kolem ní se pohybují. Proto středem sféry je koule zemská, na níž je vyznačena točna, poledníky i rovnoběžky, a při tom střed číselníku představuje polohu města Prahy na zeměkouli. Ostatní část desky číselníkové od podoby země až k okraji je myšlena za obraz koule nebeské a na něm jsou vedeny tři zlaté kruhy; prostřední, který kouli nebeskou dělí na dvě polovice, je rovník, kruh blíže země připomíná obratník kozorožce a třetí kruh při okraji desky obratník raka. Jiné pozlacené obloukovité čáry, které se do středu sbíhají, naznačují hodiny planetární. Dolejší část číselníku je temnější nežli část svrchní a představuje noc proti dnu; v levo červeným zabarvením je znázorněno svítání před východem slunce i výše východ sám — označují je také nápisy „Aurora“ a „Ortus“ — a v pravo podobně soumrak po západu slunce, kde je slovo „Crepusculum“. Na číselníku je excentricky připevněn kruh se znameními:

Je to zvířetník, kruh, kterým se slunce zdá každoročně probíhati, se značkami dvanácti souhvězdí, skopce, býka, blíženců, raka, lva, panny, váhy, štíra, střelce, kozorožce, vodnáře a ryb. Těchto znamení užívá se zpravidla jen od astronomů a jsou méně povědoma veřejnosti, a proto dříve na zvířetníku byly skutečné obrazce, s jakými se dosud setkáváme v kalendářích. Ve středu zvířetníku je položena osa, kolem níž se točí na rafijích pozlacené větší slunce a menší koule měsíční. Kolem okraje číselníku obíhá ještě jiný pohyblivý kruh, na němž staré arabské číslice označují hodiny od 1 do 24; jsou to staré české hodiny plného orloje, které se počítaly od jednoho západu slunce do druhého. Římská čísla od I. do XII., jež jsou pozlacená a jsou umístěna ve dvojí řadě na okraji desky sféry, umožňují počítati hodiny po německém způsobu na půl orloji od půlnoci do poledne a od poledne do půlnoci. Více uvnitř jsou položena ještě černá arabská čísla novější, jež naznačují tak zvané babylonské nebo planetární hodiny; na nich se udávala denní světlost rozdělená na dvanáct rovných dílů. Ale tyto hodiny jsou jen v době rovnodennosti stejně dlouhé, kdežto v létě jsou delší našich obyčejných hodin a v zimě zase kratší; v noci byl by poměr opačný, ale pro počítání takových hodin nočních není na orloji opatření.

Všemi těmito součástmi sféry pohybuje stroj, který je umístěn v přístavku ve zvláštní komoře, mající přístup úzkými schody ode dveří pod měsíčníkem. Ovšem ke starému stroji, jenž projevuje neobyčejnou promyšlenost a důvtip, přidán byl stroj nový podle moderních vymožeností sestrojený, aby každou minutu posunoval starým strojem. Starý stroj má tři složení; jedno řídí sféru a má tři velká kola pro chod slunce, měsíce a zvířetníku, druhé umožňuje pohyb apoštolů a jiných sošek a třetí řídí bití hodin. K třetímu kolu prvního složení přidělal hodinář L. Hainz podle výpočtů prof. Hornsteina regulační přístroj o dvou větších a dvou menších kolečkách, aby přesněji byl proveden oběh měsíce ve zvířetníku a znázorněny jeho proměny, i aby se zabránilo často se opakujícím poruchám a nesnázím. Od této části je vedena transmise k hodinám uvnitř, které odpovídají německým hodinám na velkém orloji.

Sluneční kolo prvního složení stroje orlojního má páku, a ta denně o půl noci posouvá o jeden den desku kalendářní nebo měsíčník. Je to velká měděná deska, která se do roka otočí a ukazovatelem nahoře připevněným ukazuje příslušné datum, svátek na ten den připadající i jiné kalendářní údaje. Střed měsíčníku, který je věrnou kopií díla Manesova, je pevný a představuje znak staroměstský v původní podobě, a kolem něho se pohybuje část druhá, která úkol svůj vykonává trojím kruhem vyobrazení. Nejvnitřnější kruh předvádí znamení kruhu nebeského, každé při svém měsíci, a malíř upustiv od obvyklých značek kalendářních dal znamením podoby lidské, aby malba nabyla účinnosti. Druhý kruh činí 12 medailonů, které představují 12 měsíců a vyznačují je událostmi a pracemi pro ně charakteristickými. Leden je znázorněn šťastným kruhem rodinným, do něhož přináší radost narození dítěte (příchod Nového roku). Únor je naznačen, jak chudý rolník po příchodu z práce ohřívá si nohu na ohni a jak jeho stará žena přináší mu otýpku suchého dříví. Březen představuje sedlák orající pluhem pole v krajině, v jejímž pozadí vystupují oba Bezdězy. Duben je charakterisován radostí rolníka, který přivazuje malý stromek k ochrannému kůlu prostřed dětí, držících už ranní jarní kvítí. Květen: u kvetoucího keře dívka trhá květy a její šťastný milenec dává si za čapku kytku, kterou od ní obdržel; v krajině za nimi je viděti Říp s kostelíkem sv. Jiří. Červen: Sekáč zvedá kosu, aby sekal trávu na krásné louce, a za ním žena plná života rozhrabuje trávu posečenou; jsou v kroji plzeňském. Červenec: Ženy za záře slunce žnou srpy pšenici, plnou polního kvítí. Srpen: Práce mlatců; v pozadí krajiny hora Kunětická. Zář: Statný rolník kráčí po poli a rozhazuje zlatá zrna pšeničná po brázdách; krajina končí strmými skalami hradu Trosek. Říjen: Sběrání

zralého vína v hojné úrodě. Listopad: Rolník kácí v lese strom na zimu, starší žena nese na zádech otep klestí a malé děvče sbírá kůru, mech a pozdní květinčky lesní. Prosinec: Zabíjení vepře, obvyklé v tu dobu.

V posledním kruhu při okraji vidíme čtverou řadu; v první, nejvíc uvnitř, jsou data dnů měsíců, a to od 1. do 28. nebo až 31., v druhé písmeny nebo litery nedělní na celý rok při každém dnu neustále se opakující od *a* do *g* — litera nedělní je to z prvních sedmi písmen abecedy, které některého léta připadá na každou neděli, rozdělí-li se všechny dny toho roku od 1. ledna počínajíc na občasí o sedmi dnech a připojí-li se ke dnům každého z nich písmena A až G, jež ve svém pořádku stále rokem probíhají — v třetí řadě jsou vyznačeny svátky svatých a světic božích na všechen rok a v čtvrté řadě při samém okraji je vepsán český cisiojanus. Cisiojanus je 24 veršů, z nichž po dvou připadá na každý jednotlivý měsíc, a tyto verše bývají složeny nejvíce ze začátečních slabik důležitějších svátků, že na každý den připadá jedna slabika. Protože však v starých časech nebyl každého dne slaven svátek, byla data vyplňována i jinými slabikami větších svátků nebo slabikami názvů měsíců anebo všelikými průpovědmi, které nedávají ani smyslu. Tyto verše, které dostaly jméno od prvních slabik latinských názvů svátečních na začátku roku, byly pomůckami pro paměť, aby se určilo datum dne měsíce uvedením příslušných slabik a počítáním na prstech. Takový staročeský cisiojan ze století 16. je napsán tedy na měsíčníku orloje a verše jeho znějí:

Leden.

¹ Obřezán Kristus, ⁶ Mudrci jdou,
zlatu, drahou mirhu nesou;
¹⁷ Antonína mráz pojímá,
²⁵ Pavel víru přijímá.

Únor.

Máš ² Hromnic, panno ⁶ Důro,
jdi do ¹⁰ Školy, čas skůro;
půjde brzo za tebou
²² Petr, ²⁴ Matěj k posledou.

Březen.

Březen přináší podletí;
čápi za ¹² Řehořem letí.
¹⁷ Kedruta od ²¹ Benedikta
²⁵ zvěstuje panně Krista.

Jan Táborský knihpřisaz. Zpravuje Orloze
Pražského. věku svého leta lxx^o 14°

Tab. XVI. Vlastní podobizna Jana Táborského z Klokotské hory ve věku 70 let.

Duben.

Duben se s ⁴ Ambrožem bouří;
z země se kouří.
S ¹⁴ Tiburcím trpí mile škodu
²³ Jiří v ²⁵ Markovu provodu.

Květen.

¹ Jakub ³ kříž s Filipem našel,
do lesa ¹² Pankrací s ¹⁵ Žofkou šel,
milostné jaro ztratil,
²⁵ Urban léto navrátíl.

Červen.

Červen trávu kosívá,
⁸ Medard deště mívá
a ¹⁵ Vít se trápí horkým vedrem
i ²⁴ Jan Křtitel s bratrem ²⁹ Petrem.

Červenec.

Již ² Mářa, ⁴ Prokop, ⁶ Jan Hus, ⁸ Kilián
jdou žat; ¹³ Markét ¹⁵ rozeslán;
vzali ²⁰ Elše ²² Mandě v čest,
²⁵ Jakub, ²⁷ Laděk s ²⁹ Martou jest.

Srpen.

Petr vsazen, Pán ⁶ proměněn
a ¹⁰ Vávra pečen;
v tom ¹⁵ Matka do nebe jest vzata,
drou ²⁴ Bartoně, hlava ²⁹ Janu sřata.

Září.

¹ Jiljí podzim začíná;
⁸ Marije zrozena.
¹⁴ Kříž výš. ¹⁶ Lid s ¹⁷ Lampertem,
jež ²¹ Matouš zahnal,
v patách jde ²⁸ Vác ²⁹ Michal.

Říjen.

¹ Remigius hrozny sbírá,
jež ¹⁰ Viktor lilem svírá;
¹⁶ Havel ¹⁸ Luk apořtolovi
mráz přináří ²⁸ řimonovi.

Listopad.

¹ Vřickni svatí jsou neradi,
že ¹⁰ Lid, ¹¹ Martin s ¹³ Brikcím vadí,
jimžto ¹⁹ Běty ²¹ Marje přej;
za ²⁵ Kateřinou jde ³¹ Dřej.

Prosinec.

Po sněhu ⁴ Bára s ⁶ Mikulášem šla,
v noci ¹³ Lucka len předla;
pověděl ²¹ Tomáš trestán:
²⁵ Narodil se Kristus pán.

Podle sféry orloje i měsíčníku na obou stranách postaveno je na sloupcích pod gotickými baldachýny po dvou soškách, které pocházejí ze 16. století, kromě sošky anděla zhotovené A. Schumannem r. 1788. Hořejší sošky se při chodu apoštolů pohybují; kostlivec představující smrt a postavený uvnitř v pravo od pozorovatele zvoní, převrací přesýpací hodiny a kývá hlavou na Turka vedle stojícího, jenž však vrtěním hlavou odpovídá, že nechce jíti s ním. Naproti smrti po levé straně stojí soška Lakomce, která pohybuje hlavou a měšcem v rukách, a sousední soška Marnivce dívá se do zrcadla a kroutí hlavou. Dolejší sošky po stranách měsíčníku představují v levo od pozorovatele okřídleného anděla, jenž drží vztýčený meč v levici a žezlo v pravici a má štít na pravém rameni, a vedle něho i po pravé straně jsou typy měšťanské.

Orloj jsou hodiny staročeské a proto chod apoštolů a bití hodin mění se podle toho, jak který den slunce zapadá. Porozuměti lze ovšem orloji s některými obtížemi, ale kterýkoliv den orloj poví všechna určení časová rozličnými způsoby. Ukazuje hodiny dne i noci podle středního času slunečního i hodin českých i času hvězdního a hodin přirozených nebo babylonských, den a měsíc, východ i západ slunce i měsíce, postavení země k slunci a měsíci, běh hvězd, znamení zvěrokruhu, přibývání a ubývání měsíce a hlavní svátky po celý rok. Proto není divu, že orloj vzbuzoval odevždy pozornost domácích i cizích jako dílo opravdového důmyslu a znalostí, opředené pověstmi a ještě dnes zaslouží úcty nejen jako vzácná památka, nýbrž jako dokonalý stroj konající stále po kolika staletích dobré služby. A právě zkazky, které se o orloji vypravují, ukazují, jaký vztah měl národ náš k podivuhodnému dílu, a opravňují, aby se nikdy neztratil.

///

POZNÁMKY.

O radnici staroměstské a o jejích památkách i otázkách k ní se připínajících bylo už mnoho psáno a také její stavební vývoj vyvolal řadu statí. Ze všeho uvadu jenom, co je nejdůležitější a co mně zvláště bylo s užitkem při psaní knihy: V. V. Tomek, *Základy starého místopisu pražského*. Odd. I. Staré město pražské. V Praze 1866. — Jos. Teige, *Základy starého místopisu pražského*. Odd. I. Staré město pražské. Díl I., II. a zlomek III. V Praze 1910—1921. — Jos. Teige a Jan Herain, *Staroměstský rynek v Praze*. Díl I. Praha 1908. — Jan Herain a Josef Teige, *Stará Praha*, 2. vyd. V Praze 1906. — V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy*. Díl I.—XII. — (Jos. Emler), *Průvodce po radnici staroměstské*. V Praze 1893. — K. J. Erben, *Die Primatoren der kgl. Altstadt Prag*. 1858. — Jar. Schaller, *Beschreibung der kgl. Residenzstadt Prag*. III. Bd. Prag 1796. — J. M. Schottky, *Prag wie es war und wie es ist*. I., II. Prag 1831—2. — J. Čelakovský, *Privilegia měst pražských*. V Praze 1886. — J. Čelakovský, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských*. V Praze 1921. — V. Vojtíšek, *Z minulosti naší Prahy*. V Praze 1919. — V. Vojtíšek, *Radnice staroměstská v Neodvislosti I*. 1917 č. 17.—18. — Z. Winter, *Dva dni v staroměstském domě radním*. V Praze 1918. — *Dějiny obecní správy král. hlav. města Prahy za léta 1860—1870*. Díl I. V Praze 1903. — K. J. Erben, *Kapla v radnici Starého města pražského*. V Praze 1857. — K. J. Erben, *Síň primátorův v radnici Starého města pražského*. V Praze 1857. — V. Rosický, *Nejstarší zvon v Praze v Památkách archaeolog.* XXIX. 1917. — O orloji staročeském zvláště poučují: Jos. Teige, *Jana Tábořského z Klokotské Hory zpráva o orloji staroměstském*. V Praze 1901. — K. J. Erben, *Zpráva o starobylém orloji na radnici Starého města pražského* (rukopis archivu hl. m. Prahy č. 3412). — P. M. Haškovec, *O orloji na pražské radnici*. *Časopis Společ. přátel starož. čes.* XXV. 1917. — O. G. Teicher, *Beschreibung des kunstreichen Uhrwerkes auf dem Rathause des kgl. Altstadt Prag 1735*. — Ant. Strnadt, *Beschreibung der berühmten Uhr und Kunstwerke am Altstädter Rathause zu Prag*. 1791. — J. Rosenauer, *Die astronomische Uhr am Rathause zu Prag*. 1866. — J. G. Böhm, *Beschreibung der alterthümlichen Prager Rathhausuhr*. Prag 1866. — K. J. Erben, *Měsíčník hodin staročeských na Staroměstské radnici*. V Praze 1866. — V. Kaulich, *Výklad a popsání staro-*

českých hodin uměleckých na staroměstské radnici v Praze. 1866. — K. *Steinich*, Staroměstský orloj na radnici v Praze. V Praze 1891. — *Michalitschke*, Die alte Rathausuhr in Prag. 1908. — V. *Rosický*, Staroměstský orloj v Praze. V Praze 1923.

*

K str. 29. Otázce právního významu radnic v městech středověkých nebylo ještě věnováno dosti pozornosti. Zdá se, že v městech německých byly to prvotně domy cechovní, v nichž mělo několik cechů nebo některý přední z nich prodejní místnosti a kde rada městská našla útočiště, jakmile se uplatnila v řízení města proti činitelům vrchnostenským; tam se také shromažďovalo měšťanstvo za různých slavných příležitostí i k hodům a veselí. V Kolíně nad Rýnem dům radní měli už r. 1149 a zvali jej domus civium, burgensium, divitum, bürgerhaus (židé mu říkali zechuide) a později teprve domus consulum, consulatus, maioris consilii, rathaus, když se rada městská povznesla proti soudu. Ve Wormsu v starší době měli prý konšelé porady ve dvoře biskupském, avšak v času biskupa Jindřicha (1217—1233), snažíce se o větší samostatnost, koupili dům kamenný a přestavěli jej nákladným způsobem. Z toho i z jiných důvodů vznikly spory s biskupem, jenž chtěl omezit moc města, ale přece musil obci povolit. V Norimberku již ve 13. stol. je radnice zařízena a byl to původně dům mocného cechu soukenníků a také rady. Zprávy tyto dají se rozmnožiti tím, co je známo z jiných míst, a proto jsou vysvětlitelné snahy Staroměstských a po jejich úspěchu i ta věc, že radnice byly zakládány rychle i v jiných městech českých. Podle všeho zanedlouho si opatřilo radnici Menší město pražské, Nové město mělo ji patrně hned od svého založení, v Žatci se připomíná radnice, kde měli lavice své soukenníci, r. 1362, v Mostě už rok před tím byla založena, v Brně jsou o domě radním zvěsti už od r. 1341, v Olomouci a Slaném od r. 1378, v Chomutově od r. 1397, v Mělníku od r. 1398 a toho roku v Kadani přestavěli už starou radnici atd. — Purkmistr je nejdříve v našich zemích jmenován v Chebu r. 1281, pak v Litoměřicích a Znojmu r. 1298, v Mostu a Novém Bydžově r. 1311, a z toho možno usuzovati, že i v Starém městě byl zaveden aspoň koncem 13. století.

K str. 34. Práva Soběslavská jsou právní kniha, kterou sepsali s vědomím rady městské v kanceláři staroměstské podle pravých i vymyšlených pramenů v době bezkráloví po r. 1439. Účelem jejím bylo zajistiti mocné postavení, kterého nabylo Staré město pražské řízené purkmistrem Pešíkem z Kunvaldu jednak v bouřích husitských, jednak v čas bezvlády, kdy vykonávalo správu i jiných měst a zmocnilo se některých úřadů královských.

K str. 37. Strany předstupující před úřady městské, zvláště do rady městské, bývaly provázeny svými přáteli; ti vysvědčovali jejich vůli, přimlouvali se u úředníků za vyhovění v jejich žádostech ve sporech domlouvali se o smíření protivníků, a bylo-li potřeba, působili na soudce k polehčení vinníkovu.

K str. 40. Pavel Skála ze Zhoře v Historii české, vkládaje do ní podstatné kusy instrukce z r. 1617 pro tři města pražská a jiná všechna města královská, ostře ji odsuzuje jako „protismyslnost“ prve nikda neslýchanou, která byla vydána „na veliké zlehčení, o všechny svobody a obzvláště o majestát na svobodné provozování náboženství jich připravení a tak dokonale potlačení svobodného stavu městského“.

K str. 41. Pražané Staroměstští i Novoměstští domáhajíce se v čele měst obnovení práv ztracených r. 1547, zvláště zrušení zápisu, že by města byla komorou královskou, a zdvižení hejtmanů i rychtářů královských, jednali mezi sebou i o obnovení jednoty, zakázané Ferdinandem I. r. 1528. Avšak nebylo mezi nimi shody a ochoty, a Pavel Skála ze Zhoře zaznamenal o sporech, které se projevíly o volení purkmistra společného

v sedění stavovském na hradě pražském v červenci r. 1619; Staroměstští si volbu zcela osobovali a nechtěli povolit Novoměstským ani písaře purkmistrovského, potom se však mezi sebou přece nějak dohodli.

K str. 42. Formuláře instrukce knížete Karla z Lichtenštejna z 3. listopadu 1622 našel jsem tištěné v konvolutu různých písemností, který nebyl zkatalogisován, v archivu hlav. města Prahy před několika léty a dal jsem mu sign. VIII. U. 2. Kterýs současný písař městský připsal na ně věty, vystihující, jak instrukce byla přijímána: „Tyto všecky tři instrukcí, jak pana hejtmana, purkmistra a rady, též písaře městského, jsou velmi velice ostré a prudké, též proti privilegiím stavu městského a předešlým instrukcím všech tří stran. Ale to se stalo, že tehdy nejprve obnovení rady ve všech třech městech pražských 17. Novembris 1622 se stalo a sami katholejší do ouřadu po nejprve dosazení byli, a tu již pomalu se dala reformací sv. římské víry katolijské. Ale potom to všecko jest skrze konfirmací privilejí přetrženo a změněno a zůstaveno při starobylých způsobích a obyčejí...“

K str. 65. O otevřené síni, k níž vedly schody s náměstí, o jejich zřízení r. 1520 a o potomním uzavření síně soudím podle zpráv, které otiskl Teige v Základech starého místopisu praž. Staré město pražské I. u příslušných let a z objevů, učiněných jednak při opravě jižního průčelí radnice r. 1916, jednak při zkoumání síně samotné r. 1922. Mám za to, že kombinace, kterou podávám, je jediné možná a že tak je zřetelně datován vznik okna renaissančního, jež působilo otázkou původu dosti obtíží.

K str. 67. Verše tu uveřejněné a známé už Z. Wintrovi (v Kult. obrazu českých měst I.) našel jsem ve výše zmíněném konvolutu starých tisků s přípisem ze 16. a 17. stol. — je mezi nimi i Kampanova „Elegia de optimo victoriae genere, quod est vincere se ipsum, magnis patronis loco strenae ineunte anno 1621 missa“ (Pragae 1621) — a je při nich úvod: „Na obnovení, malování a bílení rathouzu Starého města pražského zevnitř i vnitř radní světnice versus p. M. Jana Kampanusa Vodňanského, profesora koleje Karla IV.“ Podávám překlad veršů Kampanových i jiných, děkuje při tom p. sekč. radovi K. Hrdinovi za pomoc, kterou mi prokázal: O Češích. Nepřátelům ve středu Čechové položili sídlo i práh — ó krásné dílo Marta i uměn. Tu otčinu, kterou získali, ať pracují si udržeti. Činí-li to, vezmou všechny slavné chvály. — — Praha o sobě. I. Byla jsem starostí vévod i králů, nyní jsouc proslulou stolicí císařů dotýkám se temenem ohnivých nebes. Jsem-li opevněna více přirozeností místa či více uměním, je nejisto. Nač bych se tedy starala o hrozby nepřátel? — II. Práh jsem, veliké nesu od malého prahu jméno, veliká muži, převeliká činy Praha. Kolikrátkoli k tomu prahu přirazil mocný nepřítel, byl poražen, že se odtud vrátil s poraněnou nohou. Ten práh sťež, světlo, zrozené ze světla, a necht' se stkvějí slavné chlouby našeho soudu. — III. Praha trojměstí, nosím-li jediné srdce velikým městům, budu Gerionem mohutnou silou o třech tělech. Spojení myslmi i zbraněmi moji občané ozbrojí se na nepřitele a za štěstí válečného přinesou radostná vítězná znamení. Aby šťastná svornost zaštitila jednosvorné měšťany, to učíň, jediný bože ve třech osobách! — — Praha Větší o sobě. I. Veliká slovu, tak jsem, znamení velikého jména kdysi mi dávala práce válečná, nyní dává i umění čest. Před hradbami dala jsem přednost ratolesti palmové, jsouc město právě dosti ozbrojené oněmi zákony jako těmito dosti oduševnělé. — II. Starobylými mravy i muži stojím šťastná Praha a obojími nesu přijaté jméno Staré. Vltava mne oplavuje, réva oblažuje, ke všemu má plodná půda, co mi dává za základ. Jediná snad, jež se prostírám na vršky, rovná Římu, buď slovu starožitnou nebo jsem pokládána spanilou. — — Menší Praha k Větší. Jež voda rozděluje, necht' most Karlův spojuje — láskou, řádem, mluvou a samým skutkem ať spojuje obojí bůh. — — Všechno ať dopřává všechno vězáté Praze. Příroda tu položila, cokoli bylo na světě. Tu horlivý rod mužů, dobrý

vzduch, zdravá voda, k životu i úrodě plodná půda, tu císař i panstvo, tu Themis i devět sester, tu, jinými pohrdnuv, svět ve městě svém jest. — — Kdo dal tento věžatý znak Staré Praze, dal jí znamení příznivé příštího osudu; jako vztýčené věže převyšují hradby svou mohutností, tak pověst svou překonáváš, proslavená Praho! — — Tento dům nenávidí, miluje, trestá, zachovává, poctívá: špatnost, mír, zločiny, práva, šlechtné lidi. — — Radnice, která jsem spatřována starobylá v starobylé Praze, nyní, jak se zdá, mohu býti nazvána spanilou v nové. Hleď, který lesk vidím za ústupu temna, nyní mi dal jasnost poctivý řád, řád senatorů, koruna lidu s jeho souhlasem, v jeho starostech byla jsem prvním domem rady. Nejvyšší otče, jehož péčí radnicí stojím, sám vezmi v ochranu mou ozdabu, což činíš už dříve. Živný otče vlasti, ty sám podporuj otce, a naříd', aby za nich platilo právo i svědomí. Kterých neostříhá tvá bdělost, těch nemůže nikdo ustavičně chrániti a opatrovati, třebaš by byl bdělý.

K str. 70. Zprávy o rozšíření renaissančního okna r. 1731, dosud neužité, zapsány jsou v manuálu rady staroměstské od r. 1731 (rkp. arch. hl. m. Prahy č. 1327) na fol. 10. Ale není v nich stopy po umělci, který předělání okna navrhl a vykonal, a o zámečníku, od něhož pochází mříže okenní.

K str. 86. a 88. Prostřednictvím p. Dra J. Šebánka požádal jsem p. radu Dra Aug. Sedláčka za sdělení, rozluštil-li erby objevující se na radnici staroměstské, ať na jižním průčelí nebo na arkýři a přilehlých částech kaple. Ale vzkázal mi, že ze všech poznal erb jediný, paroh skřížený s mečem v levo pod oknem arkýře, kterého užíval po prvé Hainczlinus, měšťan pražský, r. 1361 a potom náleží Meisnarům z Loužné. Jan Herain, který některé erby určuje, ač podle všeho nemožně (v Rynku staroměstském), má za to, že je to erb Žibřida z Chříče, ale nepochybně možno jej míti za erb onoho Hainczlina, zvláště když toto jméno objevuje se i mezi konšely staroměstskými v době, do které asi spadá stavba kaple. Mimo to podle pečeti, visící na listině stát. hlav. archivu drážďanského z r. 1358 č. 3550 — odlitek má čsl. státní histor. ústav vydavatelství v Praze — poznal jsem, že erb se saní v levo pod oknem arkýře přináležel Oldřichovi Silberczeigerovi, vynikajícímu měšťanu staroměstskému. Seděl mezi konšely, posledně r. 1375 — je znám pod jménem Ula S. — a ta okolnost, třebaš by zasloužila potvrzení i rozluštěním erbů jiných, zdála by se nasvědčovati, že stavba arkýře a kaple patří do doby spojení měst Starého a Nového. A to snad potvrzuje, že erbů je počet nad obvyklé číslo konšelů.

K str. 90. Překlad nápisu z vonu radničního zní: „Roku 1313 udělán je tento zvon ke cti svatě a nerozdílné Trojice a svatě P. Marie i svatých patronů tohoto kostela Vojtěcha, Benedikta, Gunthera, péčí bratra Bavora, opata břevnovského.“

K str. 94. O portálu a dveřích vchodu vedoucího k starým sáním není zpráv archivních a datování, kterého bylo použito, pochází od O. Pollaka (Studien zur Geschichte der Architektur Prags 1320—1600. — Wien 1910).

K str. 95. Pokud jde o určení, kteří mužové ze současníků Brožíkových byli vzorem k malbě obličejů postav na jeho obrazech, poprosil jsem za radu p. prof. K. B. Mádlu. Pan prof. Mádl byl tak laskav, že přišel do radnice obrazy prohlédnouti a při tom mne ujistil, že nikdy neslyšel o té okolnosti, aby Brožík na svých obrazech portretoval které muže v našem životě známé kromě Dra Fr. L. Riegra, ač možnost, že měl Brožík při práci na mysli některé z osobností mu bližších, nevyloučil, sám pozoruje na různých tvářích rysy povědomé. Jinak nemohl jsem se nikde poučiti, koho by které postavy opravdu připomínaly.

K str. 98. Překlad žalmu nad soškou Spasitele zní: „Bůh jest soudce spravedlivý, silný, trpělivý, litoštivý a milostivý, dlouho shovívající a mnohého milosrdenství, poněvadž milosrdenství převyšuje soud.“ (Žalm

102. a list sv. Jakuba apošt. kap. 2.) — O řetězech daných do síně radní r. 1638 máme zprávu v úředním kalendáři pro úřad šestipanský na rok 1637, že 29. prosince „vydáno na podchycení stropu v světnici radní 48 loket řetězův tlustých, které v sklepe pod velkým mazhauzem složené byly a prve nimi ulice v rozích přetahovali.“

K str. 102. V radnici staroměstské chovány byly až do převratu obrázy panovníků českých, Karla IV., Ferdinanda III., Leopolda I., Karla VI., Marie Terezie, Josefa II., Leopolda II., Františka I., Ferdinanda V. a ve velké síni sboru obecních starších zavěšena byla podobizna Františka Josefa I. Ta byla od Jana Canona-Straširybky (nar. ve Vídni z českých rodičů 13. března 1829 a zemř. 12. září 1885), ale i předcházející byly malovány od vynikajících malířů současných (kromě obrazu Karla IV., který pocházel asi ze 17. stol.)

K str. 108. Chronogram z r. 1757 v překladu znamená: „Poučuji o zbraních a mužích, jimiž nepřátele města zaháním, a uděluji každému jeho práva.“ — Že r. 1666 byl nový oltář pořízen pro kapli, který patrně přetrval rok 1757, to se dovídáme z knihy dekretací radních od r. 1659 (rkp. arch. m. Prahy č. 1599) fol. 247 a 251; řezbářská práce byla vykonána vězni a na pomoc dílu byla pokuta řezníků 50 zl. rýn., že nechtěli prodávati masa na váhu, nýbrž prodávali „podle oka“. Oltář byl slavně vysvěcen 8. srpna 1666.

K str. 110. Překlad žalmu 83.: „Požehnej, Pane, dům tento a všechny obývající v něm. Jak milovné jsou stánky Tvé, Pane cností. Touží a omdlévá duše má po síních Páně. Blahoslavení, kteří přebývají v domě Tvém, Pane, na věky věků chváliti budou Tebe.“ (Žalm 83.)

K str. 112. Do salonu primatorova bylo nedávno postaveno Mařatkovo mramorové poprsí presidenta T. G. Masaryka a Pekárkova busta byla umístěna v úřadovně presidiálního tajemníka. Vypočítávám-li tu které památky a umělecké předměty, neznamená to, že by jejich uložení bylo definitivní a nezměnitelné. Nejde tu o popis místností, nýbrž o naznačení výzdoby a bohatství radnice staroměstské. Cenným kusem je také poprsí F. L. Riegra od Jos. Strachovského, které připomíná dlouhé působení vůdce národního ve sboru obecních starších, Myslbekovo poprsí hr. Lützowa, dar vdovy hr. Lützowové městu Praze, obrazy Alf. Muchy, Suchardův model podstavce pomníku Bendlova a j.

K str. 126. Obraz „Tu felix Austria nube“ malován je v duchu hesla: „Bella gerant alii, tu felix Austria nube“ (Ať vedou jiní války, ty jsi, Rakousko, šťastné sňatky), vyjadřující obratnost rodu habsburského v rozšiřování moci. Co tu vypravuji o vzniku obrazu, vyjevil Karel Mattuš v zajímavých a cenných svých Pamětech (v Praze 1921).

K str. 127. Také místnosti v domě někdy Kačky Mikšovy v prvním poschodí mají gotické klenby a na schodech ke sklepu v domě, kde je renesanční velké okno a radní světnice, jeví se pasová klenba z profilovaných červených cihel jako je v síni prvního patra.

K str. 130. Zpráva Jana Táborského z Klokotské Hory, kterou složil, „aby to se mnou neumřelo“, je uložena v museu hl. města Prahy jako majetek archivu hl. města Prahy. Je psána vlastní rukou spisovatele na 16 listech pergamenových a podává i podobiznu jeho a erb. (Vydal Jos. Teige v Praze 1901.) Táborský proslavil se jako písař knih, majetník velké dílny písařské, a známo je, že dvacet velikých kancionálů, dovedně psaných i malovaných, vyšlo z ní (z let 1530—1565). Zachovány jsou kancionál chrudimský (1530), dva svatovítské (1546, 1552), čáslavský (1557), žlutický (1558), týnský nyní křížovnický (1559), lounský (1563), klatovské dva, latinský a český (1537, 1570) a teplický (1560). Táborský byl od r. 1537 měšťanem Nového města pražského, ale r. 1548 přestěhoval se do města Starého a tam přijal právo měšťské. Vykládá se, že to bylo v souvislosti s jeho jednáním v době povstání r. 1547, kdy prý měšťany spisoval a potom udával, zač u obce v nevážnost a opovržení

upadl. Ale jsem přesvědčen, že zprávy o tom jsou špatně vykládány, a že Tábořský měl činnou účast v rebelii, bouře měšťany proti králi.

K str. 133. Šimon Podolský z Podolí, rodilý z Olomouce, byl od r. 1589 měšťanem staroměstským. Živil se illuminatorstvím a byl znám pracemi geometrovskými a mapovacími. Roku 1597 císař Rudolf poslal jej za prací za hranice a r. 1600 přijal jej trvale do svých služeb za císařského a zemského geometra. Napsal také knížku o mírách zemských a zemřel r. 1617.

K str. 134. Obyčejně se mluví o velké opravě orloje r. 1629, ale o ní není prázdných zpráv a byla sotva možná prostřed vojny. Jde tu nepochybně o omyl, a proto mám za to, že pamětní deska, která visela na radnici až do r. 1787, nesla letopočet 1659, kdy skutečně značné opravení bylo vykonáno, a že tedy zněla v překladu: „Léta Páně 1659 senát a lid pražský tyto hodiny opravené zasvěcuje věčnosti.“

K str. 142. Aby bylo lze srozuměti orloji, podávám bližší vysvětlení číselníku. Jak bylo pověděno, orloj je zařízen podle starých představ, že země stojí a nebeská tělesa se kolem ní pohybují. Toto zdání, vyvozené z prostého pozorování nebe, představeno je na orloji tak, že se slunce každým dnem jednou otočí kolem země, jež je středem číselníku. Při tom východ je na levé straně (od pozorovatele) naznačen a slunce odtud jde v pravo přes pozlacené čáry, až přejde poslední a zapadne. Jako den a noc, tak úsvit a soumrak mají své zbarvení na obraze a ulehčují představu. Stoupání a klesání slunce, které se jeví našemu zraku na obloze při jeho zdánlivé dráze kolem zeměkoule, je vystiženo tím způsobem, že se slunce dne 21. prosince pohybuje po kruhu, který je veden nejbližší země, ale stále se více a více od něho oddaluje, až 21. června se přiblíží na obvod obrazu. Tyto kruhy představují obratníky, kruh u země obratník kozorožce, kruh obvodový obratník raka a mezi nimi veden je kruh třetí, rovník nebeský, do něhož slunce přichází v rovnodennost jarní i podzimní. Když slunce 21. června dostihne obratníku raka, odtud zase se od něho více a více vzdaluje, až se vrátí 21. prosince zase k obratníku kozorožce. Na této cestě se slunce každým dnem otočí i se zvířetníkem, který se však pohybuje rychleji než slunce, a tak v roce slunce proběhne všemi znameními nebeskými a každodenně ukazuje, ve kterém znamení stojí. Zároveň otočením slunce se zvířetníkem ukazují se hodiny planetární nebo nestejně na křivkách od země vybíhajících k obvodu číselníku a nestejnost délky dne i noci, svítání i soumraku. Hodina planetární je dvanáctina přirozeného dne a přirozené noci, ale jen v době rovnodennosti jsou díly ty stejné. Proto křivky na orloji se rozvírají k obvodu (obratníku raka), protože dne od jara neustále přibývá, a od rovníku k obratníku kozorožce se sbíhají, poněvadž dne od podzimu proti noci neustále ubývá. Kdežto na obratníku raka křivky svými konci zabírají jeho polovinu, na obratníku raka jen asi třetinu, poněvadž přirozený den v zimě činí jen asi třetinu 24 hodin. Hodiny nestejně jsou naznačovány pohybem slunce a zvěrokruhu od leva do prava od východu do západu. Západ byl pak počátkem dne staročeského, který měl 24 hodin — počítal se od západu slunce do západu — a tyto hodiny ukazuje pozlacená ruka na kruhu staročeských číslic od 1 do 24 hodin, který je pohyblivý. Táž ruka pak ukazuje i na kruh vnitřních číslic římských, které dvakrát od I. do XII. naznačují čas střední (po německém způsobu). Aby byl mezi obojím kruhem číslic souhlas při udávání času, musí číslice 24 vždy státi u té hodiny německého způsobu, kdy slunce opravdu zapadá, tedy 21. prosince u čísla IV., v době rovnodennosti u čísla VI., 21. července u čísla VII. — Na zvěrokruhu při počátku znamení skopce je připevněno ukazovadlo s hvězdičkou; znázorňuje místo, ve kterém je slunce, když počátkem jara přestupuje rovník. Jak se od toho místa slunce v roce vzdaluje ve zvířetníku, tím se poznává rozdíl doby sluneční. Zvířetník se totiž otáčí do roka 366krát, a tím je naznačeno 366 hvězdných dnů, které jsou všechny stejně dlouhé a mají

24 hodin hvězdných; tyto hodiny možno sledovati na vnitřním číselníku pro čas střední, že se počítají od hořejší XII. dokola přes dolejší XII. až k východisku. Den hvězdní je kratší slunečního, proto ukazovadlo hvězdní předbíhá ukazovadlo času slunečního; jestliže tedy 21. března ukazují obě ukazovadla v poledne přesně na hořejší XII., zůstává odtud ukazovatel sluneční víc a více pozadu, že do roka toto opozdění činí celý kruh. Počátek hvězdního dne v roce prochází pak všemi hodinami denními podle počítání středního. Jako slunce pohybuje se i měsíc. Když slunce kryje měsíc, je nový měsíc, stojí-li měsíc proti slunci, je úplněk a proto jeho polokoule je celá viditelná. Stojí-li měsíc na pravo slunce, že jejich ukazovadla činí pravý úhel, je poslední čtvrt, a objeví-li se podobně na straně levé, je první čtvrt. Pohyb měsíce na zvířetníku děje se mnohem rychleji nežli pohyb slunce, neboť jím proběhne za 27 dní 7 hod. 43 m. 5 vt. Ale ručička s měsícem otáčí se pomaleji nežli ručička slunce, a měsíc se za sluncem denně opozďuje asi o 50 m. Ještě jiné údaje časové poskytuje orloj, ale ty jsou méně ve veřejnosti známé a proto je pomíjím. (Užito tu zvláště Jos. Emler, Průvodce po po radnici staroměstské. V Praze 1893, který byl velmi poučný, ale je dávno zcela rozebrán.)

///

OBSAH:

PŘEDMLUVA	5
RADNICE STAROMĚSTSKÁ V NAŠICH DĚJINÁCH	7
VÝZNAM RADNICE STAROMĚSTSKÉ V SAMOSPRÁVĚ MĚSTA	27
STAVEBNÍ VÝVOJ RADNICE STAROMĚSTSKÉ	62
NYNĚJŠÍ STAV RADNICE STAROMĚSTSKÉ A JEJÍ PAMÁTKY	84
STAROČESKÝ ORLOJ	129
POZNÁMKY	143

///

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY:

- I. JIHOVÝCHODNÍ STRANA RADNICE STAROM. R. 1902.
- II. SEDĚNÍ KONŠELŮ V RADNÍ SVĚTNICI.
- III. JIHOVÝCHOD. STRANA RADNICE STAROM. PODLE RYTINY F. B. WERNERA Z TŘETINY 18. STOL.
- IV. RADNICE STAROM. PŘED PŘESTAVBOU V DOBĚ JOSEFA II.
- V. ARKÝŘ STAROM. RADNICE V DOBĚ OKOLO R. 1820.
- VI. NÁVRH PŘESTAVBY STAROM. RADNICE PODLE PLÁNŮ STAV. RADY P. NOBILE.
- VII. A VIII. STARÉ SCHODIŠTĚ V STAROM. RADNICI, ZBOŘENÉ P. NOBILIM.
- IX. SCHÖBLŮV NÁVRH NA VNITŘNÍ PŘESTAVBU KONFERENCEČNÍHO SÁLU V JIŽNÍ STRANĚ RADNICE Z R. 1856.
- X. VÝCHODNÍ STRANA RADNICE STAROM. PO PŘESTAVBĚ Z R. 1838–1848.
- XI. JIŽNÍ PRŮČELÍ RADNICE STAROM. PO ÚPRAVĚ R. 1879.
- XII. GOTICKÝ PORTÁL JIŽNÍHO PRŮČELÍ RADNICE Z KONCE 15. STOLETÍ.
- XIII. ZASEDACÍ SÍŇ SBORU OB. STARŠÍCH PO ÚPRAVĚ R. 1910 S BROŽÍKOVÝM OBRAZEM MISTRA JANA HUSÍ.
- XIV. OBRAZ VÁCL. BROŽÍKA: »VOLBA KRÁLE JIŘÍHO Z PODĚBRAD DNE 2. BŘEZNA 1458« V RADNICI STAROM.
- XV. RADNÍ SÍŇ Z II. POLOVINY 15. STOLETÍ.
- XVI. VLASTNÍ PODOBIZNA JANA TÁBORSKÉHO Z KLOKOTSKÉ HORY VE VĚKU 70 LET.

///

OPRAVY:

Str.	6.	ř.	10.	zhora	místo	vzrušujícím	čti	vzrušeným
„	10.	„	6.	„	„	obce	„	otce
„	30.	„	20.	zdola	„	obyvatel	„	obyvatel
„	35.	„	20.	„	„	obyvatel	„	obyvatel
„	36.	„	19.	zhora	„	biřiči	„	biřiči
„	38.	„	21.	„	„	rychtáče	„	rychtáče, i
„	39.	„	17.	„	„	obyvatel	„	obyvatel
„	42.	„	2.	„	„	předcházejících zvyklostí	„	předcházející zvyklosti
„	50.	„	11.	„	„	obyvatel	„	obyvatele
„	68.	„	8.	„	„	asqua	„	aqua
„	71.	„	11.	„	„	radnicí	„	radnici
„	71.	„	18.	„	„	z nichž	„	z níž
„	83.	„	8.	„	„	něhož	„	něho
„	91.	„	5.	„	„	šmejdíře	„	Šmejdíře
„	95.	„	4.	„	„	Podlipný	„	Podlipský
„	105.	„	16.	zdola	„	pravé	„	levé
„	110.	„	21.	„	„	Pavla	„	Petra
„	118.	„	5.	„	„	Brandkovicích	„	Bradkovicích
„	125.	„	7.	zhora	„	dubna	„	ledna

///